

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ» (ПУЕТ)**

О. С. Вовченко, С. Б. Єгоричева

**ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ
БАНКІВ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО
МАКРОЕКОНОМІЧНОГО
СЕРЕДОВИЩА**

МОНОГРАФІЯ

**Полтава
ПУЕТ
2021**

УДК 336.71-021.387:005.931

В61

Рекомендовано до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в освітньому процесі вченою радою Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», протокол № 7 від 29 червня 2021 р.

Автори:

О. С. Вовченко, С. Б. Єгоричева

Рецензенти:

О. М. Колодізєв, д. е. н., професор, завідувач кафедри банківської справи і фінансових послуг Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця;

Н. В. Ткаченко, д. е. н., професор, директор Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

М. Е. Хуторна, д. е. н., професор кафедри фінансів та банківської справи Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи.

Вовченко О. С.

В61 Фінансова стабільність банків в умовах динамічного макроекономічного середовища : монографія / О. С. Вовченко, С. Б. Єгоричева. – Полтава : ПУЕТ, 2021. – 233 с.

ISBN 978-966-184-412-3

У монографії розвинуто теоретичні засади, методичні підходи та обґрунтовано практичні рекомендації щодо забезпечення фінансової стабільності банків в умовах динамічного макроекономічного середовища. Удосконалено організаційно-економічний механізм забезпечення фінансової стабільності банків. Проведено моніторинг фінансової стабільності банків України з урахуванням впливу чинників макроекономічного середовища. Обґрунтовано напрями забезпечення фінансової стабільності банку на основі ризик-орієнтованого підходу. Запропоновано науково-методичний підхід до оцінки фінансової стабільності банку.

Видання призначено для науковців, працівників банківської системи, студентів та аспірантів закладів вищої освіти.

УДК 336.71-021.387:005.931

© О. С. Вовченко, С. Б. Єгоричева, 2021

© Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», 2021

ISBN 978-966-184-412-3

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВ У МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	8
1.1. Економічна сутність фінансової стабільності банків.....	8
1.2. Вплив макроекономічного середовища на фінансову стабільність банків.....	23
1.3. Механізм забезпечення фінансової стабільності банків	39
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО МАКРОЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА	59
2.1. Науково-методичні підходи до вимірювання фінансової стабільності банків	59
2.2. Моніторинг фінансової стабільності банків України.....	80
2.3. Оцінка впливу макроекономічних чинників на фінансову стабільність банків України.....	111
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА	127
3.1. Концептуальні засади розвитку системи управління ризиками як складової механізму забезпечення фінансової стабільності банку.....	127
3.2. Удосконалення діагностично-аналітичного компоненту механізму забезпечення фінансової стабільності у частині ідентифікації суттєвості ризиків банків.....	148
3.3. Науково-методичний підхід до оцінки фінансової стабільності банків за таксонометричним методом.....	171
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
ДОДАТКИ.....	221

ПЕРЕДМОВА

Процес економічних перетворень у нашій державі розпочався і супроводжується реформуванням банківської системи, яка продовжує розвиватися і модернізуватися. Комерційні банки, як і у всьому світі, стають центральною ланкою ринкової системи, відчуваючи одночасно постійний її вплив, що вимагає передбачення майбутніх змін та адаптації до них для успішного функціонування. При цьому необхідно враховувати, що якщо визначальним фактором розуміння навколишньої реальності у ХХ ст. була віра у рівновагу, забезпечення стійкості і доцільності в усьому, то для нового століття характерний інший підхід до бачення світу, основою якого є усвідомлення відсутності рівноваги. У цих умовах нова парадигма управління повинна передбачати пошук можливостей збереження стабільного стану у процесі постійних змін.

Особливо відчутно дія волатильних макроекономічних факторів проявляється у період складних економічних і політичних трансформацій, що переживає зараз Україна. Тому одним з основних завдань Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, затвердженою Національним банком України, визначено забезпечення фінансової стабільності та стійкості до викликів.

Достатньо тривалий час тематика фінансової стабільності у вітчизняному науковому середовищі розглядалася лише на макrorівні – як стабільність національної економіки, фінансового ринку, фінансового сектору, банківської системи тощо. Втім, в умовах посилення впливу кризових явищ на економічні відносини формування механізмів підтримання належного рівня фінансової стабільності банків набуває особливого значення, оскільки слугує фундаментальною передумовою макроекономічної стабільності, а отже, здійснює свій вклад у сприяння зростанню добробуту країни.

Враховуючи це, в Україні існує нагальна необхідність розвитку методології забезпечення фінансової стабільності банків саме з позиції мікрорівня задля формування їх здатності успіш-

но протидіяти екзогенним чинникам. Без забезпечення фінансової стабільності банків неможливі функціональна спрямованість та ефективність задоволення потреб економічного розвитку країни, підтримка діяльності суб'єктів господарювання, виконання зобов'язань перед клієнтами та надання фінансових послуг населенню. При цьому, інтенсивний розвиток сучасних фінансових технологій, поява нових фінансових інструментів, цифровізація змушують переглянути систему управління банками, особливо в частині ризик-менеджменту, що знаходить відображення у переході до побудови фінансової системи, здатної забезпечити стійкий розвиток економіки загалом. Отже, вирішення проблеми забезпечення фінансової стабільності банків вимагає комплексного, системного підходу та передбачає розробку рекомендацій щодо підвищення їх адаптаційної спроможності для нейтралізації наслідків впливу динамічного макроекономічного середовища.

Теоретичні засади трактування фінансової стабільності та визначення її місця у системі макроекономічних взаємозв'язків закладені у працях зарубіжних – А. Деміргюч-Кунт, Е. Крокета, Х. Мінскі, Т. Падо-Шіопи, Г. Дж. Шиназі, та вітчизняних науковців: О. І. Барановського, І. В. Белової, Я. В. Белінської, О. В. Дзюблюка, В. В. Коваленко, Б. І. Пшика.

Ґрунтовні пропозиції з оцінки та забезпечення фінансової стабільності банківського сектору загалом та фінансової стабільності окремих банків надані у роботах О. Б. Васильчишин, Ж. М. Довгань, І. І. Д'яконової, Г. Т. Карчевої, О. М. Колодізева, Р. В. Корнилюка, А. Я. Кузнєцової, В. І. Міщенко, С. В. Науменкової, Н. П. Погореленко, Н. В. Ткаченко, М. Е. Хуторної.

Методологія дослідження проблем та особливостей функціонування банків за забезпечення їх фінансової стабільності знайшла своє відображення у працях Г. М. Азаренкової, Т. А. Васильєвої, О. В. Васюренка, О. Д. Вовчак, О. Г. Головка, О. В. Дзюблюка, Л. А. Ключко, О. І. Лаврушина, В. О. Лесика, Л. О. Примостки, І. М. Чмучової, Н. Р. Швець.

Віддаючи належне науково-методологічній цінності існуючих наукових праць, зауважимо, що більшою мірою предметом

дослідження вчених є фінансова стабільність банківської системи (банківського сектору) і недостатньо дослідженими залишаються питання забезпечення фінансової стабільності безпосередньо банків. Тому подальшого розвитку потребують теоретичні та науково-методичні підходи до обґрунтування доміант забезпечення фінансової стабільності банків в умовах динамічного макроекономічного середовища.

У процесі дослідження зазначених питань у монографії узагальнено наукові підходи та поглиблено теоретичні засади забезпечення фінансової стабільності комерційних банків. Значна увага приділена уточненню економічної сутності фінансової стабільності банку та запропоновано визначати її як здатність банку забезпечувати рівноважний стан у довгостроковій перспективі завдяки протидії/адаптації/абсорбуванню внутрішніх та зовнішніх шоків на основі використання проактивного підходу до виявлення та мінімізації загроз його функціонуванню, а також утримувати у часі безперервність, ефективність та фінансову результативність функціонування. Одночасно визначено взаємозв'язок понять «фінансова стійкість» та «фінансова стабільність» банку.

Авторами запропоновано концептуальну модель організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності банку, основною метою функціонування якого визнано підтримання здатності банку ефективно, результативно та безперервно здійснювати діяльність в умовах динамічного макроекономічного середовища, а також завчасно адаптуватися до його об'єктивних трансформацій. При цьому обґрунтовано взаємообумовленість і взаємозв'язок сукупності макроекономічних чинників впливу на фінансову стабільність банків.

У монографії проведено моніторинг фінансової стабільності банків України на основі аналізу індексу фінансового стресу, ймовірності дефолту банківського сектору (Bank Z-score), індикаторів, що оцінюють на макроекономічному рівні виконання банками своїх основних функцій, а також індикаторів фінансової стійкості, що розраховуються за методологією МВФ. Крім того, проаналізована ймовірність настання фінансової кризи для

системно важливих банків України. Значну увагу приділено оцінюванню впливу чинників макроекономічного середовища на фінансову стабільність банківського сектору та системно важливих банків на основі кореляційно-регресійного аналізу шляхом застосування диференційованого підходу до вибору сукупності найбільш значущих макроекономічних чинників.

Найважливішим напрямом забезпечення фінансової стабільності банків авторами визнано розвиток системи їх ризик-менеджменту, яка повинна стати інтегруючим утворенням, яке пов'язує всі інші підсистеми менеджменту на стратегічному, тактичному та операційному рівнях. Тому у монографії обгрунтовано сукупність способів трансформації банківського ризик-менеджменту для забезпечення адаптивності банку та його швидкої реакції на динамічність макроекономічного середовища. Певну увагу приділено формуванню ризик-культури банку як необхідної передумови забезпечення постійного вдосконалення управління ризиками діяльності.

Авторами поглиблено наукові підходи до ідентифікації суттєвості ризиків банку та їх діагностики за чотирма етапами, які включають визначення типу ризику, опис рушійних чинників ризику певного напрямку діяльності банку, перевірку ризику на суттєвість для банку та градацію ступеня його суттєвості.

Спираючись на метод таксономії, у монографії розроблено науково-методичний підхід до оцінки фінансової стабільності банку, визначальною відмінністю якого є здатність характеризувати фінансову стабільність як з позиції внутрішніх характеристик банку, так і беручи до уваги стан макроекономічного середовища.

Автори висловлюють щире вдячність за підтримку у написанні монографії та поради щодо її змісту рецензентам – докторам економічних наук, професорам Колодізеву О. М., Ткаченко Н. В. та Хуторній М. Е.

Автори мають надію, що запропоноване видання зацікавить працівників вітчизняного банківського сектору, науковців, які займаються дослідженнями проблем забезпечення фінансової стабільності комерційних банків, а також широку наукову спільноту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВ У МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Економічна сутність фінансової стабільності банків

Поняття «фінансова стабільність» є, беззаперечно, комплексним та надзвичайно різнобічним, з точки зору внутрішньо генерованих змістовних компонентів та зовнішніх різноспрямованих чинників впливу, що й пояснює сформований сьогодні об'єктно-диверсифікований підхід до наукового дослідження та тлумачення його змісту.

Науковим базисом, закладеним в основу формування теорії фінансової стабільності, є праці І. Фішера («Теорія боргової дефляції», 1933) [1] та Дж. Кейнса («Загальна теорія зайнятості, процента та грошей», 1936) [2]. У них уперше згадується про неминучість періодів нестабільності в економіці, що виникає унаслідок надлишкової позичкової активності суб'єктів господарювання та ендогенного характеру кредитної експансії. Ці постулати історично були представлені на розсуд наукової спільноти першими й стали основою формування так званого «зворотного підходу» у рамках теорії фінансової стабільності, а також зумовили виокремлення двох типів концепцій: «фінансової нестабільності» і «фінансової крихкості».

Перша – концепція ендогенної природи, закладена в основу праці Г. Мінські «Гіпотеза фінансової нестабільності» [3]. У ній фінансова нестабільність тлумачиться як явище, ендогенно властиве фінансовій системі. Під фінансовою крихкістю розуміється інтегральна властивість фінансової системи циклічно відчувати нестабільність у процесі фінансування банками інвестицій суб'єктів підприємства.

До другого типу відносять концепції екзогенної природи. Йдеться про наукову працю Дж. Стігліца та Е. Вейса «Кредитне раціонування на ринках з недосконалою інформацією» [4]. Фінансова нестабільність у ній розглядається як явище, що є екзогенним за своєю природою та має місце внаслідок

сформованих ефектів асиметричної інформації. Загалом, автори пов'язують фінансову нестабільність з недосконалістю фінансових ринків. Остання провокується, зокрема, асиметрією інформаційної обізнаності кредиторів та позичальників відносно один одного. Науковці обґрунтували, що зменшення інвестування у реальний сектор економіки та згортання випуску продукції може викликати «шок» на фінансових ринках за умови їх недосконалості. Інша наукова праця, що доповнює зміст концепції екзогенної природи фінансової нестабільності, належить авторству Б. Бернанке та М. Гертлера – «Фінансова крихкість та економічна діяльність» [5]. Серед зарубіжних науковців, які визначають зміст фінансової стабільності через усвідомлення ознак фінансової нестабільності, також є група сучасних дослідників, а саме: У. Аллен [6], О. Аспечс [7], А. Деміргюч-Кунт [8], В. Ордер [9]. Вони трактують фінансову нестабільність виключно як екзогенне явище, що виникає внаслідок недосконалості (асиметричної) інформації, екзогенних шоків та цінової нестабільності. Фінансова крихкість розглядається як стан фінансової системи, за якого незначні шоки можуть призвести до помітної макроекономічної нестабільності.

Основні положення, закладені в основу використання зворотного підходу до тлумачення фінансової стабільності, зазнали ґрунтовної та слушної, на нашу думку, наукової критики. Варто враховувати, зокрема, думку Дж. Стіглера, за якої визначення певного економічного поняття повинно бути сформульовано таким чином, щоб забезпечити об'єктивне розкриття його внутрішнього змісту та наповнення, що, у свою чергу, дає можливість сформулювати емпірично надійні теоретичні припущення [10, с. 51]. Одночасно, на наш погляд, недостатньо коректним є застосування такого підходу у практичній наглядній (регулюючими органами) та управлінській (комерційним банком) діяльності. Відсутність нестабільності (кризових явищ) у певний момент часу ще не означає їх відсутності у подальшому, оскільки непомітно може формуватися потенціал виникнення кризових ситуацій. Свідомі впливи на діяльність банку повинні включати профілактику виникнення криз та своєчасну ліквідацію

осередків нестабільності. Крім того, за допомогою зворотного підходу не можна оцінити ключову характеристику стабільної системи – спроможність адаптуватися до змін і, відповідно, впливати на взаємозв'язки між економічними суб'єктами.

Альтернативним до зворотного вважається прямий підхід до концептуалізації фінансової стабільності, який передбачає розкриття економічного змісту, специфічних ознак, властивостей та чинників, що впливають на фінансову стабільність. Спектр точок зору з цього питання знайшов відображення у праці І. О. Доценко [11].

Сучасна наукова література містить різні підходи до типізації фінансової стабільності, залежно від видів досліджуваних об'єктів (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Групи об'єктів дослідження, що закладаються в основу тлумачення поняття «фінансова стабільність»

Джерело: розробка авторів.

Фінансова стабільність національної економіки досліджується в працях Я. В. Белінської [12], І. Белової [13], Г. Варваренко [14], де вона тлумачиться відповідно до системного підходу як динамічний стан рівноваги системи, її здатність забезпечувати цілеспрямований розвиток на умовах поглинання впливу негативних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Досить потужною є вітчизняна наукова школа, представники якої розглядають поняття фінансової стабільності з точки зору властивостей та чинників, що впливають на стан економічної (фінансової) системи. Так, на думку Т. Візера, під фінансовою стабільністю розуміється здатність фінансової системи сприймати серйозні потрясіння, не викликаючи фінансової кризи, тобто фінансового стресу, який має міжсекторальні наслідки та негативні макроекономічні ефекти [15, с. 40]. Отже, важливою ознакою, закладеною в основу досліджуваного поняття, є абсорбування фінансових шоків.

Г. Т. Карчева [16, с. 72] та Б. І. Пшик [17, с. 95] у своїх наукових доробках головною ознакою стабільності фінансової системи визначають її спроможність забезпечувати ефективний розподіл ресурсів, управління фінансовими ризиками та безперебійне здійснення розрахунків в економіці. Крім того, Б. І. Пшик, погоджуючись з думкою М. Фути [18] та Е. Ларджа [19], наполягає на довірі до фінансово-кредитних установ як важливій передумові фінансової стабільності фінансової системи.

Дослідження фінансової стабільності через розкриття властивостей відповідних сегментів фінансового сектору знаходимо у працях О. І. Барановського [20, с. 78], В. В. Коваленко [21, с. 37], О. М. Колодізева [22], О. І. Лютого [23, с. 42], Н. П. Погореленко [24, с. 61]. Авторами визначається суть фінансової стабільності банківського сектору як здатність повно і якісно вирішувати поставлені перед ним завдання, протистояти зовнішнім та внутрішнім впливам, зберігаючи стійку рівновагу і надійність впродовж певного часу. Крім того, під нею розуміється здатність банківського сектору ефективно реалізовувати притаманні банкам функції, виконувати свою економічну роль та всі зобов'язання перед стейкхолдерами [25, с. 35]. Отже, як атрибутивні характеристики стабільності використано такі дві важливі характеристики: стійку рівновагу (збалансований стан, за якого відсутні прояви негативних змін) й надійність. Остання тлумачиться як властивість викликати повну довіру, відповідати своєму призначенню, забезпечувати досягнення мети [26, с. 711].

Наукова праця П. Смаги містить досить деталізоване узагальнення основних думок зарубіжних дослідників з тлумачення сутності стабільності фінансової системи [27, с. 16]. Загалом, виділено низку характерних ознак, що закладаються в основу розкриття її змісту: забезпечення виконання базових функцій системи; стійкість до шоків; вплив на реальну економіку; ефективний перерозподіл ресурсів у межах виконання функції фінансового посередництва; стабільність цін на фінансові активи; тісний взаємозв'язок між структурними елементами фінансової системи. Одночасно, наукове тлумачення поняття «фінансова стабільність банку» все ще залишається недостатньо дослідженим, а його наукове вивчення є фрагментарним.

Автори колективної монографії «Фінансова стабільність розвитку банку» визначають цей термін через здатність банківської установи зберігати рівноважний стан протягом визначеного часу у розрізі окремих напрямів сформованих фінансових відносин, проявом чого слід вважати припустиме відхилення від лінії тренду обраного показника у часі, за яким визначається збалансований стан банку та узагальнюються кількісні значення такої стабільності [28, с. 22]. Підтримуючи загалом акцентування на тривалому збереженні рівноваги як ознаці фінансової стабільності комерційного банку, не можемо погодитися із виключно кількісною її характеристикою, яка прив'язується до динаміки певного показника. На нашу думку, фінансова стабільність є, насамперед, якісною характеристикою діяльності банку, яка повинна знайти своє змістовне відображення через внутрішні властивості її організації.

Д. В. Панов розкриває суть фінансової стабільності як збалансований та одночасно динамічний стан, що відображає здатність кредитної організації його відтворювати в умовах змінного середовища [29, с. 193–194]. На позитивну оцінку заслуговує зроблене автором розмежування понять «стабільність банку» та «фінансова стабільність банку». Під першим Д. В. Панов розуміє постійність, збереженість на певному рівні та незмінність основних характеристик діяльності банку. Своєю чергою, фінансову стабільність науковець пояснює як стабільність його

фінансового стану, що виражається у збалансованості фінансів, достатній ліквідності активів та наявності необхідних резервів. На перший погляд така тавтологічність – «фінансова стабільність банку – це стабільність...» – недоцільна при тлумаченні змісту економічних термінів, однак, на нашу думку, саме це підкреслює неординарність поняття фінансової стабільності та поширення її статичної ознаки лише на рівень якості внутрішнього менеджменту у банку, який повинен бути стабільно, тобто завжди, на високому рівні.

М. Е. Хуторна зауважує, що фінансова стабільність кредитної установи – це не лише недопущення можливості її неплатоспроможності, а і, насамперед, забезпечення належного покриття фактичних і потенційних негативних наслідків внутрішніх дисбалансів та запобігання їх перекладання на реальну економіку, а також утримання довгострокової резистентності установи до негативних змін зовнішнього середовища [30, с. 56]. Варто зазначити, що низка науковців (Я. Белінська, П. Каллаур, Б. Пшик, Т. Унковська) наголошують, що фінансова стабільність – це не моментна характеристика стану певного об'єкта, вона розкривається через множину станів, які об'єкт проходить у процесі свого розвитку. Відповідно до цих тверджень, відносно банку М. Хуторна зазначає, що це континуум станів, перебуваючи в яких банк зберігає свою здатність до безперебійного ефективного функціонування, націленого на розвиток [30, с. 69]. Повністю поділяємо позицію вищезазначених науковців.

Розповсюдженням, але достатньо дискусійним, на наш погляд, є тлумачення економічного змісту поняття фінансової стабільності шляхом його ототожнення або взаємоузгодження з поняттям фінансової стійкості. Наукова література містить результати низки досліджень щодо тлумачення поняття «фінансова стійкість», водночас, у них відсутня узгодженість авторських поглядів та підходів до характеристики фінансової стійкості та фінансової стабільності в контексті їх взаємозв'язку та формулювання притаманних їм особливих рис і характерних ознак. Так, В. В. Лавренюк у своїй дисертації розглядає поняття стабільності системи як сукупність стійких станів елементів, що

її формують, отже, на його думку, стабільність – це функція від стійкості [31, с. 56]. Не заперечуємо той факт, що фінансова стійкість виступає важливою передумовою фінансової стабільності комерційного банку, утім, на нашу думку, іншим, не менш важливим параметром фінансової стабільності, як функції, є параметр часу. Як вже наголошувалося, фінансова стабільність – це динамічна, часова, а не моментна характеристика фінансового стану банку. Саме тому поділяємо позицію тих науковців, які як базову детермінанту фінансової стабільності банку визначають його внутрішню збалансованість, що, з одного боку, підвищує його поточну фінансову стійкість, а з іншого боку, формує передумови фінансовій стабільності у часі незалежно від внутрішніх та зовнішніх шоків, у тому числі, в умовах динамічного економічного середовища.

Деякі науковці ототожнюють поняття фінансової стійкості та стабільності. Крім того, набув поширення підхід, за якого фінансова стабільність банку розглядається як складова фінансової стійкості, що, зокрема, знаходимо у працях О. В. Крухмаль [32, с. 7] та Л. А. Ключко [33, с. 50–51]. Не можемо погодитися з обома науковими підходами та вважаємо їх такими, що не враховують цілу низку відмінних рис між зазначеними поняттями.

Підхід, що нам імпонує та з яким ми повністю погоджуємося, – це розгляд поняття фінансової стійкості як базової передумови забезпечення фінансової стабільності комерційного банку. Зокрема, знаходимо його у працях О. І. Барановського [20, с. 78], О. В. Дзюблюка [34, с. 31], Г. Т. Карчевої [16, с. 62], В. В. Коваленко [35, с. 324], Л. О. Примостки [36, с. 150], М. Е. Хуторної [37, с. 299]. Поняття фінансової стійкості та фінансової стабільності банку розглядаються ними як різнорівневі, про цьому фінансова стійкість ідентифікується як певна характеристика стану банку, що визначає його здатність протистояти фінансовим шокам на певний момент часу. Таким чином, на наш погляд, стійкість функціонування складних систем (як банківського сектору загалом, так і окремого банку) проявляється, насамперед, в їх здатності повертатися у стан рівноваги після негативної дії чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ. Фінансова стабільність – це, відповідно, динамічна характеристика, яка характеризує здатність банку забезпечувати постійний,

безперервний, ефективний розвиток, спираючись на сформований рівень фінансової стійкості.

Цілком погоджуємося з науковою позицією зазначеної групи науковців та вважаємо доцільним уточнити і узагальнити основні характеристики понять фінансової стабільності та фінансової стійкості банку через усвідомлення передумов, що їх формують (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Взаємозв'язок понять «фінансова стійкість» та «фінансова стабільність» банку за процесним підходом

Джерело: розробка авторів.

Як справедливо зазначає Д. Усков, стабільний банк завжди є фінансово стійким, але фінансово стійкий банк не завжди функціонує стабільно, оскільки параметри його діяльності, у

тому числі здатність на постійній основі їх підтримувати, відносяться лише до поточного часового інтервалу в короткостроковій перспективі [38, с. 202].

Таким чином, фінансова стійкість виступає необхідною, але не достатньою умовою фінансової стабільності комерційного банку. Остання також включає аспекти надійності з точки зору безперебійного та ефективного виконання базових функцій банків, а також внутрішню збалансованість бізнес-процесів, здатність поглинати наслідки ендегенних й екзогенних шоків, не передаючи їх реальному сектору економіки, та підтримувати постійний цілеспрямований розвиток в умовах невизначеності.

На нашу думку, для уточнення змістових особливостей фінансової стабільності банку необхідно розглянути сучасні трансформації його діяльності, що відбуваються під впливом багатьох об'єктивних чинників.

Наукове осмислення економічного змісту та призначення комерційного банку як економічного агента починається із зародженням капіталізму. Банки виступали важливим об'єктом дослідження, при цьому усвідомлення їх основного призначення змінювалося під впливом наукового обґрунтування природи кредиту, його взаємозв'язку з іншими економічними категоріями та впливу на розвиток економіки країни загалом. У результаті еволюції зарубіжної та вітчизняної наукових думок щодо змісту поняття «банк», сформувалися наукові підходи, подані у табл. 1.1.

За результатами вивчення вищенаведених визначень можна стверджувати, що природа банку є складною і багатогранною. При цьому описані наукові підходи розкривають зміст поняття «банк» через усвідомлення його ролі як фінансового посередника на умовах забезпечення та підтримки основних традиційних сфер діяльності [39].

Згідно з нормативним (правовим) підходом, комерційний банк, як правило, тлумачиться як юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до відповідного реєстру банків, що також не уточнює його зміст з огляду на очевидну присутність трансформаційних змін, які відбуваються у зовнішньому середовищі та сприяють здійсненню концептуальних

Таблиця 1.1 – Наукові підходи до розкриття змісту поняття «банк»

Автор	Зміст поняття
Б. Бухвальд [40]	підприємство, яке займається грошовими, кредитними та іншими операціями
Дж. Долан [41]	фінансовий інститут, який пропонує широкий спектр послуг
П Роуз [42]	надає широкий діапазон фінансових послуг, зокрема, відкриття рахунків до запитання та надання позик і кредитів
О. Васюренко [43]	фінансова установа, що спеціалізується на акумулюванні ресурсів і управлінні цими ресурсами шляхом здійснення розрахункових, посередницьких, кредитних та інших фінансових операцій
М. Савлук [44]	фінансовий посередник, який виконує комплекс базових операцій грошового ринку: мобілізацію коштів, надання їх у позичку, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами
А Гальчинський, П. Єщенко, Ю. Палкін [45]	підприємство, що виконує посередницькі функції при здійсненні платежів і кредитних операцій між економічними суб'єктами, розглядає також
А. Мещеряков [46]	цілісне підприємство (яке складається з ряду підрозділів, що функціонують відносно автономно один від одного), що забезпечує перерозподіл грошових коштів в економіці, організацію системи розрахунків, а також реалізовує специфічні послуги, що породжені сферою грошового обігу ринку
О. Дзюблюк [47]	інститут кредитної системи, який є посередником у кредиті, розрахунках і випускає кредитні знаряддя обігу
С. Мочерний [48]	особливе кредитно-фінансове підприємство, що виконує ряд базових функцій, під час здійснення яких, а також з приводу привласнення активів, залучення депозитів, між суб'єктами виникає певна сукупність відносин економічної власності
А. Рогачев [49]	підприємство, характерне для будь-якої нормально функціонуючої економічної системи, яке займається кредитуванням і фінансуванням промисловості і торгівлі за рахунок грошових капіталів, залучених у вигляді вкладів і шляхом випуску власних акцій та облігацій

Джерело: складено авторами на основі зазначених джерел.

перетворень в організації діяльності сучасного комерційного банку на умовах забезпечення належного рівня фінансової стабільності.

Важливим напрямом розвитку сутнісної теорії банку як суб'єкта господарювання вважаємо застосований О. Дзюблюком діалектичний підхід до поетапного послідовного дослідження об'єкта. Це дало можливість сформулювати визначення аналізованого поняття на умовах узагальнення та систематизації специфічних рис та основних функцій банку через грошово-кредитне посередництво у процесі створення суспільного продукту. Науковець визначає сутність банку як суб'єкта макроекономічного середовища, що за допомогою основних напрямів діяльності забезпечує результативність безперервного функціонування трансмісійного механізму [50].

Дослідження сутності сучасних банків передбачає вивчення зовнішніх умов організації їх діяльності, які постійно змінюються і вимагають відповідної реакції банків – глибокого аналізу фінансової та макроекономічної ситуації, пошуку нових способів досягнення стратегічних цілей і завдань.

Характеристика основних особливостей організації діяльності банку, закладених в основу поняття сучасного банку та згрупована за критеріальними ознаками, наведена у табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Компонентно-критеріальні характеристики особливостей діяльності сучасного банку

Найменування критерію	Зміст особливостей	Методологічна основа дослідження
Спектр фінансових послуг банків	Спеціалізація на акумулюванні фінансових ресурсів, управління цими ресурсами шляхом здійснення розрахункових, посередницьких, кредитних та інших фінансових операцій	Універсальне фінансове посередництво
Функції банків інституційного характеру	Інститут фінансової, банківської, кредитної, валютної систем. Суб'єкт макроекономічного середовища	Універсальна фінансова інституція

Продовж. табл. 1.2

Найменування критерію	Зміст особливостей	Методологічна основа дослідження
Виконання банками функцій державного агента	Уповноважена установа, що є агентом валютного контролю. Суб'єкт національної системи фінансового моніторингу. Учасник національної депозитарної системи. Агент емісійного центру	
Соціально-економічна відповідальність банків	Сприяння розвитку суб'єктів реального сектору економіки. Сприяння підвищенню добробуту суспільства. Участь у реалізації програм з фінансової грамотності. Представлення вичерпної інформації про надання фінансових послуг відповідно до умов захисту прав споживачів. Забезпечення реалізації соціально-економічних завдань держави через виконання функцій уповноважених інституцій. Дотримання норм економічної, соціальної, екологічної, етичної безпеки при організації діяльності	Якнайповніше задоволення соціально-економічних потреб зацікавлених сторін в межах економічної доцільності
Масштаби інформаційного середовища банків	Аналітичний центр, який мобілізує та обробляє великі масиви різномірної інформації. Зростання критичного рівня інформаційного наповнення, достатнього для прийняття ефективних управлінських рішень	Інформаційна спеціалізація проковує розробку нових банківських (фінансових) продуктів
Технологічні аспекти організації діяльності банків	Зміна інституційної складової ринку фінансових послуг. Динамічний розвиток інноваційних технологій, закладених в основу формування фінансового продукту.	Модернізація традиційної концепції банку як фінансового посеред-

Найменування критерію	Зміст особливостей	Методологічна основа дослідження
Технологічні аспекти організації діяльності банків	Необхідність розробки та впровадження інноваційної бізнес-моделі	ника та виникнення нових каналів розподілу і способів надання фінансових послуг
Різновиди ризиків діяльності банків	Активна диверсифікація та наростаючий рівень впливу ризиків (крім типових, традиційних) спеціального характеру (інституційні, технологічні, інформаційні, інноваційні, кібер-ризик, комплаєнс-ризик)	Діяльність, що базується на ризик-орієнтованому підході

Джерело: розробка авторів.

Сучасний банк повинен постійно забезпечувати оптимальний рівень відповідності вимогам фінансового ринку та правилам функціонування економічних агентів на ньому, підтримувати здатність всіляко задовольняти потреби споживачів фінансових послуг в умовах технологічних змін і трансформацій та відповідати іншим умовам динамічного макросередовища. Тому їх роль як фінансових посередників, що здійснюють перерозподіл мобілізованих ресурсів та надають інші види традиційних послуг, поступово набуває більш широкого та змістовного значення.

Банки, поряд з іншими фінансовими посередниками, сьогодні фактично створюють якісно нові фінансові продукти, здатні комплексно задовольнити потреби сучасного споживача та забезпечити процес безперервної діяльності. Розвиток інформаційних технологій і зміни на фінансових ринках також сприяють модернізації традиційної концепції банків як фінансових посередників і появи нових каналів перерозподілу фінансових ресурсів та способів надання фінансових послуг [51].

Діяльність сучасного комерційного банку ґрунтується, насамперед, на усталених традиційних постулатах усвідомлення концептуальної специфіки його функціонування, одним із базових пріоритетів якого має бути необхідність забезпечення оптимального рівня фінансової стабільності. Професійна мобілізація фінансових ресурсів з метою їх подальшого комерційного перерозподілу у процесі надання низки фінансових послуг залишається в основі його діяльності.

Інші операції банк виконує за видами та в обсягах, що залежать від: сформованих під впливом кон'юнктури ринку стратегічних передумов розвитку, складових внутрішнього потенціалу, нормативів регуляторного обмеження та контролю. Сучасний банк продовжує виконувати функції інституту фінансової, банківської, кредитної, валютної систем. Але, в умовах динамічного макросередовища сучасні банки перебувають в площині значимих різноспрямованих трансформацій, в тому числі технологічних, що досить змістовно коригують сутність банку, його роль, місце та значення в економічному просторі, сприяють формуванню інноваційної диверсифікації продуктового портфеля.

Сучасний банк виконує функції уповноваженого агента у сфері валютного регулювання та контролю, у сфері виявлення операцій з відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Таким чином, банк, незалежно від форми власності та походження його капіталу (з вітчизняним чи іноземним капіталом), зобов'язаний виконувати низку базових функцій, які за своєю економічною логікою є характерними для регуляторних інституцій. Але саме завдяки їх виконанню банки здатні забезпечити власний максимально ефективний результат діяльності. Маємо на увазі необхідність підтримки оптимального рівня узгодженості між обсягом прибутку (доходів) банку та ступенем сукупного ризику сформованого операційного портфеля.

Крім того, очевидною є присутність посиленої останнім часом соціально-економічної спрямованості діяльності банків, в межах якої створюються базові передумови для формування нових та коригування існуючих параметрів продуктивних каналів. У наш час діяльність банків, окрім реалізації базових функцій, націлена на сприяння якісному переструктуруванню еконо-

міки країни внаслідок перерозподілу фінансових ресурсів відповідно до виявлення оптимальних напрямів їх розміщення.

Також важливо наголосити, що сучасний банк виконує роль спеціалізованого аналітичного центру, який мобілізує та забезпечує обробку великих обсягів різномірної, часто неструктурованої інформації. Такі масиви, з одного боку, є джерелом досить цінного інформаційного ресурсу, що дозволяє підтримати оптимальний рівень конкурентоспроможності банку на ринку фінансових послуг, з іншого, – вимагають застосування оптимальних технологічних рішень, націлених на забезпечення якісної системи обробки та управління інформацією у короткостроковій перспективі. Ефективне управління інформацією з використанням сучасних технологій дозволяє оптимізувати бізнес-процеси в банку, підвищити рівень якості діючих каналів збуту та, на основі вивченого попиту, сформувати нові інноваційні напрями операційного розвитку. Розширення напрямів операційного розвитку та посилений вплив зовнішніх інноваційно диверсифікованих чинників також спричиняє необхідність забезпечення якісної системи ідентифікації та управління банківськими ризиками з метою підтримки безперервної ефективної роботи банку на умовах забезпечення фінансової стабільності у часі.

Розгляд діяльності комерційного банку у контексті її ризикованості та суспільно-економічної відповідальності зумовлює необхідність забезпечення довгострокового стабільного розвитку та фінансової стійкості. Беззаперечне усвідомлення об'єктивної необхідності забезпечення фінансової стабільності сучасного банку має бути інтегрованим на всіх рівнях його управління, а ретельно підібрані та адаптовані під специфіку роботи банку інструменти мають бути задіяні в усіх його бізнес-процесах та націлені на розвиток банку.

Отже, можна стверджувати про необхідність уточнення сутності фінансової стабільності банку, сформованої під впливом сучасних операційних, функціональних, інституційних, технологічних особливостей організації його діяльності. Основними ознаками забезпечення оптимального рівня фінансової стабільності банку в умовах динамічного макросередовища вважаємо: його здатність зберігати довгострокову рівновагу, як наслідок протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам; забезпечення

безперервності діяльності на умовах виконання базових функцій фінансового посередника; здатність до абсорбування наслідків негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників; здатність забезпечувати стійкий цілеспрямований фінансовий розвиток, базуючись на інноваційних засадах.

Таким чином, проведення дослідження типових особливостей організації діяльності сучасного комерційного банку дозволяє сформулювати уточнене поняття його фінансової стабільності, як здатності банку забезпечувати рівноважний стан у довгостроковій перспективі завдяки протидії/адаптації/абсорбуванню внутрішніх та зовнішніх шоків на основі використання проактивного підходу до виявлення та мінімізації загроз його функціонуванню; утримувати у часі безперервність, ефективність та фінансову результативність функціонування; забезпечувати стійкий цілеспрямований фінансовий розвиток шляхом завчасної адаптації до об'єктивних трансформацій економічного середовища шляхом комплексного інтегрування ризик-орієнтованого підходу та використання передових, новітніх методів до управління діяльністю банку у розрізі всіх його бізнес-процесів.

На фінансову стабільність комерційного банку прямо чи опосередковано впливає безліч чинників, чия природа, властивості та характер впливу є різними. Від якості застосування методів ідентифікації, оцінки та нейтралізації своєчасно виявлених загроз залежить ефективність функціонування механізму забезпечення фінансової стабільності банку. Тому важливою передумовою підтримання належного рівня фінансової стабільності є ґрунтовне дослідження чинників впливу, що формуються у макросередовищі діяльності банку, з метою недопущення перетворення їх на реальні загрози.

1.2. Вплив макроекономічного середовища на фінансову стабільність банків

Макроекономічне середовище вагомо впливає та вносить суттєві корективи в організацію діяльності різних видів економічних суб'єктів. Воно виконує функцію базової платформи, в межах якої формуються та поширюються типові правила та закономірні взаємозв'язки, закладені в основу явищ та процесів,

що відбуваються в економіці країни. Макроекономічне середовище породжує низку чинників, що безпосередньо впливають або можуть вплинути на діяльність банків другого рівня (їх розміри, організаційно-управлінську структуру, стратегічні пріоритети, особливості функціонування та фінансові результати). Крім того, особливістю прояву таких властивостей макроекономічного середовища є його вагомий вплив на фінансову стабільність економічних агентів, у тому числі банків, тобто на їх здатність формувати можливості безперервного функціонування та сталого цілеспрямованого фінансового розвитку.

Для комерційних банків складовими макроекономічного середовища є регламентовані процеси, явища, регуляторні обмеження, які підлягають системному моніторингу і передбачають необхідність їх беззастережного дотримання та адаптивного врахування при плануванні і організації бізнес-процесів за відсутності безпосередньої можливості внесення змін та коригувань. З огляду на це, банки повинні вживати заходів, спрямованих на завчасне сприйняття сигналів з навколишнього середовища та ідентифікувати їх як потенційні можливості або загрози фінансовій стабільності, не маючи змоги активно впливати на них. У цьому сенсі ефективно можуть функціонувати лише ті економічні агенти, яким властива наявність потужного економічного потенціалу та вагомої політичної сили, що дає їм змогу частково формувати певні елементи цього середовища та впливати на нього. Зважаючи на високий ступінь впливу явищ, що генеруються макроекономічним середовищем, особливо в умовах кризи, на фінансову стабільність банків, вони повинні застосувати якісну систему ідентифікації та сприйняття найважливіших можливостей і загроз, що виникають, прогнозувати їх виникнення, адаптуватися до них та будувати на цій основі власні стратегії перспективного розвитку.

О. Корнійчук визначає макроекономічне середовище як діючу економічну систему, що знаходиться в стані внутрішньої і зовнішньої рівноваги завдяки регуляторній політиці уряду, спрямованій на забезпечення стабільного та динамічного розвитку [52, с. 28]. Таке тлумачення, на наш погляд, не надає пов-

ної функціональної характеристики макроекономічного середовища з точки зору його впливу на діяльність економічних агентів через формування чисельної сукупності різного виду та природи чинників, генерованих в його межах. Зокрема, основними чинниками впливу на ефективність функціонування банківської системи О. Дзюблюк вважає певні рушійні сили, що впливають на її економічну результативність, сприяють її належному функціонуванню та стабільному розвитку або, навпаки, виступають причинами проблемності [53, с. 334]. Таким чином, під макроекономічними чинниками впливу на фінансову стабільність банків варто розуміти сукупність типових явищ та процесів, що визначають макроекономічне середовище діяльності банків, впливають на основні складові, що забезпечують їх фінансову стабільність, і для оцінки яких застосовують низку показників.

На думку Х.-У. Дьоріга, вся сукупність чинників макроекономічного середовища може бути зведена до трьох основних компонентів: ринок, конкуренція, розвиток інформаційних технологій [54]. Теоретичні розвідки Р. Л. Міллера, Д. Ван-Хуза [55], О. І. Барановського [56], О. І. Лаврушина [57], С. Владико [58] містять науково обґрунтовані узагальнення важливих аспектів, значимих при дослідженні чинників макроекономічного середовища діяльності комерційних банків:

- основу макроекономічного середовища банків формують фінансові та грошові потоки всіх секторів економіки;
- політика банків вагомо впливає й здатна спричинити зміни взаємообумовлених залежностей між різними секторами економіки, що виправдовує високий рівень державного регулювання діяльності банків;
- можливості діяльності банків визначаються масштабами, структурою та загальними тенденціями розвитку ринку фінансових послуг.

Особливо актуалізуються проблеми взаємодії банків із макроекономічним середовищем, коли воно є не відносно стабільним, а динамічним, волатильним, нестійким. Складові його постійно змінюються, причому різноспрямовано і різними темпами. Як правило, їх зміни важко піддаються прогнозу-

ванню, а прогнози не завжди підтверджуються. До того ж не виключені ефекти «чорного лебедя», за виразом Н. Талеба, тобто абсолютно несподіваної події, яка раптово і суттєво змінює політичний та економічний ландшафти у державі (одним з останніх прикладів може виступати розгортання світової пандемії COVID-19).

Тому динамізм макроекономічного середовища пов'язаний із ризиками, що важко або взагалі неможливо контролювати, але, одночасно, він надає економічним суб'єктам, у тому числі банкам, нові можливості розвитку, які необхідно своєчасно виявляти. Мінливість макросередовища підвищує потребу у посиленні адаптаційної спроможності банківських установ, що є складовою їх фінансової стабільності.

Досить широким є спектр науково-методичного інструментарію діагностування макроекономічних умов функціонування економічних агентів, де найбільш популярним є економіко-математичне моделювання, яке надало можливість ефективного використання результатів економетричного аналізу для оцінки взаємозалежності відповідних показників з ймовірністю виникнення ознак фінансової нестабільності економічних агентів. Варто зауважити, що важливою передумовою виникнення та широкого застосування регресійного методу аналізу економічних процесів та явищ стали праці П. Самуельсона, суттєвим досягненням якого визнано обґрунтування предметного застосування математичних методів в економічних дослідженнях. Така наукова позиція була розвинута Р. М. Солоу [59] та іншими науковцями. Систематичне виникнення фінансових криз, їх закономірні наслідки, що супроводжувалися довгостроковими спадами макроекономічних показників, обумовили у 1990-х роках активний науковий інтерес до пошуку методичного інструментарію виявлення економічних передумов фінансової нестабільності банків.

Досить широкого застосування набули так звані пробіт- та логіт-моделі, за допомогою яких здійснюється оцінка вагомості окремих негативних (дестабілізуючих) економічних чинників шляхом визначення впливу зміни обраних параметрів на ймо-

вірність фінансової нестабільності (крихкості) банків. Зокрема, такі науковці, як В. Сандарараян, Т. Баліно [60]; Г. Камінські, К. Рейнхарт [61] серед найбільш значущих економічних та інституційних чинників впливу на ймовірність виникнення ознак фінансової нестабільності банків визначали: різке зниження темпів економічного зростання; дисбаланси у сфері зовнішньоекономічної діяльності; суттєве зниження обсягів виробництва. М. Гевін, Р. Хаусман [62] з поміж таких чинників окремо виділяють надмірну кредитну активність банків. Дж. Капріо, Д. Клінгебель до суттєвих загроз банкам відносять: недосконалість інфраструктури фінансових ринків; недосконалість системи нагляду та регулювання діяльності банків; неефективність системи їх менеджменту [63]. А. Деміргюч-Кунт, Е. Детрагьяче серед досліджуваних чинників впливу виокремлюють: низькі темпи економічного зростання; високі темпи інфляції; неефективність системи страхування депозитів; неефективність правозахисної системи [64]. Автори Б. Ейхенгрін, Е. Роуз виділяють такі чинники дестабілізуючого впливу: уповільнення темпів зростання обсягів виробництва; неефективність інфраструктури фінансових ринків; глобальні макроекономічні дисбаланси; підвищення відсоткових ставок у розвинених країнах; режим валютних курсів; недосконалість системи нагляду та регулювання діяльності банків [65].

Варто відмітити, що макроекономічний підхід до дослідження економічних явищ та процесів, їх впливу на діяльність економічних агентів, у тому числі комерційних банків, передбачає врахування низки особливостей, викликаних специфікою макроекономічного середовища:

- націленість на формування та використання агрегованих показників, що характеризують тенденції розвитку економіки загалом;
- дослідження загальних тенденцій розвитку економіки відбувається шляхом вивчення системи взаємозалежних ринкових явищ та процесів;
- охоплення дослідженням результатів діяльності широкого кола економічних агентів. Важливим при цьому є напрям ана-

лізу впливу держави на економічні явища, процеси, діяльність економічних агентів через інструменти різних видів державної політики.

Таким чином, досліджуючи питання забезпечення фінансової стабільності банків, що формується під впливом сукупності чинників макроекономічного середовища, ми розглядаємо банки як цілісні утворення, що функціонують на умовах тісної взаємозалежності та широкого кола взаємозв'язків з іншими сегментами фінансової системи та реальним сектором економіки.

М. Е. Хуторна зауважує, що у процесі оцінки фінансової стабільності кредитних установ на макрорівні, насамперед, мова йде про діагностику зовнішніх передумов до забезпечення та підтримання такого їх стану у часі. Тому до об'єктів оцінки М. Е. Хуторна відносить зовнішні чинники, які здатні вивести сектор кредитних установ зі стану динамічної рівноваги або суттєво ускладнюють процес її досягнення (загальний стан економіки країни та її вплив на функціонування економічних агентів; стан окремих сегментів фінансової системи (зокрема, сфери державних фінансів, фінансів суб'єктів підприємницької діяльності та домогосподарств) [66].

Зарубіжні дослідники, характеризуючи макроекономічне середовище, як правило, зосереджують увагу виключно на економічних показниках динаміки обсягів ВВП, грошових агрегатів, рівня інфляції, валютного курсу, доходів та витрат населення тощо. Це є цілком логічним, оскільки вони будували свою теорію для достатньо стабільних економік розвинених країн, для яких характерними є добре відпрацьоване законодавче поле, політична урегульованість та спадкоємність, високий рівень технологій та інформаційної забезпеченості, структурованість суспільства, адаптованість населення до ринкових відносин тощо. На відміну від цього, у країнах, що розвиваються, макроекономічні і, зокрема, фінансові дисбаланси є результатом дії не лише чисто економічних чинників, а і тих, що мають зовсім іншу природу. Тому ми підтримуємо позицію тих вітчизняних науковців, які до макроекономічного середовища, крім чинників, що характеризують економічний розвиток, відносять і політико-правові, соціокультурні, науково-технічні, демографічні і

навіть екологічні чинники [67, с. 86; 68, с. 221; 69, с. 123; 70, с. 54; 71, с. 100].

Чинники макроекономічного середовища, що визначають базові вектори організації діяльності банків та впливають на їх фінансову стабільність, згруповані у табл. 1.3 та охарактеризовані через опис відповідної сфери їх впливу.

Таблиця 1.3 – Групування чинників макроекономічного середовища, що впливають на фінансову стабільність банків, через характеристики сфери їх впливу

Група чинників впливу	Характеристика сфери впливу
Економічні	Стан економічної сфери визначається рівнем розвитку економіки та первинно вагомє впливає на діяльність банків унаслідок реалізації різних видів державної політики, яка: впливає на кон'юнктуру ринку, коригує обсяги та вартість грошових потоків, встановлює економічні вектори розвитку та обмеження; визначає рівень стабільності детермінант економічної політики
Політичні	Політико-правова сфера формує базову основу для організації діяльності банку; генерує сукупність нормативних обмежень та визначає стандарти, яких повинен дотримуватися банк при веденні власної діяльності; закладає фундамент для дотримання усіма банками стандартів забезпечення захисту прав споживачів та норм соціальної відповідальності
Юридичні	
Демографічні	Демографічні процеси визначають обсяг, вікову структуру та сімейний стан потенційної клієнтської бази банків, її географічне розміщення, національний склад; впливають на кон'юнктуру фінансового ринку та фінансові результати банків через формування потреб різних груп населення
Соціальні	В соціальній сфері формуються уподобання та потреби споживачів на ринку банківських послуг у залежності від рівня доходів, моделі споживання, рівня освіти, фінансової та цифрової грамотності фізичних осіб

Група чинників впливу	Характеристика сфери впливу
Культурні	Еволюція культурного середовища означає зростання освітнього та загальнокультурного рівня працівників банку, що впливає на можливості формування корпоративної культури та її складових – інноваційної, ризик-культури; вимагає врахування культурних цінностей споживачів, а також їх національної ментальності, відношення до банківництва та ступеня довіри до банків
Технологічні	Динамічні зміни в технологічній сфері стали передумовою впровадження інноваційних технічних рішень, що стосуються організації всіх бізнес-процесів банків. Вони впливають на зміну технологічного формату функціонування банків та сприяють: підвищенню рівня ефективності їх діяльності; розробці інноваційної маркетингової політики, націленої на створення сприятливих адаптаційних умов для функціонування банку

Джерело: розроблено авторами.

Сукупність економічних чинників формується під впливом їх безпосереднього взаємозв'язку з рухом капіталів. Дослідження економічних чинників макросередовища дозволяє усвідомити та врахувати принципові засади функціонування механізму перерозподілу ресурсів. До таких чинників належать: розмір ВВП, сальдо платіжного балансу, рівень споживання, валютний курс, темпи інфляції, рівень безробіття.

Загалом, темпи економічного зростання вагомо впливають на масштаби і специфіку сформованих можливостей та загроз для банків. Між темпами економічного розвитку країни та рівнем сформованого попиту на банківські продукти існує тісний взаємозв'язок. Економічне зростання сприяє нарощенню обсягів витрат населення, що, в свою чергу, створює можливості для розвитку багатьох економічних агентів, в тому числі банків, та послаблює рівень конкуренції в окремих ринкових сегментах. За

умови підвищення рівня безробіття, розміри доходів населення значно скорочуються, що впливає на спроможність споживачів забезпечити стандартний режим обслуговування кредитних зобов'язань та, відповідно, призводить до зниження якості банківських активів.

Вплив інфляції також може мати дестабілізуючий ефект на економіку, уповільнити темпи економічного розвитку, призвести до підвищення процентних ставок та коливань курсів валют. За умов високих темпів інфляції інвестиції набувають значного ризику, прогнози економічного зростання стають ненадійними, а невизначеність домінує при формуванні концептуальних напрямів стратегії розвитку банку.

Економічні чинники впливають через відповідні інструменти державної політики, як ті, що є актуальними та чинними сьогодні, так і ті, що сформульовані для впровадження на перспективу. Так, зокрема, на діяльність комерційних банків центральний банк впливає через реалізацію низки інструментів: 1) облікової ставки, що слугує безпосереднім орієнтиром вартості грошових ресурсів банку; 2) кредитів рефінансування, які відкривають доступ до ресурсів і, відповідно, впливають на рівень відсоткових ставок; 3) нормування обсягів обов'язкових резервів, що впливає на цінову політику та рівень платоспроможності банку.

Зважаючи на принципи реалізації основних інструментів грошово-кредитної політики центрального банку, варто зазначити, що за умов розширення грошової маси відбувається зростання темпів інфляції, що, відповідно, впливає на зміну валютного курсу. При цьому центральний банк, як правило, знижує облікову ставку та норму обов'язкового резервування. У випадку ж застосування інструментів політики грошової рестрикції відбуваються протилежні процеси – скорочення грошової маси та темпів інфляції, а, відповідно, й підвищення курсу національної валюти. Цілком очевидно, що темпи інфляції безпосередньо пов'язані із процентним та валютним ризиками банку. В рамках монетарної політики, що реалізується центральним банком, важливим є створення відповідних системних передумов для

формування такого рівня процентної ставки, що: спричиняє схильність до заощаджень у національній валюті, забезпечує нарощення обсягів кредитування реального сектору економіки.

Очевидно, що у період розвитку кризових явищ основні макроекономічні індикатори демонструють у різних країнах типові тенденції. Так, при зниженні ділової активності спостерігається зниження темпів зростання ВВП. Якщо криза є глибокою, то можливе навіть зменшення розміру номінального ВВП. Зниження рівня ділової активності призводить до скорочення темпів грошового обороту. Задля уникнення інфляційних явищ центральний банк вимушений скорочувати грошову масу [72, с. 341].

Суттєва різноманітність та мінливість охарактеризованих макроекономічних чинників, що впливають на фінансову стабільність комерційних банків, зумовлює необхідність забезпечення адекватності та гнучкості прийняття політико-правових рішень, спрямованих на регулювання процесів, пов'язаних з їхньою діяльністю. Державна політика суттєво впливає на діяльність банків шляхом розробки та реалізації політико-правових засад, що значуще коригують можливості і загрози банків з точки зору забезпечення та підтримки безперервної діяльності на умовах розвитку. Так, до базових політико-правових чинників відносимо: стабільність законодавства, зокрема, у фінансовій, податковій, зовнішньоекономічній сферах, вимоги державного регулювання діяльності банків, рівень захищеності прав кредиторів та позичальників, антимонопольне законодавство, розстановка політичних сил, характер відносин між банківськими колами та урядом тощо.

Очевидним є той факт, що остаточні рішення центрального банку стосовно надання державної підтримки тому чи іншому банку є політичними – з одного боку, та відбивають інтереси представників різних фінансових груп, з другого. Складовою групи правових ризиків для банків є також нестабільність та недосконалість вітчизняного банківського законодавства. Така нестабільність зумовлює зниження інвестиційної привабливості країни, адже ускладнює можливість розробки та реалізації

довгострокових планів для поміркованих потенційних інвесторів. Отже, політичні та правові норми, що існують у країні, та рівень їх незмінності суттєво визначають ризик функціонування банків на умовах стабільного розвитку.

Іншою сферою, що генерує чинники, які впливають на кон'юнктуру ринку банківських послуг, та визначає окремі стратегічні вектори розвитку банків, є демографічна. До найважливіших формуючих її елементів відносимо: освітній рівень реальних та потенційних споживачів, тенденції формування вікової структури населення. Формування сукупності споживачьких очікувань від певного банківського продукту прямо корелює з рівнем економічної свідомості населення. Такі вимоги стосуються як обсягів, так і якості банківського обслуговування з точки зору його здатності задовольнити досить вибагливі потреби сучасного споживача. Крім того, зміни чисельності населення та його вікової структури відображаються на ефективності основних каналів продажу банківських продуктів, що слід враховувати при формуванні стратегічних передумов розвитку банків.

Можливості та загрози забезпеченню безперервної діяльності банків також генеруються на рівні соціально-культурного середовища, де формуються звички та традиції споживчої поведінки, які визначають поширення нових способів та умов споживання. Зміни у способі життя та у громадській думці щодо існуючих життєвих цінностей спричинили зміни в їх ієрархії. Спостерігається поступове зниження схильності до економії фінансових ресурсів та відмова від практики відстроченого споживання на користь кредитування досить широкого спектру споживчих потреб. Важливо, що соціальні чинники впливають як на інші складові макроекономічного середовища, так і на внутрішнє середовище банків. Необхідно враховувати, що наслідки фінансово-економічної кризи здатні значно знизити ступінь довіри населення до банків.

Процеси глобалізації сприяють формуванню загального уявлення про високі стандарти банківського обслуговування, що повинно враховуватися банківськими установами при обґрун-

туванні перспектив розвитку. З іншого боку, закріплення культурних відмінностей між територіальними спільнотами змушує банки створювати різні стратегії, залежно від умов функціонування в окремих країнах. Тому банки, що функціонують на міжнародних ринках, повинні враховувати соціально-культурні чинники при прийнятті стратегічних рішень.

Не менш важливими, серед зазначених в табл. 1.3 чинників макросередовища, є технологічні чинники, що впливають на діяльність банків шляхом забезпечення належного рівня якості всіх бізнес-процесів. Більш того, сфера технологій впливає на рівень якості та спектр послуг, що пропонуються банками, засоби комунікацій, надання інформації про кон'юнктуру ринку тощо. З іншого боку, варто відмітити, що інноваційні технологічні рішення відкривають нові можливості для банків лише за умови потенційної здатності останніх забезпечити налагодження та освоєння нових каналів збуту.

За характером впливу на діяльність банків можна виокремити також чинники тимчасової дії, тобто ті, які з'являються при виникненні певної сукупності умов функціонування суб'єкта господарювання. До них відносяться: швидкість реакції уряду на зміни у світовій економіці, своєчасність прийнятих заходів для економічного стимулювання, залежність стабільності макроекономічного середовища від швидкості прийняття рішень центрального уряду.

Багатоаспектна природа вищеперерахованих чинників дозволяє згрупувати їх за змістом на кількісні та якісні. До кількісних відносяться всі чинники, що можна виміряти. Це, зокрема, обсяг валового внутрішнього продукту, сальдо платіжного балансу, розмір інфляції. Щодо якісних, то серед них можна зазначити діяльність уряду, можливість практичного застосування банківського законодавства, характер грошово-кредитної політики, споживацькі уподобання клієнтів.

За масштабом впливу виділяють чинники світового значення; чинники, що впливають на діяльність банківської системи загалом, та чинники, що впливають на діяльність конкретного банку. Впровадження і застосування основних принципів ефектив-

ного банківського нагляду, тобто базових принципів Базельського комітету – сьогодні одні з пріоритетних чинників світового значення. На діяльність банківської системи загалом впливає функціонування системи державних фінансів, розвиток ринку цінних паперів і напрями грошово-кредитної політики в країні. На діяльність окремого банку впливають фактори, пов'язані з рівнем розвитку регіону, де функціонує банк, кількістю потенційних споживачів, рівнем їх доходів та фінансової грамотності.

За напрямом впливу, можна виокремити чинники безпосереднього впливу (зокрема, рівень облікової ставки центрального банку, норма обов'язкового резервування) та чинники опосередкованого впливу (існування у тих чи інших масштабах тіньової економіки, погодженість дій органів влади) [71, с. 101].

При формуванні сукупності чинників макроекономічного середовища, що впливають на фінансову стабільність банків, доцільним вважаємо врахування особливостей їх дії. Серед таких виділяємо:

- взаємозв'язок та взаємозалежність чинників, які проявляються через вплив зміни одного чинника на інші чинники макроекономічного середовища;
- багатогранність системи чинників впливу на фінансову стабільність банків, що зумовлена їх кількістю, різноманітністю зв'язків та наслідків впливу;
- динамічність та рухомість, тобто відносна швидкість й різні темпи зміни кількісних індикаторів чинників макросередовища;
- інформаційна невизначеність тенденцій розвитку макроекономічного середовища, ускладнення оцінки рівня її достовірності.

Отже, вищезазначені чинники макроекономічного середовища схильні впливати на фінансову стабільність банків у часі, що створює ефект сукупного впливу (рис. 1.3), вимагає пошуку та реалізації ефективних методів їх ідентифікації, системного моніторингу і контролю.

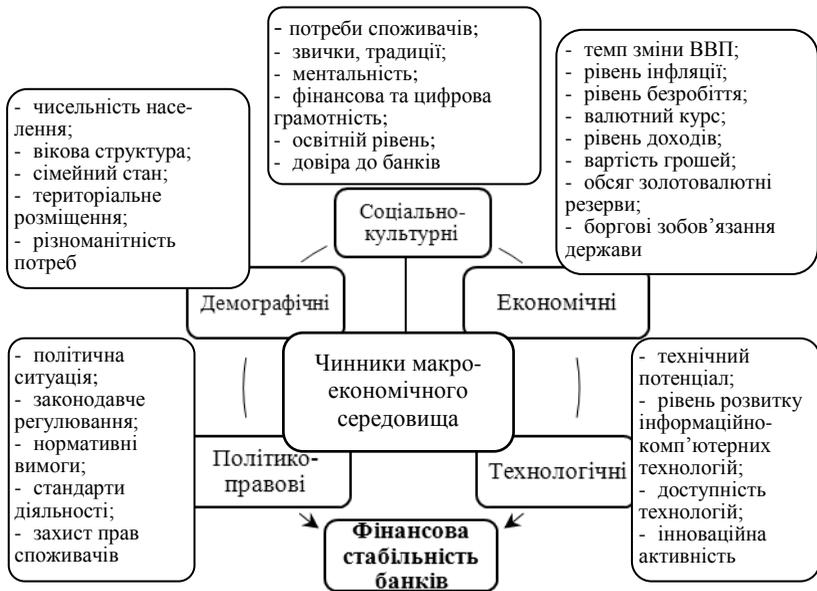

Рисунок 1.3 – Взаємозумовленість та взаємозв'язок сукупності макроекономічних чинників впливу на фінансову стабільність банків

Джерело: розроблено авторами.

Варто відзначити, що в економічній літературі ступінь впливу зазначених макроекономічних чинників на фінансову стабільність банків розглядають також з точки зору дослідження відповідної сукупності індикаторів, тобто показників діяльності банків, що відображають їх потенційну спроможність протистояти зовнішнім фінансовим загрозам. Вагомий внесок у розвиток індикативного підходу до виявлення чинників дестабілізуючого впливу на безперервне та ефективне функціонування банків здійснили О. І. Барановський [73], С. Ю. Глазьев [74], М. М. Єрмошенко [75], Д. О. Кузнецов, а також наукові колективи провідних міжнародних фінансових організацій.

Так, Міжнародний валютний фонд виділяє такі групи макроекономічних чинників, зміна яких суттєво впливає на стан фі-

нансової системи загалом і банківської, зокрема: індикатори економічного зростання; індикатори стану платіжного балансу; індекси цін на споживчі товари; індикатори коливання валютних курсів і процентних ставок; індикатори зростання обсягів кредитування та цін на активи; індикатори поширення кризових явищ та додаткові індикатори [76, с. 4].

Як один із найсуттєвіших фінансових індикаторів для оцінки рівня впливу макроекономічних чинників на фінансову стабільність банків в моделях стрес-тестування широко використовується капітал банків. Однак це не єдиний показник, що відображає наслідки впливу макроекономічних потрясінь і коливань в економіці. На даний час існує досить велика кількість наукових робіт, присвячених вивченню ступеня впливу макроекономічних чинників на такі показники з використанням економічних моделей. Оскільки ризики, пов'язані з наданням кредитів, як правило, є основними джерелами фінансової нестабільності банків, то як залежна змінна в наукових роботах зарубіжних авторів часто використовуються показники, що характеризують рівень якості банківського кредитного портфеля. Так, наприклад, Дж. Песола [77] оцінив прийнятність використання макроекономічних загроз для пояснення динаміки частки втрат за кредитами в кредитному портфелі банків, яка виступає одним з основних індикаторів фінансової стабільності банків. В ході досліджень він дійшов висновку, що високий рівень заборгованості, зростання процентних ставок, а також зниження темпів зростання ВВП вище прогнозного значення призводять до збільшення частки втрат за кредитами і розвитку банківських криз в низці країн.

В науковій літературі зустрічаємо дослідження, присвячені аналізу ступеня впливу економічних циклів на обсяг резервів, що формують банки під можливі втрати за високоризикованими операціями [78]. Результати проведеного дослідження підтвердили закономірність виникнення таких тенденцій: 1) кредитування секторів економіки з більш високим рівнем ризику супроводжується зростанням обсягів резервів, оскільки зростає, відповідно, ризик неповернення або прострочення за такими креди-

тами; 2) обсяг сформованих резервів також зростає в період зниження темпів зростання ВВП.

Також існує низка наукових досліджень, в яких індикатором впливу макроекономічних потрясінь на діяльність комерційних банків виступає їх рентабельність. М. Арпа дослідив вплив рівня економічної активності на показники рентабельності діяльності банків. Він дійшов висновку, що зниження процентних ставок і зростання інфляції позитивно впливає на валовий дохід банків, тоді як чистий процентний дохід не корелює зі зростанням ВВП [79]. У моделі оцінки рентабельності банків Дж. Біккер та Х. Ху виявили, що темпи зростання ВВП, як поточні, так і з лагом в один період, позитивно впливають на рентабельність, тоді як рівень безробіття має негативний ефект [80].

Сприятливе економічне середовище в країні сприяє активізації діяльності банків, зростанню обсягів кредитних операцій, що призводить до підвищення рівня ефективності діяльності банків і, як наслідок, зростання показників рентабельності. В умовах же макроекономічної нестабільності, зниження рівня попиту та доходів населення, дефіциту ліквідності, скорочення обсягів кредитування і зростання витрат по залученню коштів, ситуація змінюється на протилежну: доходи банків знижуються, зростають обсяги витрат, що в кінцевому підсумку, призводить до значного зменшення прибутку (або збитку).

Макроекономічні чинники впливу на фінансову стабільність банків, що перебувають поза контролем, здатні генерувати для них суттєві загрози. Слід зазначити, що всі згадані групи макроекономічних чинників взаємодіють між собою. Головними з таких чинників вважаємо темпи зростання ВВП, рівень безробіття та рівень інфляції. Очевидно, що дія цих чинників максимально проявляється лише в умовах мінливості ділової активності банку та зміни ринкової кон'юнктури. Таким чином, з точки зору впливу макроекономічних чинників банки зазнають суттєвих типових циклічних коливань, аналогічних до тих, що зазнає економіка держави загалом. З огляду на зазначену кореляційну залежність, цілком логічними видаються дії центрального банку щодо впровадження низки антициклічних заходів. Як правило,

ці заходи реалізуються шляхом почергового ведення грошово-кредитної політики експансії та рестрикції. Очевидно, що відповідні дії центрального банку впливають на діяльність банків, що не може не відобразитися на їх фінансовій стабільності. Зазначені положення дозволяють обґрунтувати наявність тісного прямого взаємозв'язку між макроекономічною ситуацією в країні із рівнем фінансової стабільності банків.

1.3. Механізм забезпечення фінансової стабільності банків

З метою забезпечення належного функціонування та виконання комерційними банками своїх функцій в умовах динамічного макроекономічного середовища, а отже, створення належних умов для прискорення ринкових трансформацій, виникає необхідність наукової аргументації сутності механізму забезпечення фінансової стабільності банків та визначення його основних складових.

Складністю та особливістю поняття механізму в економічній науці є його комплексна та багатоаспектна природа. Одним з пояснень цього, на нашу думку, є його «загальнонауковість», тобто широке використання як у технічних, так і суспільно-гуманітарних науках. Це, відповідно, зумовлює те, що для тлумачення його змісту науковці застосовують низку наукових підходів, а саме: процесний (Є. Хлобистов [81]); системний (В. Жданов [82], Р. Антонюк [83], О. Дзюблюк, Л. Прийдун [84], В. Федорович [85], О. Літвінов [86]); структурний (М. Логінов [87], А. Черпак [88], М. Круглов [89]); процедурний (Р. Антонюк [83]).

З позиції етимології, згідно зі Словником іншомовних слів за редакцією О. Мельничука [90, с. 420], тлумачення терміну «механізм» спирається на його грецьке походження («знаряддя, пристрій») та трактується як «сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ». Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови [26, с. 665], механізм визначається як пристрій, що передає або перетворює рух; внутрішня будова, система чого-небудь; метод, спосіб; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та ін. явище.

О. Літвінов та С. Капалан визначають механізм як систему, простір, спосіб, що конкретизує порядок будь-якої діяльності, системи взаємодії певних ланок та елементів або внутрішню будову, систему, сукупність станів та процесів, з яких складається певне явище [91, с. 142]. Розуміючи, що таким чином автори звертають на увагу на багатоаспектність поняття «механізм», утім, вважаємо, що одночасний синтез поліаспектних характеристик поняття створює так званий «шумовий ефект» та не дозволяє якісно розкрити його зміст.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що механізм постійно знаходиться в русі, складається з елементів, які, перебуваючи в активному стані, утворюють певний процес. Він тісно пов'язаний з поняттям «система», проте остання, на наш погляд, більше характеризує сукупність елементів, а механізм – їхню взаємодію для досягнення певної мети. Тому при опису механізму необхідно вказувати на ступінь і характер взаємодії всіх його елементів, на те, що саме дозволяє системі працювати злагоджено і гнучко, в якому напрямі вона розвивається, які ресурси необхідні для цього.

Початок активного використання терміну «механізм» в економічній науці та, загалом, розвиток теорії економічних механізмів датується 1960–1970-ми роками [92; 93]. Утім, наразі не існує єдиного усталеного підходу до його тлумачення, а також має місце широка класифікація його різновидів, зокрема, науковці виокремлюють такі: господарський, економічний, фінансовий, ринковий, соціальний, організаційний, організаційно-економічний механізми. Так, А. Кульман наголошував на існуванні широкого набору різновидів економічних механізмів. Він вважав, що «економічний механізм – це система взаємозв'язку явищ, які виникають у відповідних умовах під дією початкового імпульсу. Тому теоретично різновидів економічних механізмів може існувати стільки, скільки існує типів імпульсів у кожній системі взаємопов'язаних явищ за заданих умов» [94, с. 13]. На нашу думку, саме таке визначення, яке базується на системному підході, є найбільш містким, утім, при вирішенні прикладного наукового завдання, яким є обраний нами предмет дослідження, доречно використовувати більш формалізовані підходи.

У працях з економічної теорії Л. Абалкіна, І. Ларіонова, В. Леонтєва, Ю. Осипова, С. Струмиліна природа механізму розкривається у розрізі економічного, господарського та організаційного його різновидів, що дозволяє розглядати це поняття з різних точок зору: з погляду управління – як організаційний механізм, а з погляду процесів функціонування – як економічний або господарський [95]. Зокрема, Р. Р. Антонюк стверджує, що економічний механізм є інтегрованою, багаторівневою системою методів і форм господарювання. Це своєрідна система економічних методів, спрямованих на забезпечення функціонування й підвищення ефективності виробничої системи; додатково це також комплекс взаємопов'язаних і впорядкованих заходів, що реалізуються завдяки різним методам господарювання й забезпечують раціональне протікання економічних процесів; також це підсистема оцінювання й аналізу видів діяльності, підсистема контролю, планування, мотивації і стимулювання [83, с. 179]. М. П. Логінов визначає економічний механізм як методологію чи комплекс елементів (ланок) для досягнення цілей розвитку економічної системи, що включає взаємопов'язані елементи: управлінські, організаційні, ресурсні, інформаційні, а також інструментарій економічного механізму [87, с. 96].

Організаційний механізм найбільш узагальнено розглядається як система методів, способів, прийомів формування і регулювання відносин економічних суб'єктів з внутрішнім і зовнішнім середовищами. О. Гавриляк розуміє його як перелік деяких складових елементів, які в сукупності створюють організаційну основу певних явищ і процесів; сукупність усіх правил і норм, що циркулюють всередині організації, а також усі господарські процеси, здійснювані організацією для досягнення основної мети діяльності; всі організаційні та розпорядчі взаємозалежні дії, які в сукупності забезпечують виконання досягнення поставлених цілей [96]. Отже, організаційний механізм розглядається з позиції організаційних та управлінських дій, створення організаційної структури, взаємозв'язків між її елементами, процесами для досягнення основної мети діяльності.

Підсумовуючи вищезазначене, відмітимо:

– по-перше, змістоформуючим критерієм визначення різновиду механізму (економічний, організаційний, інституційний) є, насамперед, пріоритет його формування та функціонування, а не природа структурних елементів. Функціонування економічного механізму може забезпечуватися, у тому числі, певним набором організаційних інструментів, а організаційний механізм, своєю чергою, спиратися на економічні важелі впливу;

– по-друге, у розумінні різноманітних економічних механізмів простежується суб'єктний підхід, коли науковцями характеризується суб'єкт впливу, який певним способом впливає на об'єкт, змушуючи його змінювати свою поведінку. Однак, при цьому не враховується процесна складова поняття «механізм», яка особливо важлива при розгляді таких, зокрема, механізмів, як механізм розвитку, механізм функціонування, механізм забезпечення. Вони реалізуються, насамперед, за рахунок взаємодії системних елементів об'єкта в процесі перетворення ресурсів для досягнення конкретної мети, що дозволяє говорити про потребу в об'єктно-орієнтованому підході при характеристиці таких механізмів. Механізм забезпечення фінансової стабільності банку, повинен, на нашу думку, певним чином поєднувати обидва згадані підходи;

– по-третє, важливо наголосити на неможливості реалізувати завдання забезпечення стабільності, використовуючи виключно інструменти внутрішнього менеджменту, тобто лише на основі організаційного механізму. Значна роль у сприянні забезпеченню фінансової стабільності банків другого рівня відводиться державним інституціям, які формують належне економічне середовище, у тому числі, його інституційний компонент, що уможливило досягнення банками стабільного розвитку у часі. До таких державних інституцій відносимо: законодавчий орган, регуляторні та наглядові установи, національне агентство із гарантування вкладів, міністерство фінансів, міжвідомчі інституції. Окрім них, також важливо враховувати саморегулівні організації. Конкретизацію сфер відповідальності вищезазначених інституцій у забезпеченні фінансової стабільності банків та банківського сектору знаходимо у праці [66, с. 87–89]. Тому за-

безпечення фінансової стабільності банків повинно також включати і економічні відносини, економічні важелі впливу, тобто базуватися на економічному механізмі.

Отже, ураховуючи багатогранність складових забезпечення стабільності банківських установ та необхідність поєднання економічних та управлінських важелів впливу, вважаємо доцільним у межах обраного предмета дослідження говорити про організаційно-економічний механізм. Узагальнення наукових поглядів на тлумачення цього терміну подано у табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Наукові погляди на тлумачення поняття «організаційно-економічний механізм»

Автор, джерело	Зміст терміну
О. Літвінов [86, с. 43–44]	Той, що за своєю сутністю об'єднує дві підсистеми впливу та забезпечує підвищення ефективності діяльності як функції зіставлення результату та витрат ресурсів підприємства
О. Дзюблук, Л. Прийдун [84, с. 56]	Система взаємозалежних організаційних і економічних елементів, взаємодія та вплив яких на об'єкт управління забезпечує ефективну розробку, прийняття і реалізацію управлінських рішень, спрямованих на досягнення поставлених цілей та запланованої мети
В. Федорович [85, с. 48]	Системно структурована сукупність норм правового, організаційного й економічного характеру, яка дозволяє елементам системи (учасникам) раціонально взаємодіяти в межах внутрішнього, а також із зовнішнім середовищем, але за умови наявності сформованої учасниками системи цілей і ресурсних обмежень, системи показників економічної оцінки результативності й інформаційного забезпечення
А. Лазня [97, с. 196]	Цілеспрямована і керована відкрита система організаційних, економічних, правових, управлінських та регулятивних дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок здійснення економічної діяльності, що забезпечить досягнення очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів

Джерело: складено авторами на основі зазначених джерел.

Так, С. Міщенко невід’ємним інструментом забезпечення стабілізації вважає удосконалення монетарної політики [98, с. 24]. О. Любич, В. Домрачев досліджують зарубіжний досвід застосування сучасних інструментів забезпечення фінансової стабільності та запобігання фінансовим кризам й формують рекомендації щодо можливості його імплементації в Україні [99]. Я. Белінська та В. Биховченко визначають підходи до забезпечення фінансової стабільності у посткризовий період, проводять аналіз ризиків, що загрожують фінансовій стабільності та інструментів їх мінімізації. На їх думку, механізм забезпечення фінансової стабільності має створити умови для контролю як за темпами розвитку фінансової системи, так і за збалансованістю її структури [100, с. 73].

У науковій літературі до цього часу відсутній єдиний підхід до опису структури механізму забезпечення стабільності банківського сектору, узагальнення наукових позицій щодо цього подано у табл. 1.5.

Таблиця 1.5 – Наукові підходи до структурування організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності банківського сектору

Автори	Перелік складових	Об’єкт, на який спрямована дія механізму
В. Коваленко, Ю. Гаркуша [21, с. 37]	Органи регулювання та нагляду (суб’єкти); методи забезпечення (інструменти монетарної політики та макропруденційного нагляду); цілі забезпечення; система ризиків, які спричиняються негативним впливом зовнішніх та внутрішніх факторів	Надійність, збалансованість і пропорційність функціонування банківського сектору
А. Лазня [97, с. 197]	Мета; функції; принципи; заходи; суб’єкти	Фінансово-економічні, соціальні, інноваційні та інші результати діяльності банків
А. Кузнєцова, Н. Погореленко [101, с. 44]	Методологічний блок (основні підходи, принципи); організаційно-інструментальний блок (інструмен-	Параметри впливу ЦБ на ФСБС; параметри функціонування державних банків, з іноземним капі-

Автори	Перелік складових	Об'єкт, на який спрямована дія механізму
	ти забезпечення ФСБС на рівні регуляторів та на рівні банків); інформаційно-аналітичний блок (індикатори ФСБС, макроекономічні детермінанти забезпечення ФСБС); методичний блок (підходи до оцінювання і забезпечення ФСБС); мета; суб'єкти; об'єкти	талом, з вітчизняним приватним капіталом; рух фінансових потоків у банківському секторі
Я. Белінська, В. Биховченко [100, с. 74]	Цілі; об'єкти; ризики; інструменти (інституційні, фінансові); методи (прямі, непрямі); суб'єкти	Потоки фінансових ресурсів та швидкість їх обігу; макрофінансові зв'язки між фінансовою системою та реальним сектором економіки, у тому числі ті, що зумовлюються фінансовими інноваціями

Примітка. ФСБС – фінансова стабільність банківського сектору.

Джерело: узагальнено авторами.

Вважаємо, що найбільш комплексно зміст організаційно-економічного механізму розкрито у праці А. Кузнецової та Н. Погореленко. На думку авторів, методологічною основою механізму забезпечення фінансової стабільності є системний і процесно-поточковий підходи, а також принципи, на яких ці підходи ґрунтуються. До організаційно-інструментального блоку віднесено інструменти забезпечення фінансової стабільності банківської системи на рівні регуляторів та на рівні банків другого рівня. До складу організаційно-інструментального забезпечення автори відносять: механізми фондування і кредитування (рефінансування), які опосередковують рух основних фінансових потоків банківської системи та реалізуються через відносини між банками і клієнтами, банками і центральним банком; механізми взаємовідносин між банками та іншими регуляторами фінансового ринку.

Методичний блок реалізується через сукупність постанов та інструкцій центрального банку та науково-методичні підходи до оцінювання і забезпечення фінансової стабільності банківської системи [101]. Крім того, до елементів зазначеного механізму науковці відносять мету, суб'єктів та об'єкти забезпечення. Вважаємо, що, по-перше, блючне представлення організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності дозволяє найбільш повно розкрити сутність та зміст основних його складових. По-друге, поєднання методологічного, організаційно-інструментального, інформаційно-аналітичного, методичного інструментарію дозволяє забезпечити здатність банківського сектору підтримувати стан фінансової рівноваги, незважаючи на дію різноманітних негативних чинників.

Високо оцінюючи існуючий науковий доробок, відмітимо, що у всіх вищезгаданих працях розглядається фінансова стабільність банківської системи (банківського сектору). Тому ці напрацювання не можуть бути без коригування та попереднього удосконалення застосовані для вирішення поставленого нами наукового завдання – розвитку теоретичних засад та практичних аспектів забезпечення фінансової стабільності банку. Насамперед, метою функціонування механізму забезпечення фінансової стабільності банку повинно бути формування його здатності ефективно, результативно та безперервно функціонувати в умовах динамічного макроекономічного середовища, тобто забезпечувати стійкий фінансовий розвиток у часі. Як вже зазначалося, досягнення такої мети потребує також врахування зовнішніх інституцій як суб'єктів цього процесу.

На нашу думку, основні складові механізму забезпечення фінансової стабільності банків доречно подати у розрізі концептуального та процесного блоків. На рівні концептуального блоку важливо визначити завдання, на виконання яких повинна бути спрямована дія механізму; принципи, які описують вимоги до особливостей функціонування механізму, що у подальшому відображається на природі інструментів, методів та важелів, що у ньому застосовуються; суб'єктів, які повинні бути залучені до цього процесу. Своєю чергою, процесний блок передбачає виділення основних компонентів механізму з розмежуванням груп суб'єктів – зовнішніх та внутрішніх. Теоретична модель організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності комерційних банків подана на рис. 1.4.

Рисунок 1.4 – Організаційно-економічний механізм забезпечення фінансової стабільності банку

Джерело: розробка авторів.

Щодо основних принципів механізму забезпечення стабільності банківських установ, то заслуговує на увагу підхід Н. Шпака й М. Романишина, які, в аспекті формування стратегії забезпечення економічної стабільності підприємства, акцентують увагу на таких принципах: адаптивності та мобільності; стратегічності та цілеспрямованості; ієрархічності; системності; раціональності та економічного ефекту; комплексності та взаємоузгодженості управління; економічного зростання та рівноваги; фінансової стійкості; конкурентостійкості; партисипативності та соціальної орієнтованості; каузальності; збалансованості; інноваційності та розвитку [102, с. 51].

М. Хуторна розглядає принципи механізму забезпечення фінансової стабільності діяльності всіх кредитних установ і розподіляє їх на загальні та специфічні. Зокрема, до загальних принципів вона відносить принципи наукової обґрунтованості, комплексності, безперервності, ефективності. До специфічних принципів фінансової стабільності кредитних установ автор відносить принципи проактивності, обачності, адаптивності, раціональної прибутковості, соціальної відповідальності, економічної відповідальності, поточної та перспективної достатності запасу міцності [66, с. 85–87].

В. Коваленко та Н. Радова погоджуються з думкою щодо розподілу принципів на дві групи і під загальними принципами забезпечення фінансової стабільності банків розуміють принципи адаптивності та мобільності, стратегічності та цілеспрямованості, ієрархічності, раціональності та економічного ефекту, комплексності та взаємної узгодженості управління, конкурентостійкості, партисипативності та соціальної орієнтованості, інноваційності та розвитку [35, с. 325–326].

Серед специфічних принципів визначають принципи завчасної обачності, збалансованості прибутковості, суспільної відповідальності, економічної відповідальності, надлишковості. А. Кузнецова та Н. Погореленко поряд із загальними принципами системного підходу пропонують визначати специфічні принципи забезпечення фінансової стабільності банківської системи щодо банківського регулювання, такі як цілеспрямованість, відкритість, ієрархічна узгодженість, цілісність регулю-

вання, стимулювання, збалансованість інтересів, відповідальність, законність [101, с. 39, 44].

На основі опрацьованих джерел та з огляду на сформульовану мету організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності банків пропонуємо до базових (первинних) принципів його функціонування відносити такі:

- наукової обґрунтованості, який передбачає, що забезпечення фінансової стабільності банківських установ має базуватися на чіткій теоретико-методологічній основі;

- ефективності, що повинен відображатися у максимізації відношення фінансово-економічного результату до затрат реалізації процесів, визначених у рамках цього механізму;

- безперервності та передбачуваності – фінансова стабільність має підтримуватися постійно, але не лише у певний час, а і на перспективу, середньострокову та довгострокову, що потребує розвитку системи планування та активного застосування попереджувальних заходів;

- адекватності – методи, інструменти та важелі, що застосовуються у рамках цього механізму, повинні відповідати як бізнес-специфіці окремого банку, так і стану економічного середовища, та забезпечувати реалізацію поставлених завдань і досягнення сформульованої мети;

- законності – всі заходи, що реалізуються у рамках механізму забезпечення фінансової стабільності банку, спираються на безумовне дотримання чинних норм законодавства та сформованих банком внутрішніх стандартів та вимог до організації діяльності.

Також вважаємо, що процес забезпечення фінансової стабільності банківських установ повинен базуватися на певних специфічних принципах, які безпосередньо враховують особливу економічну природу фінансової стабільності банку та її забезпечення в умовах динамічного макроекономічного середовища:

- проактивності, тобто інструменти, методи та важелі механізму забезпечення фінансової стабільності банків, насамперед, повинні бути спрямовані на завчасне попередження або суттєве послаблення негативного впливу загроз фінансовій стабільності банків;

– адаптивності, який повинен передбачати здатність до своєчасного коригування інструментів, методів та важелів, передбачених цим механізмом, з огляду на суттєві зміни внутрішнього або зовнішнього середовища функціонування банку. Цей принцип більшою мірою визначає особливості функціонування банку за умови різких змін середовища функціонування та завчасної або навіть реактивної його здатності позитивно вплинути на стан фінансової стабільності;

– емпіричної обґрунтованості, що слугує передумовою адаптивності сформульованого механізму та передбачає здійснення систематичного моніторингу та оцінки ймовірності реалізації загроз фінансовій стабільності банку, прогнозування їх наслідків;

– соціальної відповідальності, який передбачає, що забезпечення фінансової стабільності банку реалізується з позиції гармонізації інтересів широкого кола зацікавлених сторін (як внутрішніх, так і зовнішніх);

– економічної відповідальності – полягає у пріоритетності формування та утримання довгострокових ділових відносин з клієнтами;

– комплексності – лише комплексні заходи як зовнішніх, так і внутрішніх суб'єктів забезпечення фінансової стабільності банків, їх своєчасна реакція на зміни, у тому числі зумовлені динамічністю макроекономічного середовища, уможливають досягнення поставленої мети;

– циклічності, який передбачає безперервність виявлення загроз фінансовій стабільності банку та прийняття рішень з їх уникнення або мінімізації їх негативного впливу; безперервність пошуку/уточнення детермінант фінансової стабільності банку за різних внутрішніх та зовнішніх умов функціонування та вдосконалення механізму її забезпечення за компонентами процесного блоку;

– транспарентності, що є основоположним принципом забезпечення фінансової стабільності банку, оскільки, як вже зазначалося вище, стан фінансової стабільності суттєво залежить від поведінки економічних агентів та рівня її раціональності. Глибоко переконані у тому, що раціональна поведінка

економічних агентів є результатом належного рівня транспарентності всіх суб'єктів досліджуваного процесу.

Завдання, які повинні реалізовуватися суб'єктами процесу забезпечення фінансової стабільності задля досягнення поставленої мети, стосуються як внутрішнього, так і зовнішнього впливів на стан фінансової стабільності банку. Так, до завдань сформованого нами організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності банків віднесено:

- забезпечення адаптивності регулювання діяльності банків з огляду на стан макроекономічного середовища та ступінь ризикованості бізнес-моделі банківської установи (для зовнішніх суб'єктів);

- збалансування бізнес-процесів на основі систематичного моніторингу, діагностування, оцінки та виявлення потенційних загроз фінансовій стабільності банку;

- формування ефективної системи ризик-менеджменту банку, забезпечення її здатності попереджати/мінімізувати/нівелювати негативний вплив внутрішніх або зовнішніх загроз фінансовій стабільності банку;

- підвищення рівня суспільної довіри до банківського сектора завдяки зміцненню фінансової стабільності банків.

У процесному блоці запропонованого механізму забезпечення фінансової стабільності комерційних банків, на нашу думку, варто виділити інституційний, інформаційно-статистичний, діагностично-аналітичний, методичний та інструментальний компоненти. Розмежування цих компонентів з позиції регулятора та окремої банківської установи дозволяє врахувати специфічні особливості процесу організації забезпечення фінансової стабільності в розрізі зовнішніх та внутрішніх суб'єктів механізму.

Інституційний компонент процесного блоку запропонованого механізму спрямований на формування адміністративних та економічних «запобіжників» порушення фінансової стабільності банку. На рівні регулятора це включає сукупність нормативно-правових та інструктивних документів, які визначають інституційні рамки фінансово стабільного банківського сектору загалом та певного банку, зокрема. Окрім вищезазначеного, не менш важливим є розвиток ефективно функціонуючого інституту за-

хисту прав споживачів фінансових послуг, сприяння підвищенню їх фінансової грамотності.

Водночас, існує стійкий тренд до суттєвого посилення відповідальності банку, в особі його вищого керівництва, за результати діяльності установи та її фінансову стабільність. З огляду на це, не менш важливим є наповнення інституційного компоненту на рівні окремого блоку, а саме приділення належної уваги формалізації внутрішніх процесів банку задля мінімізації операційних ризиків; підвищення організаційної цілісності банку та підвищення управлінської гнучкості в умовах суттєвих, неочікуваних змін внутрішнього або зовнішнього середовищ функціонування банку.

Інший компонент запропонованого механізму – інформаційно-статистичний. Його виокремлення пов'язано з тим, що забезпечення та довгострокове утримання фінансової стабільності банку безпосередньо залежить від якості, комплексності та систематичності діагностико-аналітичної роботи суб'єктів цього процесу. А це, своєю чергою, залежить від якості, повноти, достовірності, транспарентності та своєчасні формування баз аналітичних даних. При цьому їх наповнення регулятором та окремим банком є взаємопов'язаними процесами – регулятор стандартизує форми звітності банків та визначає періодичність її оприлюднення задля систематичного моніторингу стану банків та їх стресостійкості у змінному макроекономічному середовищі. Окрім банківські установи при цьому переслідують мету, з одного боку, забезпечення своєї інформаційної прозорості та підвищення зацікавленості партнерів/інвесторів у розширенні каналів взаємодії. З іншого боку, формування комплексної та поліаспектної бази даних про різні особливості діяльності банку, яка б дозволяла виявляти внутрішні загрози фінансовій стабільності на ранніх етапах їх виникнення. На наш погляд, мова повинна йти не лише про стан фінансових потоків банку, але й про дані щодо особливостей організації діяльності банку, як на різних її управлінських рівнях, так і в розрізі бізнес-напрямів та бізнес-процесів.

Важливими аспектом забезпечення фінансової стабільності банку є прогнозування та діагностика основних показників його діяльності [103, с. 71]. Саме це повинно реалізовуватися у рам-

ках діагностично-аналітичного компоненту вищезазначеного механізму. Більшість сучасних авторів виділяють пошуковий і нормативний прогнози фінансового стану банку. Під пошуковим прогнозом розуміється проекція фінансового стану банку на майбутнє згідно з виявленими тенденціями та з урахуванням чинників впливу. Нормативний прогноз визначається як проекція фінансового стану банку на майбутнє згідно з поставленими цілями, а також визначення потенціалу банку, потрібного для досягнення нормативного стану [104, с. 389–390]. Використання системи діагностики та прогнозування дозволяє банкам отримувати переваги в багатьох аспектах. В аспекті фінансів, такими перевагами є: прогнозування та планування надходжень і використання фінансових ресурсів впродовж планового періоду та встановлення чітких фінансових рамок діяльності банку; внутрішнє структурування банку шляхом створення «центрів фінансової відповідальності»; можливість контролю рентабельності [105, с. 180]. Відповідно, діагностично-аналітичним компонентом механізму забезпечення фінансової стабільності на рівні банківської установи передбачено оцінку поточного стану та прогноз фінансової стабільності банку на основі комплексної системи показників та індикаторів.

Свою чергою, основними напрямками діяльності регулятора як зовнішнього суб'єкта механізму забезпечення фінансової стабільності банку у рамках діагностично-аналітичного компонента є формування звітів про фінансову стабільність, оцінювання впливу поточних та перспективних макроекономічних чинників на фінансову стабільність, проведення та узагальнення результатів опитування стосовно очікуваної ділової активності економічних агентів, у тому числі банків. На наше переконання, останньому треба приділяти особливу увагу, оскільки лише так можливо визначити сприйняття економічними агентами сприятливості економічного середовища, завчасно виявити сфери зародження загроз фінансовій стабільності та за можливості попередити їх розвиток шляхом використання комплексу монетарних, пруденційних та комунікаційних інструментів.

Методичний компонент запропонованого механізму передбачає розробку/удосконалення методичних засад забезпечення фінансової стабільності банків. На рівні регулятора це також

стосується імплементації рекомендацій міжнародних інституцій, насамперед, Базельського комітету та Ради з фінансової стабільності, до національного законодавчого поля; їх трансформація з огляду на поточний стан національного банківського сектору та особливості економічного середовища його функціонування. На рівні окремої банківської установи – це, насамперед, стосується методики організації внутрішнього менеджменту, особливостей координації різних підрозділів банку та їх підзвітності. При цьому особлива увага повинна приділятися комплексному удосконаленню системи ризик-менеджменту банку, оскільки, на наше глибоке переконання, це відноситься до фундаментальних внутрішніх детермінант забезпечення фінансової стабільності банку.

Зазначена необхідність удосконалення системи ризик-менеджменту банку зумовлюється новими вимогами, які виникають саме в аспекті забезпечення його фінансової стабільності, а не фінансової стійкості. На нашу думку, змістові відмінності фінансової стійкості та фінансової стабільності банківської установи, на які було акцентовано у підрозділі 1.1, також впливають і на базові основи їх забезпечення, зокрема, систему ризик-менеджменту. Результати компаративного аналізу відмінностей у вимогах до системи ризик-менеджменту у забезпеченні фінансової стабільності та фінансової стійкості банку подано у табл. 1.6.

Таблиця 1.6 – Компаративний аналіз вимог до системи ризик-менеджменту комерційного банку у забезпеченні його фінансової стійкості та фінансової стабільності

Критерій	Фінансова стійкість	Фінансова стабільність
Основний пріоритет системи ризик-менеджменту	Забезпечення належного покриття основних ризиків діяльності банку капіталом, щоб попередити суттєві коливання фінансових показників банку через дію зовнішніх факторів тимчасового характеру	Управління всіма суттєвими для діяльності банку ризиками для забезпечення безперервного генерування прибутку та максимізації його ринкової вартості з урахуванням ризиків

Продовж. табл. 1.6

Критерій	Фінансова стійкість	Фінансова стабільність
Суб'єкти здійснення ризик-менеджменту	Спеціалізовані підрозділи ризик-менеджменту	Широке коло зацікавлених сторін (наглядова рада, правління, спеціалізовані підрозділи та профільні комітети, всі працівники, клієнти)
Різновиди ризиків, щодо яких здійснюється управління	«Традиційні» ризики банківської діяльності, а саме: кредитний, процентний, валютний, утрати ліквідності, операційний, юридичний, ринковий	Всі суттєві для діяльності банку ризики, які розподіляються на базові, та ті що зумовлюються індивідуальними особливостями бізнес-моделі банку
Різновиди ризиків, щодо яких оцінюється достатність капіталу	Кредитний, валютний, операційний	Всі суттєві для діяльності банку ризики, які розподіляються на базові, та ті що зумовлюються індивідуальними особливостями бізнес-моделі банку
Часовий діапазон, протягом якого оцінюються втрати від реалізації ризиків	Упродовж 1 року	Упродовж всього часового горизонту утримання відповідного фінансового інструменту
Рівні оцінки	Однорівневий підхід – оцінка певного різновиду ризику	Дворівневий підхід: оцінка певного різновиду ризику діагностика адекватності, обґрунтованості методології оцінки ризику
Детермінанти організації системи ризик-менеджменту	Підзвітність підрозділів ризик-менеджменту правлінню та наглядовій раді банку	Інституційна та операційна незалежність служби управління ризиками від центрів

Продовж. табл. 1.6

Критерій	Фінансова стійкість	Фінансова стабільність
Детермінанти організації системи ризик-менеджменту	Підзвітність підрозділів ризик-менеджменту правлінню та наглядовій раді банку	прибутку (підрозділів, які самі генерують ризики діяльності банку); забезпечення розгалуженої системи звітності, не лише виключно вищому керівництву
Інституційна позиція регулятора	Пасивна. Запровадження стандартизованого підходу до оцінки ризиків діяльності банку. Об'єктом нагляду є ризики діяльності банку	Проактивна. Стимулювання розвитку внутрішніх підходів до оцінки та управління ризиками діяльності банку, у тому числі на основі розвитку системи внутрішнього рейтингування. Об'єктом нагляду є ефективність та адекватність методології оцінки ризиків
Світоглядна основа функціонування системи ризик-менеджменту	Забезпечення дотримання законодавчих вимог та норм за будь-яких умов економічного середовища	Орієнтація не на формальне дотримання законодавчих вимог та норм, а на забезпечення безперервної реалізації соціально значущих функцій банківництва

Джерело: розробка авторів.

З огляду на запропоновані авторські положення вважаємо, що для забезпечення фінансової стабільності банку його система ризик-менеджменту повинна стати інтегруючим утворенням, яке пов'язує всі інші підсистеми банківського менеджменту на стратегічному, тактичному та операційному рівнях управління.

Забезпечення адаптивності банку та його швидкої реакції на динамічність макроекономічного середовища, яке зумовлюється як економічними, інституційними, так і технологічними змінами, більшою мірою покладається на систему ризик-менеджменту банківської установи. При цьому пріоритетом функціонування такої системи ризик-менеджменту повинна бути її орієнтованість на управління не лише традиційними ризиками банку (кредитним, ринковим, операційним), але враховувати весь спектр ризиків, які є суттєвими для його діяльності та спричиняються особливостями його бізнес-моделі.

Стосовно інструментального компоненту процесного блоку запропонованого механізму, то з позиції регулятора, насамперед, акцентуємо увагу на інструментах монетарної, пруденційної та комунікаційної політик. Так, здійснення монетарної політики може здійснюватися за допомогою ринкових та адміністративних інструментів регулювання. Адміністративні інструменти спрямовані на встановлення інституційних рамок діяльності комерційних банків і мають форму директив та інструкцій регулятора. Ринкові інструменти впливають на монетарну сферу за допомогою формування певних умов на грошовому ринку та ринку капіталів [106, с. 115].

У результаті аналізу наукової літератури до основних інструментів монетарної політики, що формують передумови забезпечення фінансової стабільності банку, віднесено: 1) процентну політику через регулювання рівня заощаджень та інвестицій; регулювання рівня ділової активності банків; вплив на рівень інфляції; вплив на ринок капіталів; 2) політику обов'язкових резервів через регулювання грошової маси; вплив на рівень мультиплікації депозитів; вплив на динаміку грошової пропозиції; вплив на фінансовий результат банків; 3) політику рефінансування через регулювання грошової пропозиції; збільшення масштабів кредитування; 4) валютну політику, спрямовану на забезпечення ситуативного впливу/коригування параметрів волатильності валютного курсу задля утримання сприятливого стану економічного середовища та економічних передумов фінансової стабільності банків; 5) операції на відкритому ринку

через регулювання ліквідності банку; збільшення обсягів рефінансування та міжбанківського кредитування [107–110]. До основних внутрішніх інструментів процесного блоку, насамперед, відносимо інструменти управління усіма суттєвими фінансовими та нефінансовими ризиками банку, управління капіталом та ліквідністю.

Підсумовуючи все вищезазначене, вважаємо, що запропонований механізм забезпечення фінансової стабільності банків завдяки скоординованій дії його елементів дозволить банку ефективно та безперервно функціонувати в умовах динамічного макроекономічного середовища, якісно реагувати та протидіяти збурювальним чинникам і ризикам, ефективно виконувати функції фінансового посередництва.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО МАКРОЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Науково-методичні підходи до вимірювання фінансової стабільності банків

Як зазначалося у першому розділі монографії, основою фінансової стабільності комерційних банків є, насамперед, їх фінансова стійкість, яка дозволяє їм повною мірою безперервно виконувати усі функції фінансового посередництва без стороннього втручання, зокрема, держави. Незважаючи на відмінність економічної природи цих понять, для їх кількісного оцінювання, зазвичай, використовують схожі методичні підходи. Саме це дозволяє покладати в основу кількісного оцінювання фінансової стабільності банків показники, що, як правило, використовуються для визначення їх фінансової стійкості.

У цьому контексті зауважимо, що оцінка фінансової стійкості банків – це оцінка на відповідну дату за даними фінансової звітності, оцінка ж фінансової стабільності має враховувати динамічний контекст, тобто оцінювання полягає у визначенні певних індикаторів та дослідженні їх тенденцій, що можуть слугувати «сигналом» у виявленні існуючих або можливих проблем у діяльності банківської установи, що можуть призвести до фінансової крихкості. Крім того, оцінка фінансової стабільності банків не обмежується тільки кількісними показниками, а здійснюється із застосуванням і якісних показників – якості менеджменту банку, репутації банку тощо. Проте формалізація якісних показників потребує збору специфічних даних.

Відтак, відмітимо, що у багатьох вітчизняних публікаціях з оцінки стабільності банку цей процес розглядається як різнобічне оцінювання його фінансового стану [111, с. 19; 112], тому часто автори не акцентують увагу на відмінностях методів оцінки та аналізу фінансової стабільності, фінансової стійкості, платоспроможності, надійності банку, оскільки усі ці характеристики його діяльності взаємопов'язані. Зокрема, один із підходів щодо взаємозв'язку та взаємовпливу основних характеристик стану та характеру діяльності банків наведено на рис. 2.1.

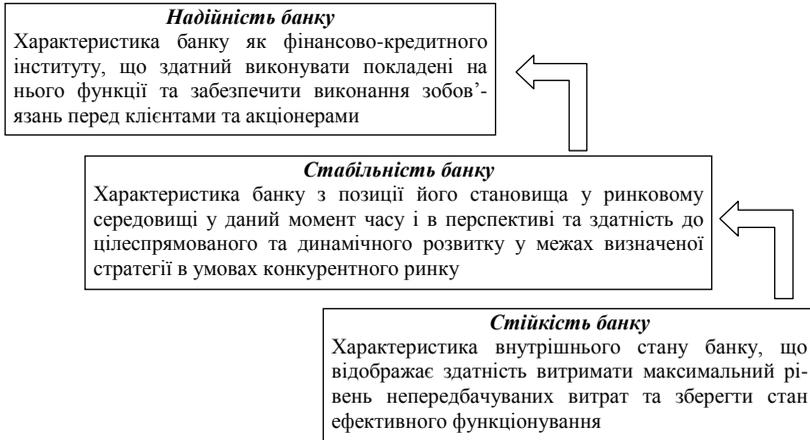

Рисунок 2.1 – Взаємозв'язок та взаємовплив основних характеристик стану та характеру діяльності банків

Джерело: складено на основі [34; 113; 114].

Досліджуючи методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банків, на нашу думку, важливо уникнути однобічності, оскільки оцінка фінансової стабільності окремого банку є багатоаспектною та полівимірною.

Для критичного аналізу науково-методичних підходів до оцінювання фінансової стабільності банків вважаємо доцільним вирішити такі наукові завдання:

- 1) визначити об'єкт оцінки фінансової стабільності банків;
- 2) систематизувати науково-методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банків;
- 3) узагальнити переваги та недоліки окремих підходів.

Оцінювання фінансової стабільності банків потребує формування ефективного методичного базису та встановлення об'єкту оцінки. Об'єктом оцінки фінансової стабільності банків визначимо, насамперед, діяльність банківських установ, оскільки саме банк є інституціональною одиницею, що є первинною ланкою та основною складовою формування фінансової стабільності банківського сектору. Водночас, варто відзначити, що макроекономічне середовище, у якому функціонують банківські установи,

змінюється достатньо швидко та динамічно. Тому фінансова стабільність банків визначається як внутрішніми умовами та чинниками розвитку (мікрорівень), так і зовнішніми (макрорівень). Саме тому методи оцінювання фінансової стабільності банку мають враховувати і зовнішні чинники, що впливають на їх діяльність.

Об'єктом кількісного аналізу та оцінювання діяльності окремої банківської установи з точки зору визначення фінансової стабільності (мікрорівень) найчастіше визначають:

- достатність капіталу та його структуру;
- якість та структуру активів;
- прибутковість, ліквідність та платоспроможність банку; темпи зростання основних показників діяльності; банківські ризики [115, с. 370–371; 116, с. 177].

Систематизуємо та згрупуємо основні методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності у банківському секторі (табл. 2.1). Зауважимо, що кожен із методичних підходів до оцінювання може знайти своє місце у системі забезпечення фінансової стабільності банків, утім, усі ці методи мають свої переваги та недоліки та можуть використовуватися як окремо, так і у сукупності. Для розуміння специфіки кожного методичного підходу до оцінки фінансової стабільності банків розглянемо сутність, переваги та недоліки кожного методу.

Таблиця 2.1 – Методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності у банківському секторі

Методи оцінювання	Підходи до оцінки
Коефіцієнтні методи	Оцінка фінансової стабільності у рамках макропруденційної та мікропруденційної політики
	Стрес-тестування
	Нормативний підхід
	Коефіцієнтний аналіз
Непараметричні методи	Сигнальний підхід
	Рейтингові оцінки

Методи оцінювання	Підходи до оцінки
Математичні методи	Теорія ймовірностей
	Теорія нечітких множин
Економетричні та статистичні методи	Кластерний аналіз
	Дискримінантний аналіз
	Кореляційний аналіз
	Факторний аналіз
	Таксономічний аналіз
Графічні методи	Аналіз на підставі побудови графіків та діаграм
	Аналіз на підставі побудови картограм та картосхем

Джерело: систематизовано авторами на основі [114; 116; 117].

Коефіцієнтні методи оцінки фінансової стабільності банків базуються на обчисленні показників (індикаторів, коефіцієнтів), що характеризують діяльність банків на підставі їх фінансової звітності. Цей метод передбачає визначення значної кількості показників, що дозволяє здійснювати різнобічне дослідження індикаторів, що відображають фінансову стійкість та стабільність банківських установ.

Розподіл підходів до оцінки фінансової стабільності у рамках коефіцієнтного методу є дещо умовним, оскільки коефіцієнти (індикатори) можуть використовуватися як основа для багатьох методів оцінки. Крім того, зокрема, нормативний підхід та стрес-тестування є складовими як мікро-, так і макропруденційних підходів до оцінки фінансової стабільності у банківському секторі. Тому, варто ще раз наголосити, що, на нашу думку, поділ підходів до оцінки фінансової стабільності у межах коефіцієнтного методу є досить умовним.

Макропруденційна оцінка індикаторів фінансової стабільності банківського сектору в Україні здійснюється у рамках Стратегії макропруденційної політики [118] та агрегує у собі різні методичні підходи до оцінки. Спрямування цієї політики пов'язане, насамперед, із обмеженням системних ризиків, щоб

запобігти кризам або зменшити втрати від них [119]. Мета макропруденційної політики полягає у забезпеченні фінансової стабільності усїєї фінансової системи. З точки зору оцінки фінансової стабільності у даному аспекті, вона полягає в оцінці, виявленні та мінімізації системних ризиків. Оцінка фінансової стабільності банків у рамках макропруденційного аналізу здійснюється на підставі розрахунку основних та додаткових індикаторів фінансової стійкості депозитних корпорацій, розроблених Міжнародним валютним фондом (МВФ) (додаток А). Найпоширеніші у міжнародній практиці макропруденційні інструменти наведено у додатку Б, окремі з них використовуються і в мікропруденційному регулюванні.

До інструментів оцінки фінансової стабільності з точки зору мікропруденційного регулювання, крім нормативів регулювання банківської діяльності, можна віднести оцінки за допомогою моделей Z-score та Мертона [120, с. 59]. Застосування моделі Мертона [121] (структурна модель, модель вартості активів) та її різновидів може використовуватися для встановлення здатності банку виконувати свої фінансові зобов'язання та оцінювання загальної можливості дефолту. Якщо говорити про банк, то його капітал розглядається у моделі як кол-опціон на активи з урахуванням волатильності таких активів. Недоліками моделі є висока чутливість до оцінки волатильності, ускладнена оцінка рівня втрат у разі дефолту та можлива недооцінка ймовірності дефолту у короткостроковому періоді, що пов'язано з тим, що розподіл ймовірності дефолту базується на історичних даних.

Індикатором фінансової стабільності також може бути показник Z-score (Z-індекс, Z-статистика), що розраховується як на рівні окремої банківської установи, так і на рівні банківського сектору. Йдеться про оцінку ймовірності неплатоспроможності, якщо капіталу банку недостатньо для покриття його збитків.

Модель Z-score [122] базується на статистичних даних та балансових показниках діяльності банку та має достатньо високий передбачувальний потенціал [123], що є її перевагою. У моделі Z-score зіставляють буфери (капіталізацію та дохідність) із ризиком (волатильністю дохідності) для визначення ризику

неплатоспроможності банківської установи. Відмітимо, що Z-індекс є композитним індикатором фінансової стабільності, оскільки враховує три фактори: прибутковість активів, частку фінансового важеля, волатильність прибутковості активів.

Bank Z-score, розрахований Світовим банком, показує ймовірність дефолту банківського сектору певної країни. Z-індекс фінансової стійкості оцінює «відстань до дефолту», тобто вимірює, на скільки стандартних відхилень повинна знизитися прибутковість банків, щоб збитки, що виникають, «знищили» його капітал. Цей індекс покликаний оцінити рівень захищеності («імунітет») до банківських ризиків.

Найчастіше для емпіричних розрахунків використовується Z-індекс стійкості, розрахований за методологією А. Роя [124–127]:

$$Z = \frac{\left(\overline{ROA} + \frac{E}{A} \right)}{\delta(ROA)}, \quad (2.1)$$

де Z – Z-індекс фінансової стійкості;

$\overline{ROA}$ – середня рентабельність активів за період аналізу;

$\frac{E}{A}$ – співвідношення власного капіталу до активів;

$\delta(ROA)$ – стандартне відхилення рентабельності активів.

Оцінці фінансової стабільності з використанням моделей Z-score можуть бути притаманні такі недоліки: значна затримка у часі визначення даних, необхідних для вхідних параметрів моделі; індикатор є агрегованим у річному вимірі та не враховує різнобічності чинників, у яких функціонує банк, неврахування позабалансових операцій. Водночас, зазначена модель досить повно характеризує ситуацію, що вже склалася, а агрегований індекс дозволяє отримати краще уявлення щодо фінансової стабільності.

З огляду на вищезазначене, для формування чіткого уявлення щодо оцінювання фінансової стабільності банківської діяльності у рамках макропруденційної та мікропруденційної політики,

систематизуємо їх основні характеристики (табл. 2.2), хоча вважаємо за доцільне відмітити, що поділ за окремими з них є достатньо умовним.

Таблиця 2.2 – Порівняльна оцінка характеристик макропруденційної та мікропруденційної політики банківської діяльності

Характеристика	Макропруденційна політика	Мікропруденційна політика
Місія	Мінімізація макроекономічних витрат, пов'язаних із фінансовою нестабільністю	Захист інвесторів та вкладників
Основна мета	Обмеження загальносистемного фінансового ризику	Обмеження ризику окремих фінансових установ
Кінцева мета	Стабільність фінансової системи	Стабільність окремих фінансових установ
Проміжні цілі	Недопущення надмірного зростання кредитування. Недопущення накопичення дефіциту ліквідності. Обмеження концентрації ризиків. Обмеження впливу викривлених стимулів. Підвищення стійкості фінансової інфраструктури	Підвищення фінансової стійкості та надійності. Забезпечення прибутковості. Обмеження банківських ризиків. Підтримка ліквідності
Характеристика ризику	Ендогенний (пов'язаний з колективною поведінкою)	Екзогенний (незалежний від поведінки гравців на ринку)
Модель ризиків	Загальні та корелюючі шоки	Ідіосинкратичний шок ¹ [128, с. 196]

¹ Ідіосинкратичний шок – це шок, що спочатку впливає на стабільність функціонування лише одного фінансового інституту чи на ціну конкретного активу.

Характеристика	Макропруденційна політика	Мікропруденційна політика
Взаємозалежність та взаємовідносини між інститутами	Важливі	Не враховуються
Основний індикатор	Консенсус відсутній	Виконання нормативів
Установки пруденційного регулювання	Підхід «зверху-вниз»	Підхід «знизу-вверх»
Горизонт політики	Десятиріччя	У межах коротко-строкового періоду
Інструменти у спокійні часи	Буфери капіталу, інструменти ліквідності, обмеження кредитної експансії та ін.	Економічні нормативи діяльності банку
Інструменти під час кризи	Вивільнення капіталу з буферів	Екстрена підтримка ліквідності, введення тимчасової адміністрації
Комунікація	Звіт про фінансову стабільність	Огляд банківського сектору
Розкриття інформації (транспарентність)	Поширення показників фінансової стабільності, макропруденційних індикаторів	Фінансова звітність та конфіденційна інформація з метою нагляду
Трансмійсний механізм	Єдиний трансмісійний механізм	
Інструменти оцінки фінансової стабільності	Основні та додаткові індикатори фінансової стійкості, індекс фінансового стресу (ІФС) [129]	Нормативи діяльності банків. Оцінка ризиків банків. Модель Z-score. Модель Мертона
Оцінювання перспектив	Ймовірнісний підхід, що базується на оцінці ризиків, акцент на сценарному аналізі	Підхід, що базується на аналізі формальної звітності, акцент на внутрішньому контролі та перевірках

Джерело: систематизовано та доопрацьовано авторами на основі [130–134].

Ми поділяємо позицію В. Крилової [135, с. 250] щодо помилковості твердження, що для забезпечення системи загалом достатньо забезпечити її окремі компоненти. Отже, фінансова стабільність банківського сектору залежить не тільки від фінансової стабільності та стійкості окремих банківських установ. Відповідно, фінансова стабільність окремого банку є необхідною, проте недостатньою передумовою фінансової стабільності банківського сектору загалом.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що оцінка фінансової стабільності у рамках макропруденційної та мікропруденційної політики, на нашу думку, має різні ракурси, оскільки вони мають відмінні цілі та методичні підходи. Однак, для їх узгодженості та налагодження ефективного взаємозв'язку обох політик необхідним є здійснення ефективної комунікаційної політики між регулятором (реалізує макропруденційну політику) та керівниками депозитних корпорацій (реалізують мікропруденційну політику), про що також наголошувалося у підрозділі 1.3. Важливим у цьому процесі є встановлення пріоритетності забезпечення фінансової стабільності. Якщо оцінка фінансової стабільності окремої установи показує певні проблеми і виникає необхідність використання відповідних інструментів (інструменти макро- та мікропруденційного нагляду можуть бути несумісними), то перевага повинна надаватися досягненню цілей макропруденційної політики.

Оцінка фінансової стабільності банків на підставі стрес-тестування допомагає з'ясувати вплив шоків на різні показники банківської діяльності. Крім того, стрес-тести є інструментом, що дозволяє кількісно виміряти можливі зміни у балансі банку, структуру його витрат, потенційні втрати за кредитами та депозитами. Все це дає можливість регулятору оцінити можливий обсяг втрат всього банківського сектору та визначити рівень резервів, який необхідно створити банкам для найбільш безболісного подолання негативних шоків в економіці. Банківський менеджмент здійснює стрес-тестування, насамперед, щоб краще зрозуміти найбільш вразливі аспекти діяльності банків сьогодні, а також для оптимальної зміни показників з метою підвищення

стійкості всього сектору загалом. Існують різноманітні типи стрес-тестів та методичні підходи щодо їх здійснення [136–142]. Типологія стрес-тестування наведена у додатку В. Узагальнена характеристика основних методів аналізу, що використовуються під час стрес-тестування, подана у табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Методи аналізу, що використовуються під час стрес-тестування банків

Метод аналізу	Характеристика методу
Аналіз чутливості	Ідентифікація ризиків та ймовірних реакцій банків на шоківі ситуації (зміни валютного курсу, ціни на активи, процентних ставок)
Сценарний аналіз	Перевірка стабільності банків до можливих сценаріїв розвитку економіки
Аналіз «зараження»	Оцінка трансмісії шоків, що транслюються від окремого банку до банківського сектору загалом

Джерело: складено на підставі [143, с. 4].

Однофакторні стрес-тести (аналіз чутливості) дозволяють скласти уявлення щодо розміру збитків або прибутку, що гіпотетично можуть реалізуватися у банку, якщо шокова ситуація буде розвиватися за закладеним припущенням. Перевагою є відносна простота та швидкість розрахунків та можливість аналізу впливу відокремленого фактору на показники діяльності банку (наприклад, капітал), що дозволяє приймати оперативні управлінські рішення.

Перевагою багатофакторних стрес-тестів (сценарний аналіз) є гнучке формування можливих подій, оскільки досліджується одночасна зміна декількох факторів ризику, проте можлива ситуація, коли практично неможливо визначити ймовірність події, яка раніше не відбувалася. Недоліком є достатньо складний алгоритм розрахунків та ризик недостовірного трактування впливу будь-якого фактору, що може призвести до некоректного трактування реалізації сценарію. У багатофакторних стрес-тестах передбачається необхідність вибору агрегування ризиків [144]: підсумовування ризиків, метод сталої диверсифікації, дисперсійно-коваріаційний підхід, метод копул, метод повної

симуляції. Наукові підходи до формування методичного забезпечення стрес-тестування ринкових ризиків банку, що базуються на умовах агрегування, дозволили виділити низку функціональних переваг та недоліків [145, с. 1134], обґрунтувати механізм їх застосування, комбінування та інтегрування у систему оцінки фінансової стабільності банку.

Нормативний підхід до оцінки фінансової стабільності банків використовується як на мікро-, так і на макрорівнях. Встановлення обов'язкових економічних нормативів діяльності банків в Україні регулюється Національним банком України [146]. У такому підході оцінка фінансової стабільності банківських установ ґрунтується на визначенні обов'язкових нормативів, яких усі банки повинні дотримуватися. Перевагою методу є однозначність у підходах до розрахунку нормативів, що затверджено у нормативно-правових актах, водночас недоліком є неврахування окремих аспектів та ризиків банківської діяльності, що можуть вплинути на фінансову стабільність, зокрема, прибутковість, процентний та валютний ризики. Економічні нормативи банківської діяльності, встановлені в Україні, подано у додатку Г. Важливо відмітити, що НБУ для забезпечення фінансової стійкості, а відповідно, і стабільності, постійно удосконалює як перелік нормативів, так і переглядає їх нормативні значення. Крім того, НБУ ввів посилені нормативи для системно важливих банків – до капіталу (буфер системної важливості), до нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7).

Доволі значущою складовою у методах оцінки фінансової стабільності банків є оцінка на підставі коефіцієнтного аналізу, який дозволяє оперативно визначати значну кількість фінансово-економічних показників та відхилення у діяльності банку, а також забезпечити повноту, комплексність аналізу та швидкість прийняття рішень. Головним недоліком коефіцієнтного аналізу є те, що для різних банків складно встановити однакові оптимальні значення показників, оскільки їх розмір може суттєво різнитися. Перевагою є те, що визначення коефіцієнтів здійснюється за допомогою нескладних математичних розрахунків. Як правило, вони угруповуються за певними критеріями. Так, наприклад, О. Крухмаль [147] виокремлює чотири групи показ-

ників: якість активів та пасивів; капітальна стійкість; ліквідність; ефективність управління.

Коефіцієнтний підхід також покладено в основу методології оцінки фінансової стабільності фінансової системи, розробленої МВФ та представленої сукупністю індикаторів, які комплексно характеризують стан фінансової системи. Поряд з цим, на нашу думку, класичний коефіцієнтний аналіз діяльності банку в аспекті фінансової стабільності обов'язково необхідно доповнювати аналізом динамічних показників: темпи зміни – приросту або зниження показників, їх співвідношення та порівняння. Дослідження абсолютних та відносних показників динаміки, що характеризують фінансову стабільність, дають змогу охарактеризувати процес функціонування банку, розкрити основні шляхи, тенденції та темпи його розвитку.

Серед непараметричних методів оцінювання фінансової стабільності банків виділено сигнальний підхід та рейтингові оцінки. Кількісна оцінка у такому підході формується на основі обґрунтованої гіпотези, що полягає в обчисленні індикаторів, що базуються на первинних показниках (зокрема, коефіцієнтах) діяльності банків.

Сигнальний підхід використовують для дослідження та зіставлення показників напередодні та під час кризи, щоб мати можливість виявити чинники, що є попереджувальними «сигналами» наближення кризи, шляхом моніторингу випадків порушення показниками граничних значень у межах «сигнального вікна» (рис. 2.2).

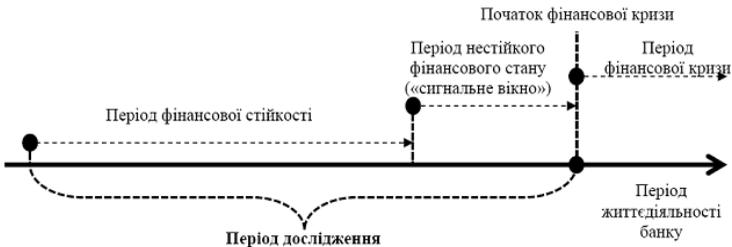

Рисунок 2.2 – Схема відображення періоду дослідження діяльності банку з використанням «сигнального» підходу

Джерело: [148].

Кожен обраний показник подає «сигнал», якщо його величина порушує критичні межі, або ж не подає сигнал, якщо його значення знаходиться в рамках відповідної зони. Дослідженню фінансової стабільності банку за таким підходом передують формулювання гіпотез, наприклад: гіпотеза Н0 – банківська установа є фінансово стійкою та гіпотеза Н1 – банківська установа має ризик втрати фінансової стійкості (притаманні дисбаланси, що можуть привести до фінансової кризи).

На нашу думку, у дослідженні практичної реалізації «сигнального» підходу для оцінки фінансової стабільності банків, варто відмітити наукові праці Ребрик Ю. С. [148] та Іршак О. С. [149], які виділяють такі етапи завчасного виявлення кризи у банку:

- підготовчий етап, на якому відбувається формування вибірки дослідження (обираються об'єкти дослідження, показники та період дослідження) та формується аналітична база;

- етап відбору показників, на якому розробляються критерії відбору показників та тестування кожного показника окремо (розраховуються граничні значення показників та їх параметри, на підставі чого відбувається включення або виключення показників із вибірки);

- підсумковий етап, на якому розраховується інтегральний індикатор загрози фінансовій стійкості банку, визначається ймовірність виникнення фінансової кризи у динаміці, відбувається подальше реагування на отримані результати.

Результати досліджень науковців дозволяють стверджувати, що складністю реалізації «сигнального» підходу є вибір адекватних вхідних показників та визначення рівня їх прогностичної сили, що потребує існування достовірних історичних статичних даних розвитку банківської діяльності у період попередніх криз та відповідних складних розрахунків. Також важливо відмітити, що для запобігання помилковості у розпізнаванні «сигналів» на підставі попередніх криз, їх тригерами мають бути фінансово-економічні чинники, а не політичні або соціальні. Перевагою даного підходу є висока прогностична сила у разі правильного

відбору «сигналів» та можливість оперативного проведення експрес-діагностування фінансової стійкості банку.

Рейтингова оцінка як непараметричний метод оцінювання фінансової стабільності банків полягає у присвоєнні банківській установі певного рейтингу шляхом віднесення банку до відповідного рейтингового класу або визначення його місця серед інших банків. Чим вищі рейтинги має банк, тим більш стабільним він є. Рейтинг може бути позначений цифрою (наприклад, як у CAMELSO), поєднанням букв, цифр, символів (Fitch Ratings), позицією у лінійці ранжування (наприклад: 1 місце за розміром активів банківського сектору). Розрізняють три основні методи побудови банківських рейтингів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Основні методи побудови банківських рейтингів

Назва методу	Характеристика
Номерний метод	Присвоєння банку відповідного номера в рейтингу на підставі побудови ряду ранжування, де оцінюються значення певних показників фінансового стану банку
Бальний метод	Дослідження фінансового стану банку здійснюється шляхом присвоєння йому за кожним із показників оцінки у балах; зведена бальна оцінка дає можливість визначити приналежність банку до тої чи іншої групи банків
Індексний метод	Базується на розрахунку індексу кожного з оціночних показників фінансового стану банку; після розрахунку індексів за окремими показниками переходять до визначення комбінованих індексів

Джерело: складено авторами на основі [150, с. 65–66].

Варто зазначити, що, створюючи рейтинги, агентства, зазвичай, комбінують різні методи. Методики оцінки фінансової стабільності, що покладаються в основу рейтингів, можуть розроблятися окремими авторами, незалежними рейтинговими агентствами (міжнародними та вітчизняними) та органами банківського нагляду.

Результати здійсненого нами порівняльного аналізу найбільш відомих методик аналізу фінансової стабільності банків (зокрема рейтингові) наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Порівняльний аналіз методик оцінки фінансової стабільності банків

Методика	Інформаційне забезпечення	Кількісні показники	Якісні показники	Експертна оцінка	Рейтинг
<i>Рейтингові моделі оцінки</i>					
CAMELSO	Публічна звітність банку, дані банку зі ЗМІ, результат виїзних перевірок	+	+	+	+
SREP	Публічна звітність банку, результат виїзних перевірок	+	+	+	+
PATROL	Публічна звітність банку, результат виїзних перевірок	+	-	-	+
ORAP	Публічна звітність банку, результат виїзних перевірок	+	+	+	+
<i>Статистичні моделі</i>					
SAABA	Публічна звітність банку	+	-	-	-
FIMS	Публічна звітність банку	+	-	-	-
<i>Комплексні оцінки банківського ризику</i>					
RATE	Публічна звітність банку, результат виїзних перевірок	+	+	+	-
RAST	Публічна звітність банку, результат виїзних перевірок	+	+	+	-
<i>Коефіцієнтні моделі</i>					
BAKIS	Публічна звітність банку	+	-	-	-
<i>Авторські методики, методики рейтингових агентств</i>					
Методика РА «Кредит-Рейтинг»	Публічна звітність банку, внутрішні дані банку за запитом агентства	+	+	+	+
Методика НРА «Рюрік»	Публічна звітність банку, внутрішні дані банку за запитом агентства	+	+	+	+
Методика РА «Експерт-Рейтинг»	Публічна звітність банку, внутрішні дані банку за запитом агентства, публічні бази даних	+	+	+	+

Методика	Інформаційне забезпечення	Кількісні показники	Якісні показники	Експертна оцінка	Рейтинг
Методика порталу «Мінфін»	Публічна звітність банку	+	-	+	+
Методика Кромонува	Публічна звітність банку	+	-	+	+

Джерело: систематизовано авторами на основі [151–158].

Оцінюючи здійснення рейтингування банків, що проводиться НБУ, варто зауважити, що наразі регулятор інтегрував рейтингову систему CAMELSO до SREP (Supervisory Review and Evaluation Process), що базується на ризик-орієнтованому та forward-looking підходах, де основними напрямками оцінки є бізнес-моделі, корпоративне управління та ризик-менеджмент, ризики капіталу, ліквідності та фондування. За підсумками 2018 р., тестова оцінка вітчизняних банків за методикою SREP у більш, ніж половини досліджуваних банків виявила суттєві недоліки у функціонуванні внутрішніх систем менеджменту, а саме, понад 20 із 40 середніх та невеликих банків мали незадовільну оцінку. Основними проблемами для них були відсутність стратегії розвитку, нежиттєздатність бізнес-моделей, недостатня капіталізація. Таке інспектування дозволяє як НБУ, так і банківським установам оцінити фінансову стабільність шляхом аналізу усіх напрямів діяльності та істотних ризиків банків.

Відтак, зважаючи на необхідність удосконалення систем рейтингових оцінок банків у зв'язку із постійно змінюваним макроекономічним середовищем, дослідимо переваги та недоліки основних зарубіжних рейтингових методик аналізу фінансової стабільності банків (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Переваги та недоліки зарубіжних рейтингових методик аналізу фінансової стабільності банків

Методика	Переваги	Недоліки
CAMELSO	Стандартизований метод оцінки банків. Рейтинги за кожним показником вказують напрям дії для їх підвищення. Зведена оцінка відображає ступінь необхідності втручання в діяльність банку з боку контролюючих органів	Значною мірою залежить від експертних (суб'єктивних оцінок), тому якість кінцевого результату багато в чому залежатиме від професіоналізму експертів
PATROL	Оперативність аналізу, оскільки для визначення коефіцієнтів використовуються стандартизовані звіти. Ефективність оцінки поточного стану банку	Результат аналізу достовірно відображає тільки поточний стан банку. В основному зосереджена на аналізі ліквідності
ORAP	Висока швидкість проведення аналізу, точність та повнота результату	Розроблена тільки для оцінки поточного стану банку. Потребує значної кількості інформації
Методика В. Кромона	Відкритість вхідної інформації. Результати методики достатньо достовірні. Відсутність суб'єктивних факторів оцінки. Простота застосування	Недостатня увага до проблеми оцінки якості активів банку. Неоднозначний спосіб нормування коефіцієнтів. Ваги коефіцієнтів є дискусійними. Відсутнє врахування рівня розвитку регіону присутності банку

Джерело: систематизовано авторами на основі [160–162].

Щодо математичних методів оцінки фінансової стабільності банків, то це підходить із використанням теорії ймовірностей та теорії нечітких множин. Сутність методів полягає у побудові моделей, що формуються на підставі узагальнення показників банківської діяльності та розрахунку кінцевого показника, зокрема, індексу фінансової стабільності. Основні положення теорії ймовірностей використовуються для визначення вірогідності настання тих чи інших подій у діяльності банку, зокрема, ймовірність банкрутства, ймовірність втрат у зв'язку із реалізацією банківських ризиків, ймовірність настання ризикованої події тощо [159].

Практичні аспекти реалізації використання нечітко-множинного підходу в управлінні фінансовою стабільністю банку досліджено Яблоковим А. І. [163, с. 212]. Так, автор виділяє такі етапи процесу нечітко-множинного моделювання фінансової стабільності: підготовка вхідних параметрів моделі; нечітка класифікація, оцінка фінансової стабільності. Паночішин Ю. М. та Рум'янцева К. Є. [164, с. 82–84] розробили математичну модель оцінки фінансової стабільності банків з використанням теорії нечітких множин та нечіткої логіки. Автори відзначають, що перевагою розробленої ними моделі є зрозумілість, гнучкість (можливості введення та вилучення параметрів) та адаптаційність до експертних даних. Журавльова І. В. та Філіпських О. С. [165, с. 120] обґрунтували необхідність використання нечіткої логіки для діагностики ймовірності банкрутства банку та також вказали на таку перевагу як гнучкість підходу та адекватність моделі комплексної оцінки ймовірності банкрутства банку. Характеристика основних підходів до оцінки фінансової стабільності банків із використанням економетричних та статистичних методів аналізу наведена у табл. 2.7.

Систематизація основних підходів до оцінки фінансової стабільності банків із використанням економетричних та статистичних методів дозволила виявити найбільш проблемні аспекти їх практичної реалізації: складні розрахунки, що потребують, зазвичай, сформованого масиву даних (вхідних показників) та відповідного програмного забезпечення; розрахунок та інтерпретація показників потребує спеціальної підготовки та високої кваліфікації професіоналів для уникнення помилковості трактування результатів.

Таблиця 2.7 – Характеристика основних підходів до оцінки фінансової стабільності банків із використанням економетричних та статистичних методів

Підхід до оцінки фінансової стабільності	Характеристика підходу
Кластерний аналіз	Використовуються різноманітні алгоритми класифікації, що дозволяють згрупувати банки від фінансово стабільних до фінансово нестабільних
Дискримінантний аналіз	Використовується для оцінки ймовірності банкрутства банків та є індикатором, що вказує на порушення стабільності їх функціонування; сприяє визначенню набору ваг для коефіцієнтів, що найкраще поділяють банківські установи на фінансово стабільні та нестабільні. Одним із найбільш відомих методів є модель Е. Альтмана [166]
Кореляційний аналіз	Кореляційно-регресійний аналіз дозволяє виявити існування зв'язку між факторною та результативною ознаками, їх значимість та тісноту зв'язку, на підставі чого будуються регресійні моделі залежності фінансової стабільності від показників банківської діяльності
Факторний аналіз	Визначення групи факторів, що найбільше впливають на фінансову стабільність банків, величини та напряму їх впливу
Таксономічний аналіз	Дозволяє розрахувати єдиний синтетичний показник (інтегральний показник фінансової стабільності банку), що вирішує проблему поліаспектності кількісної оцінки фінансової стабільності

Джерело: складено авторами на основі [32; 167–172].

Важливо також наголосити, що практично всі аналітичні підходи до оцінки фінансової стабільності банку підкріплюються візуалізацією у вигляді графічного відображення даних.

Таким чином, проведений критичний аналіз дозволив довести існування широкого спектру методичних підходів до оцінювання фінансової стабільності банків. З огляду на їх різноплановість, вважаємо необхідним окреслити основні детермінанти ефективного науково-методичного інструментарію, тобто такого, що здатен об'єктивно відображати стан фінансової стабільності банківської установи. Це, на нашу думку, доречно здійснювати через призму тих атрибутивних ознак фінансової стабільності банку, які знайшли своє відображення у авторському тлумаченні економічного змісту цього поняття, поданого у підрозділі 1.1 монографії. Структурну декомпозицію терміну «фінансова стабільність банку» та авторську позицію щодо методичного забезпечення оцінки фінансової стабільності банківської установи подано на рис. 2.3.

Отже, вважаємо, що при формуванні методичного забезпечення оцінки фінансової стабільності банку необхідно врахувати таке:

1) необхідність застосування поліаспектних та мультикомпонентних індикаторів банківської діяльності як за змістом (тобто, використовувати широкий набір показників задля діагностики різних бізнес-процесів банку), так і формою представлення (тобто, як кількісні, так і якісні).

Поряд з цим, основний акцент необхідно роботи на діагностику тих фінансових аспектах діяльності банків, зміна яких має найсуттєвіший вплив на здатність банківських установ протистояти внутрішнім та/або зовнішнім шокам. Для їх ідентифікації, зокрема, доцільно використовувати методи кореляційно-регресійного аналізу;

2) урахування стану макроекономічного середовища при оцінці фінансової стабільності банків. Це, на нашу думку, повинно проявлятися у такому: по-перше, набір індикаторів для оцінки фінансової стабільності банків не може бути статичною закритою сукупністю, оскільки, об'єктивна динамічність макроекономічного середовища постійно генерує нові загрози та виклики фінансовій стабільності банків, особливо в умовах становлення цифрової економіки;

Рисунок 2.3 – Угрупування підходів та інструментів методичного забезпечення оцінки фінансової стабільності банків у розрізі її атрибутивних ознак

Джерело: розробка авторів.

3) використання динамічних показників. Подібну вимогу вважаємо основоположною у виборі методів оцінки фінансової стабільності банку, оскільки факт поточної фінансової стабільності банку ще не є доказом здатності банку утримувати її у подальшому;

4) орієнтацію на оцінку потенціалу банку до стійкого розвитку у перспективі, у тому числі в умовах внутрішніх та зовнішніх шоків, що є логічним продовженням попереднього пункту;

5) забезпечення чіткої ідентифікації локалізації «слабких» сфер у діяльності банку для чого доречно використовувати потоковий метод шляхом оцінки рівня збалансованості грошових потоків банку, у тому числі вхідних та вихідних;

6) мінімізацію кількості припущень моделі за умови застосування методів економіко-математичного моделювання.

Загалом, врахування вищезазначеного дозволяє підвищити ефективність діагностичної компоненти механізму забезпечення фінансової стабільності банку та підвищити об'єктивність та достовірність процедури її оцінки.

2.2. Моніторинг фінансової стабільності банків України

Сучасний розвиток банківського сектору України супроводжується низкою невирішених проблем, пов'язаних із дією об'єктивних чинників фінансово-економічного, соціального, політичного, глобалізаційного, цифрового та кризового характерів. У зв'язку із цим, оцінка та моніторинг показників банківської діяльності, що характеризують фінансову стабільність в умовах динамічного макроекономічного середовища, є складним та поліаспектним завданням.

Моніторинг фінансової стабільності банків України варто розпочати із аналізу фінансового середовища, в якому функціонують ці інституційні одиниці, а саме – фінансової стабільності фінансового ринку України. Її комплексною кількісною характеристикою є індекс фінансового стресу (ІФС), що розраховується Національним банком України.

ІФС для України розраховується на підставі чотирьох субіндексів:

- субіндекс валютного ринку (вага 0,35);
- субіндекс банківського сектору (вага 0,3);
- субіндекс сектору державних цінних паперів (вага 0,25);
- субіндекс корпоративного сектору (вага 0,1).

Вага кожного сегменту розраховувалась на підставі значущості його для економіки (співвідношення відповідного індикатора кожного сегменту з обсягом ВВП). Нормалізація діапазону для розрахунку ІФС здійснюється із використанням мінімаксного методу (Min-Max Range) [173].

Сприятливі та несприятливі фінансово-економічні, соціальні та політичні події, що впливають на розвиток фінансового ринку, майже миттєво відображаються на значенні ІФС. НБУ здійснює розрахунки ІФС, починаючи з 2008 року. Динаміка показника, подана на рис. 2.4, чітко демонструє, що фінансовий стрес зростає/скорочується на фінансовому ринку під впливом реалізації відповідних подій (несприятливих/сприятливих факторів впливу), що є точками збільшення/зменшення ІФС.

Аналізуючи ІФС для України, варто відмітити, що пікового значення показник набув під час фінансової кризи 2008–2009 років. Найбільше значення ІФС (0,64) було зафіксовано станом на 03.03.2009 р. Наступний сплеск індексу відбувся у 2015 р. після низки подій, що мали як фінансовий, так і воєнно-політичний контексти – це загострення військового конфлікту на Сході України та визнання АТ «Дельта Банк» неплатоспроможним (02.03.2015 р.) [174]. Саме тому ІФС станом на 18.03.2015 р. підвищився до значення 0,56.

Значення індексу фінансового стресу для України за період з 2017 р. до березня 2020 р. знаходились у діапазоні 0,10–0,24. Проте у березні 2020 р. значення ІФС майже миттєво відреагувало на розповсюдження COVID-19 та карантинні обмеження. Показник станом на 24.03.2020 р. сягнув локального піку величиною 0,31, проте поступово знизився.

Внесок кожного з вищезазначених субіндексів у величину ІФС відображено на рис. 2.5. Аналітичне відображення у табличному вигляді дає змогу точно відобразити внесок кожного субіндексу у загальний ІФС у періоди локального піку показника (табл. 2.8).

Рисунок 2.4 – Індекс фінансового стресу для України за 2008–2020 роки

Джерело: [176].

Рисунок 2.5 – Вплив субіндексів на індекс фінансового стресу для України

Джерело: [176].

Субіндекс банківського сектору найбільш негативно вплинув на зростання ІФС для України тільки у 2009 р. У 2015 р. та

2020 р. на збільшення показника найбільше вплинули, відповідно, субіндекс валютного ринку та субіндекс сектору державних цінних паперів.

Таблиця 2.8 – Вплив субіндексів на індекс фінансового стресу для України

Дата	Вага				Індекс фінансового стресу для України (ІФС)
	0,3	0,1	0,25	0,35	
	субіндекс банківського сектору	субіндекс корпоративного сектору	субіндекс сектору державних цінних паперів	субіндекс валютного ринку	
03.03.2009	0,76	0,76	0,63	0,51	0,64
Зважені субіндекси	0,228	0,076	0,1575	0,1785	
18.03.2015	0,54	0,30	0,68	0,56	0,56
Зважені субіндекси	0,162	0,03	0,17	0,196	
24.03.2020	0,32	0,39	0,39	0,23	0,31
Зважені субіндекси	0,096	0,039	0,0975	0,0805	

Джерело: розраховано авторами на основі [176].

Проаналізовані дані щодо ІФС дають змогу відмітити, що показники банківського сектору, покладені в основу розрахунку даного субіндексу (зміна міжбанківської ставки овернайт, ліквідність єврооблігацій великих вітчизняних банків, ліквідність банків, довіра фізичних осіб до банків [129, с. 9–10]), у періоди пікового сплеску показника у 2015 р. та 2020 р. не були визначальними у формуванні динаміки загального ІФС. Відтак, можна стверджувати, що банківський сектор України став більш стабільним та здатним до більш стійкої реакції на шоки.

Зауважимо, що недоліком ІФС є те, що він показує тільки поточну ситуацію, тобто характеризує рівень стресу фінансового ринку, коли певний шок уже відбувся. Цей показник «зверне-

ний» у минуле, проте він дозволяє оцінити ефективність антикризових заходів під час минулих криз, встановити системним чи епізодичним є напруження на фінансовому ринку та окремих його сегментах, сформувані розуміння рівня стресу порівняно із попередніми кризами. У контексті моніторингу фінансової стабільності вітчизняних банків варто, насамперед, проаналізувати динаміку основних показників їх діяльності (рис. 2.6).

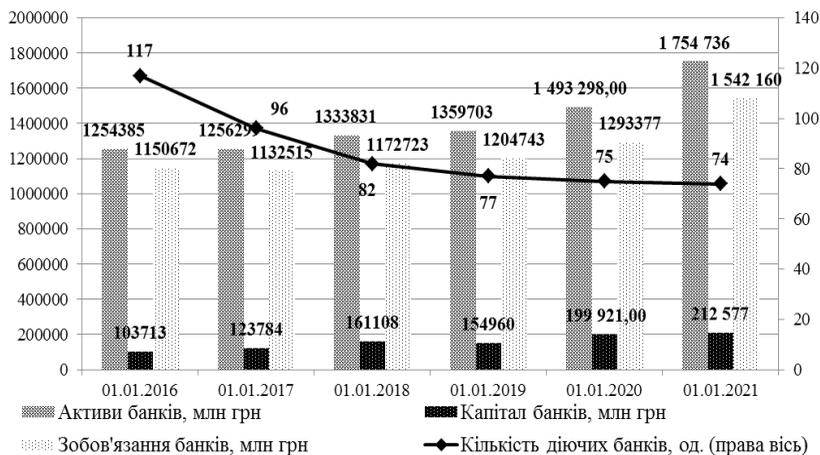

Рисунок 2.6 – Динаміка основних показників діяльності банків України за 2015–2020 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [177].

Дані, відображені на рис. 2.6, свідчать, що протягом 2015–2020 рр. в Україні продовжувалося зменшення кількості банківських установ. «Очищення банківського сектору», за визначенням НБУ, розпочалося ще у 2014–2015 рр. Так, на 01.01.2014 р. в Україні налічувалося 180 банків, а на початок 2021 року – 74 банки, тобто за сім років з ринку було виведено 106 банків. Утім, важливо зазначити, що скорочення кількості банківських установ суттєво не вплинуло на обсяги формування капіталу, зобов'язань та активів банків.

Впродовж 2015–2020 рр. кількість банків зменшилася на 43 установи, проте активи, зобов'язання та капітал збільшилися

на 500,4 млрд грн, 391,5 млрд грн, 108,9 млрд грн, відповідно. Отже, вітчизняні банки, незважаючи на кількісне скорочення, нарощували показники діяльності, у тому числі, завдяки необхідності виконання вимог Національного банку щодо збільшення мінімального обсягу регулятивного капіталу, що, безумовно, впливало на забезпечення їх фінансової стабільності.

Певним підтвердженням цього висновку може бути і аналіз динаміки індикатора Bank Z-score для України, який розраховується Світовим банком [178] й в якому зіставляється буфер стабільності банківського сектору – капіталізація та дохідність – із волатильністю цих показників. Z-score відображає ймовірність дефолту банківського сектору і надає можливість порівнювати ситуацію у різних країнах. Позитивною динамікою показника є його збільшення, критичним є значення менше позначки «2» [179]. Позитивна риса цього індикатора полягає у можливості зіставити значення показників різних країн, що показують, банківський сектор якої країни має найвищу та найнижчу ймовірність дефолту та який рівень його фінансової стабільності, відповідно (рис. 2.7).

У період 2008–2017 років² серед країн-сусідів України – Польщі, Білорусі та Росії – найбільший рівень фінансової стабільності мав банківський сектор Польщі (з показником 8,98 у 2017 р.), хоча у 2008 р. найбільш стійким був банківський сектор Російської Федерації (8,08). У 2009 році вітчизняний банківський сектор був найменш фінансово стійким, оскільки показник Bank Z-score складав лише 3,27. Найменша ймовірність дефолту для України за зазначений період була у 2012 р., коли показник Bank Z-score склав 5,56, оскільки саме у цей рік результат діяльності банків України, зрештою, став позитивним після трьох років їх збиткової діяльності. У 2017 році цей індикатор для України почав підвищуватися після кризового падіння у 2015–2016 роках і досяг рівня 4,57 (що, водночас, було майже вдвічі менше від показника Польщі).

---

² Останні дані Світового банку щодо цього показника доступні за 2017 рік.

Важливим напрямом моніторингу фінансової стабільності банків України є дослідження індикаторів, що оцінюють на макроекономічному рівні виконання ними своїх основних функцій (відношення капіталу, активів, кредитів та депозитів банків до ВВП) [35] (рис. 2.8). Варто зазначити, що з 2016 року по одному з цих показників, а саме, відношенню обсягу активів банків до ВВП, що відображає глибину банківського посередництва (фінансову глибину), Банк міжнародних розрахунків розпочав оприлюднення статистичних даних й рекомендував центральним банкам застосовувати його для моніторингу фінансової стабільності банківського сектору.

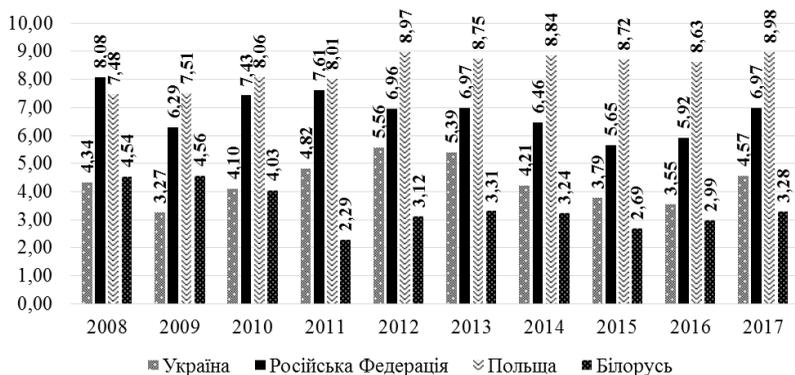

Рисунок 2.7 – Динаміка Bank Z-score в окремих країнах у 2008–2017 рр.

Джерело: побудовано на основі даних Світового банку [178].

Дані, відображені на рис. 2.8, свідчать про те, що ступінь проникнення банків в економіку практично за всіма показниками мав стійку тенденцію до зниження. Значення усіх індикаторів протягом 2015–2020 рр. зменшилися від 1,5 до 2,5 рази, і лише на кінець 2020 року дещо зросли, порівняно з 2019 р., відношення щодо депозитів і капіталу. Отже, розвиток банківського сектору «не встигає» за розвитком та потребами економіки, тому його фінансова стабільність, визначена за іншими підходами, може вважатися достатньо відносною.

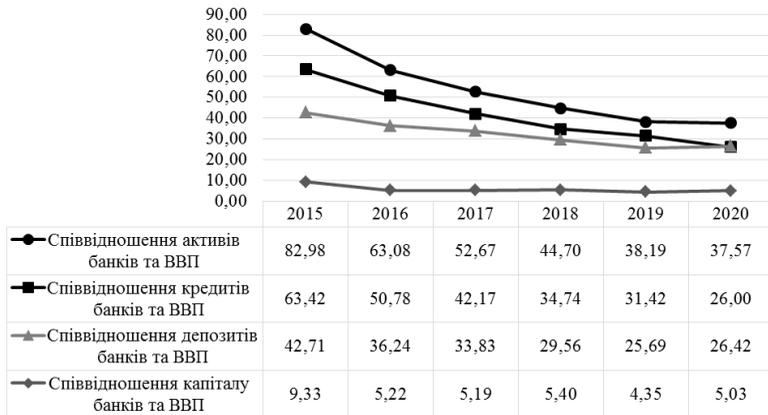

Рисунок 2.8 – Динаміка показників фінансової стабільності банків України стосовно виконання їх основних функцій на макроекономічному рівні за 2015–2020 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано авторами на основі даних Національного банку України [177; 180].

Визначення темпів зміни показників, первинних для розрахунку вищезазначених індикаторів фінансової стабільності, дозволяє зробити більш глибокий аналіз досліджуваних процесів (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Темпи приросту ВВП та активів, кредитів, депозитів та капіталу банків України за 2015–2020 рр., %

Показники*	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021
Темп приросту ВВП	25,3	20,0	25,1	19,3	11,6	5,5
Темп приросту активів банків	-4,7	0,2	6,2	1,9	9,8	22,1
Темп приросту кредитів банків	0,3	-0,4	3,1	7,9	-7,6	-7,0
Темп приросту депозитів банків	6,3	12,0	9,3	3,7	14,8	26,5

Показники*	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021
Темп приросту капіталу банків	-29,9	19,4	30,2	-3,8	29,0	4,8

* Ланцюгові темпи приросту.

Джерело: розраховано авторами на підставі [177; 180].

Розраховані щорічні темпи приросту основних фінансових показників банків України та їх порівняння з темпом приросту ВВП дозволяють робити такі висновки про стан фінансової стабільності вітчизняних банків:

– від’ємні темпи приросту банківських кредитів свідчать про відсутність надмірного кредитування, отже, ця загроза не-притаманна сучасному розвитку банківського сектору України. Водночас, скорочення темпів приросту кредитного портфеля банків може мати негативні наслідки з точки зору ефективності використання залучених коштів;

– нарощення темпів приросту депозитів банків доводить достатній рівень довіри вкладників до банківської системи країни. Додатковим доказом цьому той факт, що це супроводжується одночасним зниженням ринкової вартості банківських депозитів;

– значні темпи приросту власного капіталу свідчать про зростаючу капіталізацію вітчизняних банків, незважаючи на значні обсяги накопичених непокритих збитків, що сформувалися у попередні кризові періоди. Постійне нарощення капіталу банків зумовлене необхідністю формування адекватного «буферу захисту» від ризиків та дозволяє покращити стан їх фінансової стабільності.

Отже, одним з найважливіших індикаторів фінансової стабільності банків є їх капітальна стійкість та достатність капіталу [181] (рис. 2.9).

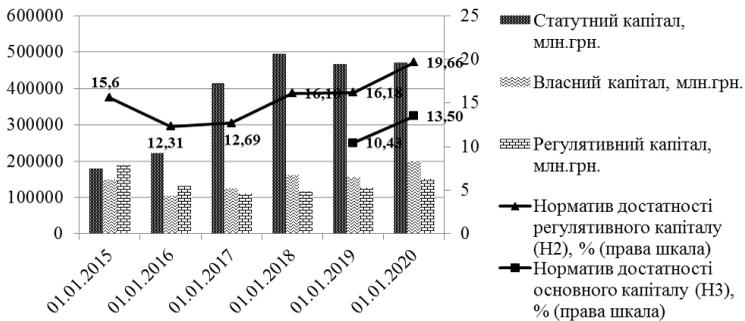

Рисунок 2.9 – Динаміка основних показників капіталізації банків України за 2015–2020 рр.

Примітка. Норматив достатності основного капіталу (H3) почав розраховуватися з 01.02.2019 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [177; 183].

На початку періоду аналізу практично усі показники капіталу банків суттєво зменшилися, що було пов'язано з проведеною Національним банком реструктуризацією банківського сектору та вимушеною націоналізацією АТ КБ «Приватбанк». У подальшому всі показники капіталізації поступово зростали, проте звертає на себе увагу постійне перевищення обсягу статутного капіталу над обсягом власного капіталу внаслідок наявності у структурі капіталу більшості банків України непокритих збитків, які поступово скорочуються.

Показники достатності капіталу банків є своєрідним барометром запасу фінансової міцності та стійкості як передумов їх фінансової стабільності. Загалом, обсяг регулятивного капіталу банків України після значного зменшення у 2015–2016 роках поступово відновлюється. Позитивним моментом також є постійне дотримання банками нормативу достатності капіталу H2, який на початок 2020 року майже вдвічі перевищував мінімальне значення (10 %). Утім, таке суттєве перевищення, на наш погляд, є не лише результатом формування потужної капітальної бази, а і наслідком специфічного складу активів багатьох банків, де значну частку становлять державні облігації.

Утім, зауважимо, що впродовж останніх років рівень капіталізації банків України, беззаперечно, підвищився як у кількісному, так і якісному вимірах, доказом чого є поданий у табл. 2.10 розподіл значень нормативу достатності регулятивного капіталу.

Таблиця 2.10 – Динаміка розподілу значень нормативу достатності регулятивного капіталу у банках України за 2017–2020 рр.

Відхилення фактичного значення нормативу Н2 від мінімальної норми – шкали меж	Характеристика вибірки	Кількість банків станом на, од.			
		01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021
Менше нормативного значення	загалом по БС	4	1	0	0
	<i>з них системно важливих банків</i>	0	0	0	0
Від 0 до 1 пп.	загалом по БС	2	1	0	1
	<i>з них системно важливих банків</i>	1	0	0	0
Від 1 пп. до 3 пп.	загалом по БС	8	6	4	3
	<i>з них системно важливих банків</i>	3	3	0	0
Від 3 пп. до 5 пп.	загалом по БС	5	6	8	7
	<i>з них системно важливих банків</i>	2	3	5	5
Від 5 пп. до 10 пп.	загалом по БС	11	15	11	15
	<i>з них системно важливих банків</i>	5	7	5	5
Більше 10 пп.	загалом по БС	54	49	52	49
	<i>з них системно важливих банків</i>	3	1	4	4

Примітка. БС – банківський сектор. До системно важливих віднесено ті банки, які визнано такими Національним банком України згідно з рішенням Правління Національного банку України від 3 березня 2020 року № 155-рш «Про визначення системно важливих банків».

Джерело: розраховано авторами на основі наглядкової статистики Національного банку України [183].

Одночасно, важливо акцентувати увагу на тому, що станом на 01.01.2021 р. у п'яти з чотирнадцяти системно важливих банків України перевищення значення нормативу Н2 над мінімальними вимогами знаходилося у діапазоні від 3 п.п. до 5 п.п. Цього, на нашу думку, може бути недостатньо для покриття неочікуваних втрат за операційним ризиком.

Таким чином, одним із пріоритетних напрямів забезпечення фінансової стабільності вітчизняних банків є подолання проблем їх капіталізації задля протистояння шокам, що створюють загрозу для безперебійного виконання банками їхніх функцій [103, с. 74].

Одним із показників, що відображає загрозу фінансовій стабільності як окремого банку, так і банківського сектору, є рівень непрацюючих кредитів (NPL), який характеризує якість активів. Статистика непрацюючих кредитів на сайті НБУ доступна з 01.02.2017 р. (до цього – це були негативно класифіковані кредити) (табл. 2.11).

Таблиця 2.11 – Динаміка непрацюючих кредитів банків України за 2016–2020 рр.

Показники	01.02. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021	Абсолютне відхилення	
						2020/ 2019	2020/ 2016
<i>Всі кредити, млн грн</i>	823 614	1 090 914	1 193 558	1 097 595	1 068 929	-28 666	245 315
у т. ч. банки:						0	0
з державною часткою, з них	256 394	558 974	643 564	624 856	552 691	-72 165	296 297
АТ КБ «Приватбанк»	228 826	269 532	293 725	305 163	254 677	-50 485	25 852
з державною часткою крім АТ КБ «Приватбанк»	27 568	289 442	349 839	319 693	298 014	-21 680	270 445
іноземних банківських груп	413 547	382 417	392 683	330 599	347 243	16 644	-66 304
з приватним капіталом	117 180	125 270	135 715	142 140	168 995	26 855	51 815
неплатоспроможні	36 493	24 253	21 596	0	0	0	-36 493
<i>Непрацюючі кредити</i>	444 667	594 999	630 767	530 780	449 321	-81 459	4 654
у т. ч. банки:						0	0

Продовж. табл. 2.11

Показники	01.02. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021	Абсолютне відхилення	
						2020/ 2019	2020/ 2016
з державною часткою, з них	198 019	397 563	437 101	396 903	320 927	-75 976	122 908
АТ КБ «Приватбанк»	189 923	236 211	244 824	239 197	189 528	-49 668	-394
з державною часткою крім АТ КБ «Приватбанк»	8 096	161 352	192 277	157 707	131 399	-26 308	123 303
іноземних банківських груп	205 384	156 834	151 195	107 476	100 877	-6 599	-104 507
з приватним капіталом	27 827	30 169	31 233	26 401	27 518	1 117	-310
неплатоспроможні	13 438	10 433	11 238	0	0	0	-13 438
<i>Частка непрацюючих кредитів, %</i>	53,99	54,54	52,85	48,36	42	-6	-12
у т. ч. банки:						0	0
з державною часткою, з них	77,23	71,12	67,92	63,52	58	-5	-19
АТ КБ «Приватбанк»	83,00	87,64	83,35	78,38	74	-4	-9
з державною часткою крім АТ КБ «Приватбанк»	29,37	55,75	54,96	49,33	44	-5	15
іноземних банківських груп	49,66	41,01	38,50	32,51	29	-3	-21
з приватним капіталом	23,75	24,08	23,01	18,57	16	-2	-7
неплатоспроможні	36,82	43,02	52,04	0,00	0	0	-37

Джерело: розраховано авторами на основі [184].

Показники табл. 2.11 переконують, що якість активів банків України є вкрай незадовільною. У 2016–2017 рр. значний приріст NPL був зумовлений новою методологією визнання проблемних активів з урахуванням міжнародного досвіду, здійсненою оцінкою якості активів банків НБУ (AQR) та визнанням значної частки проблемних кредитів АТ КБ «Приватбанк» після націоналізації, об'єктивним погіршенням кредитоспроможності

позичальників унаслідок зменшення реальних доходів, значними обсягами кредитування пов'язаних осіб. Для підвищення стабільності банків НБУ наполягає на удосконаленні управління активами та їх якістю шляхом реструктуризації, продажу або списання непрацюючих кредитів [185].

Також важливо відмітити, що за результатами 2020 року у більшості банків України зменшився обсяг наданих кредитів, що загалом на 01.01.2021 р. становив 29 млрд грн. При цьому, розглядаючи цей показник у розрізі груп банків України за критерієм власності їх капіталу, то найбільший негативний вплив здійснили банки з державною часткою, сукупне зменшення наданих кредитів у яких на початок 2021 року становило 72 млрд грн, у той час як банки з іноземним та приватним вітчизняним капіталами наростили свої кредитні портфелі на 17 млрд грн та 27 млрд грн, відповідно.

На 01.01.2020 р. частка непрацюючих кредитів уперше з 2017 р. зменшилася до обсягу менше 50 % та становила 48,36 % і продемонструвала спадаючий тренд і протягом 2020 року, що відносимо до однієї з найбільш суттєвих ознак підвищення фінансової стабільності банків України (рис. 2.10).

Рисунок 2.10 – Динаміка частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків України за 2015–2020 рр.

Примітка. Частка непрацюючих кредитів на 01.01.2016 р. та 01.01.2017 подана за попередньою класифікацією як відношення суми сумнівних та безнадійних негативно класифікованих кредитів до обсягу кредитного портфеля.

Джерело: побудовано авторами на підставі даних Національного банку України [184].

Зауважимо, що банкам важливо формувати достатній рівень резервів на випадок неповернення кредитної заборгованості, щоб мати можливість «абсорбції» ризиків, що генеруються активними операціями. На нашу думку, захищеність кредитів (співвідношення резервів до загального обсягу кредитів) є не менш важливим інструментом забезпечення фінансової стабільності банків, ніж зниження рівня їх проблемності (рис. 2.11).

Значний обсяг резервування безпосередньо пов'язаний із обсягами непрацюючих кредитів у банківському секторі України. Відтак, протягом 2016–2018 рр. захищеність кредитів (співвідношення резервів до загального обсягу кредитів) коливалася у межах 46–47%. При цьому, за результатами 2020 року спостерігаються суттєві зміни у динаміці цього показника, який знизився на 7 п.п. На нашу думку, це пов'язано, у тому числі, зі зниженням обсягів кредитування, про що вказувалося вище.

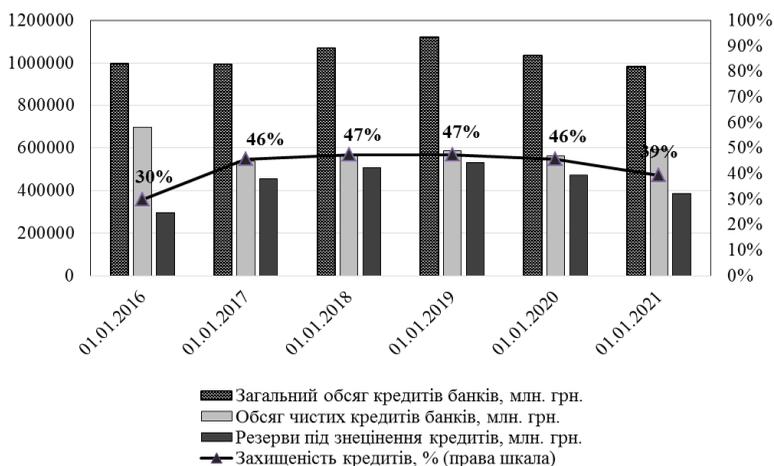

Рисунок 2.11 – Динаміка якості кредитів банківського сектору України за 2015–2020 рр.

Джерело: побудовано авторами на підставі [184].

Також важливо наголосити, що маскування непрацюючих кредитів та недостатній рівень формування резервів під знеці-

нення кредитів може критично позначатися на стабільності функціонування як окремих банків, так і банківського сектору загалом.

Суттєву роль у забезпеченні фінансової стабільності вітчизняних банків відіграє Національний банк України, який реалізує макропруденційну політику, здійснює нагляд за банками (зокрема, з дотримання обов'язкових нормативів діяльності), здійснює їх стрес-тестування та сприяє фінансовій стійкості банків, насамперед, системно важливих.

Важливими показниками фінансової стабільності банків України, за допомогою яких оцінюються результати їх діяльності, є індикатори, що розраховуються Національним банком України на підставі методології МВФ. Основними напрямками аналізу є: достатність капіталу, якість активів, прибуток та рентабельність, ліквідність, чутливість до ринкового ризику (табл. 2.12).

Таблиця 2.12 – Основні індикатори фінансової стійкості банків України у 2016–2020 рр. (станом на кінець періоду)

Назва індикатора	2016	2017	2018	2019	2020
І1 – Відношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	12,69	16,10	16,18	19,66	21,98
І2 – Відношення регулятивного капіталу І рівня до зважених за ризиком активів	8,96	12,12	10,52	13,50	15,67
І3 – Відношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	89,37	70,18	60,20	25,28	21,91
І4 – Відношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	30,47	54,54	52,85	48,36	41
І5 – Відношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів (резиденти)	95,92	94,21	93,47	92,83	96,08
І6 – Норма прибутку на активи	-12,47	-1,76	1,60	4,70	2,77
І7 – Норма прибутку на капітал	-122,17	-15,34	14,61	37,55	21,68

Продовж. табл. 2.12

Назва індикатора	2016	2017	2018	2019	2020
I8 – Відношення процентної маржі до валового доходу	45,94	50,20	52,02	47,39	45
I9 – Відношення непроцентних витрат до валового доходу	60,91	76,14	61,92	55,58	60,79
I10 – Відношення ліквідних активів до сукупних активів	48,53	53,94	51,14	72,28	69,1
I11 – Відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	92,09	98,37	93,52	94,35	86,82
I12 – Відношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	57,07	43,31	46,99	47,44	32,85

Джерело: [187].

Динаміка індикаторів I1–I4, наведених у табл. 2.12, підтверджує зроблені раніше висновки щодо поступового покращення капітальної стабільності банків України та якості їх кредитних портфельів. Зростання на кінець 2020 р. індикатора I5 свідчить про зменшення частки кредитів, наданих нерезидентам, що обумовлює зниження залежності банків від впливу світової економіки.

Індикатори I6 та I7 засвідчують, що у 2018–2020 рр. вітчизняні банки загалом почали генерувати прибуток, що створює передумови зміцнення їх фінансової стабільності. Індикатор I8, незважаючи на певні коливання за визначений період, змінюється у позитивному напрямі, оскільки підтверджує зростаючу диверсифікацію дохідної бази українських банків. Тенденція зміни індикатора I9 також є позитивною і свідчить про посилення режиму економії у банках на непроцентних витратах, що відображається на зростанні їх прибутковості. Також, як ознаку позитивного впливу на фінансову стабільність банків України, необхідно відзначити факт зниження чутливості вітчизняних банків до валютного ризику (індикатор I12).

За період 2016–2020 рр. індикатори ліквідності (I10 та I11) суттєво перевищували нормативні значення (рис. 2.12), що свідчить не лише про можливість банків вчасно розрахуватись за

своїми зобов'язаннями, а і про значні невикористані можливості вкладень у прибуткові активи, відсутність у банків бажання брати на себе додаткові ризики.

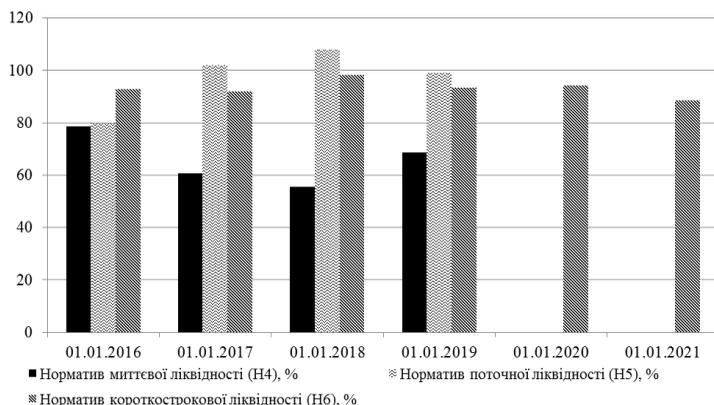

Рисунок 2.12 – Динаміка економічних нормативів ліквідності банків України за 2016–2020 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [182].

За період 2016–2019 рр. усі показники регламентованих нормативів ліквідності перевищували встановлені нормативні значення, що свідчить про достатній рівень спроможності вітчизняних банків вчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання. Варто також відмітити, що починаючи з 02.09.2019 р. нормативи ліквідності Н4 та Н5 вилучені з переліку нормативних показників та не розраховуються банками. Натомість банки зобов'язані щоденно розраховувати коефіцієнт покриття ліквідності LCR (LCR_{вв}, LCR_{ів}), який більш ефективно відображає рівень фінансової стійкості банків до короткострокових шоків ліквідності. Коефіцієнт покриття ліквідності LCR введено в дію з 01.01.2019, нормативні значення якого встановлено так: для LCR_{вв} – не менше 80 %; для LCR_{ів} – не менше 50 %. Досвід першого обчислення нововведеного показника показав факт недотримання LCR_{вв} лише двома банками (АТ «Місто Банк», АТ «КомінвестБанк»). Наразі нормативне значення показника

LCR у національній та іноземній валютах складає 100 % [188]. Станом на 01.01.2020 р. LCR_{вв} (норматив коефіцієнта покриття ліквідністю за всіма валютами) було порушено одним банком (АТ «Місто Банк»), LCR_{ів} (норматив коефіцієнта покриття ліквідністю в іноземній валюті) сягав понад 100 % та не був порушений жодним банком. Станом на 01.12.2020 коефіцієнт покриття ліквідності (LCR_{вв}, LCR_{ів}) дотримано всіма банками України в межах нормативного значення [183], що свідчить про достатній рівень їх стійкості до короткострокових шоків ліквідності, та сприяє посиленню рівня фінансової стабільності вітчизняних банків.

Важливою, з точки зору оцінки фінансової стабільності вітчизняних банків, є оцінка їх ризиків (рис. 2.13). Як показують дані рис. 2.13, протягом 2019–2020 рр. відбулися такі зміни: 1) зростання кредитного ризику, ризику достатності капіталу та ризику прибутковості; 2) незмінність валютного ризику та зменшення юридичного ризику та ризику втрати ліквідності. Зростання кредитного ризику зумовлено, більшою мірою, карантинними обмеженнями, що впливають на реальні доходи населення та суб'єктів господарювання, внаслідок чого погіршується їх кредитоспроможність.

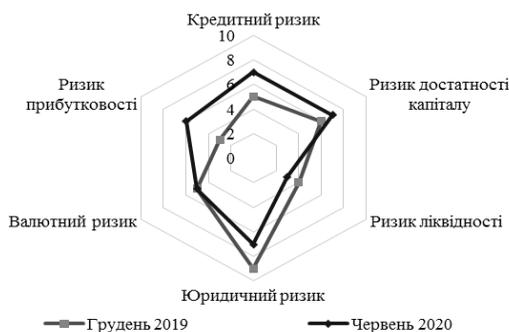

Рисунок 2.13 – Карта ризиків банківського сектору України

Примітка. НБУ оцінює ризики за шкалою від 0 до 10, де 0 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 6 місяців.

Джерело: [176].

Унаслідок цих же причин зріс ризик достатності капіталу за умов реалізації кредитного ризику. Причинами зростання ризику втрати прибутковості варто виділити як зменшення доходів (зокрема, процентних – внаслідок, знову ж таки, реалізації кредитного ризику; комісійних – зумовлених падінням попиту на послуги банків), так і зростання витрат (зокрема, за необхідності збільшення резервування під знецінення активів). Водночас, істотного негативного впливу на довгострокову фінансову стабільність унаслідок реалізації цих ризиків не очікується.

Загалом, 2020 рік, який характеризувався безпрецедентними подіями неекономічного характеру, які при цьому зумовили «виключення економіки» протягом цілого кварталу, що як зазначалося вище, негативно відобразилося як на діловій активності економічних агентів, так, у результаті, і на їх кредитно- та платоспроможності. Поряд з цим, усі показники, що характеризують фінансову стабільність банків, наразі знаходять у межах рекомендованих значень та навіть характеризуються позитивною динамікою (насамперед, маємо на увазі частку непрацюючих кредитів). Подібні висновки відображені і в звіті Національного банку України, оприлюдненого у червні 2020 р. На думку регулятора, наразі банківський сектор України є фінансово найстійкішим за всю свою історію існування [176, с. 21].

Спробуємо підтвердити гіпотезу зростання фінансової стабільності банків України, використовуючи непараметричні методи, а саме, сигнальний підхід. Отже, гіпотеза Н0 полягає у тому, що банківський сектор є фінансово стабільним, альтернативна гіпотеза Н1 – банківському сектору загрожує втрата фінансової стабільності (загрожує реалізація ризику виникнення фінансової кризи). У даному аспекті здійснимо моніторинг фінансової стабільності банківського сектору, використовуючи методичний підхід експрес-діагностування фінансової стабільності банку, розроблений Ю. С. Ребрик, методика проведення якого детально представлена у статті [148]. Ймовірність настання фінансової кризи банківського сектору автор пропонує визначати за формулою:

$$P_{FC}(t) = \frac{IFS^f(t)}{IFS^c(t)} 100\%, \quad (2.2)$$

де $P_{FC}(t)$ – ймовірність настання фінансової кризи банківського сектору в періоді t ;

$IFS^f(t)$ – фактичне значення інтегрального індикатора загрози фінансовій стабільності банківського сектору в періоді t ;

$IFS^c(t)$ – критичне значення інтегрального індикатора загрози фінансовій стабільності банківського сектору в періоді t .

Результати відбору показників, що мають прогностичну силу для визначення ймовірності настання фінансової кризи банківського сектору – їх кількість, середні значення граничних показників, вагові коефіцієнти – подано у додатку Д. Інтерпретація значень ймовірності настання фінансової кризи банківського сектору наведена у табл. 2.13.

Таблиця 2.13 – Матриця зон ймовірності настання фінансової кризи банківського сектору

Кризова зона	Числовий діапазон PFC(t), %	Найменування градації	Режим діяльності банків
I	0–24	Зона незначної ймовірності виникнення фінансової кризи	Режим звичайної діяльності
II	25–49	Зона низької ймовірності виникнення фінансової кризи	Режим звичайної діяльності
III	50–74	Зона значної ймовірності виникнення фінансової кризи	Режим антикризового управління
IV	75–100	Зона високої ймовірності виникнення фінансової кризи	Режим антикризового управління

Джерело: [148].

Використання такої методики дало змогу розрахувати ймовірність настання фінансової кризи у банківському секторі України з 2015 по 2019 рр. (рис. 2.14).

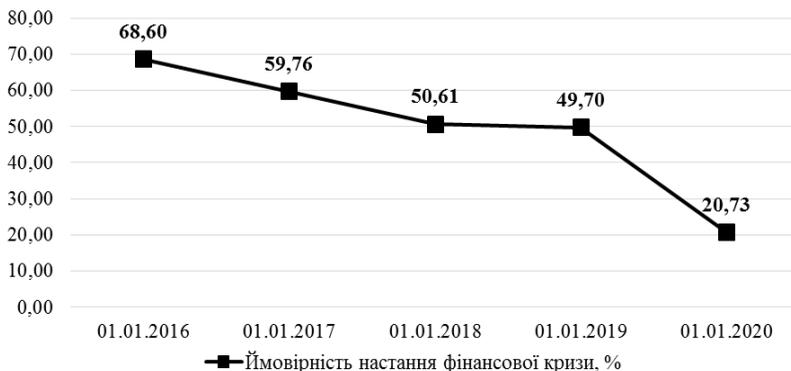

Рисунок 2.14 – Ймовірність настання фінансової кризи у банківському секторі України протягом 2016–2019 рр., %

Джерело: побудовано та розраховано авторами на підставі даних Національного банку України [177; 188; 189].

Здійснені нами розрахунки доводять, що гіпотеза зростання фінансової стабільності банків України підтвердилася. Так, ймовірність настання фінансової кризи на 01.01.2020 р. складала 20,73 %, що відповідає зоні незначної ймовірності виникнення фінансової кризи та свідчить про фінансову стабільність банківського сектору. Своєю чергою, протягом 2015–2018 рр. ймовірність настання фінансової кризи знаходилася у зоні низької та значної ймовірностей та коливалася у діапазоні від 49,70 % до 68,60 %. Оскільки наші розрахунки та оцінки НБУ співпадають, то, на нашу думку, результати апробації науково-методичного підходу до експрес-діагностування фінансової стабільності вітчизняних банків свідчать про адекватність побудованої моделі та її високу прогностичну силу у визначенні ймовірності розвитку фінансової кризи.

Особливу увагу варто приділити моніторингу фінансової стабільності окремих банків, використовуючи підхід, аналогічний

поданому вище. Як об'єкт діагностики оберемо системно важливі банки України, оскільки саме їх діяльність та фінансова стабільність піддаються найбільш сильному впливу чинників динамічного макроекономічного середовища. Зокрема, це обґрунтовується глибиною та масштабами їх взаємодії як з іншими банківськими установами, у тому числі нерезидентами, так і нефінансовими економічними агентами реального сектору економіки. Тим самим вони рівною мірою піддаються значущим загрозам, природа яких зумовлюється станом макроекономічного середовища та можуть «транспортуватися» як через канали міжбанківської взаємодії, так і походячи безпосередньо з реального сектору економіки. Іншим підтвердженням наукової виправданості здійснити моніторинг фінансової стабільності окремих банків України, обмежуючись вибіркою системно важливих банківських установ, є особливості методології Національного банку України з присвоєння банку такого статусу. Тому як змістові критерії для цього використовуються: розмір банку, ступінь фінансових взаємозв'язків та напрями діяльності, що й розкриває міру глибини взаємозв'язку цих банків із макроекономічним середовищем. Зазначимо, що згідно з рішенням правління Національного банку України від 3 березня 2020 року № 155-рш «Про визначення системно важливих банків», до системно важливих банків віднесено 14 установ (табл. 2.14).

Таблиця 2.14 – Системно важливі банки України 2020 року та їх інституційні характеристики

Назва банку	Тип власності	Наявність статусу спеціалізованого
АТ «А-Банк»	Банк з приватним капіталом	Спеціалізований ощадний банк
АТ «Альфа-банк»	Банк іноземних банківських груп	Спеціалізований ощадний банк
АТ «Кредобанк»	Банк іноземних банківських груп	–
АТ «Ощадбанк»	Банк з державною часткою	Спеціалізований ощадний банк

Назва банку	Тип власності	Наявність статусу спеціалізованого
АТ «ОТП банк»	Банк іноземних банківських груп	–
Акціонерний банк «Південний»	Банк з приватним капіталом	–
АТ КБ «Приватбанк»	Банк з державною часткою	Спеціалізований ощадний банк
АТ «ПУМБ»	Банк з приватним капіталом	–
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Банк іноземних банківських груп	–
АТ «Таскомбанк»	Банк з приватним капіталом	–
АБ «Укргазбанк»	Банк з державною часткою	–
АТ «Укрексімбанк»	Банк з державною часткою	–
АТ «Укрсиббанк»	Банк іноземних банківських груп	–
АТ «Універсал банк»	Банк з приватним капіталом	Спеціалізований ощадний банк

Джерело: сформовано авторами.

Результати експрес-діагностування фінансової стабільності системно важливих банків України представимо за допомогою графічного методу. Для більш якісного графічного відображення значень ймовірності настання фінансової кризи (PFC) у системно важливих банках згрупуємо їх за вищевказаними у табл. 2.14 ознаками. Спочатку проаналізуємо PFC спеціалізованих системно важливих ощадних банків. Стосовно універсальних системно важливих банків, то оцінку їх PFC здійснимо у розрізі банківських установ за типом власності капіталу.

Загалом, ймовірність настання фінансової кризи у системно важливих банках залежить від того, наскільки сильно будуть відхилитися показники, що мають прогностичну силу, згідно з

методикою, від їх середніх граничних значень. До таких показників, як було зазначено у додатку И, відносяться: темп приросту кредитного портфеля, відношення первинної ліквідності до активів, частка споживчих кредитів у сукупних кредитах, частка основних засобів у активах, темп приросту зобов'язань, темп приросту депозитів клієнтів, відношення зобов'язань до власного капіталу, частка статутного капіталу у власному капіталі, рентабельність активів, темп приросту чистого прибутку, відношення обсягу відрахувань до резервів за активними операціями до активів. Значення показників, що мають негативний вектор по відношенню до середнього граничного значення, призводить до спрацьовування «сигналу» та збільшує ймовірність настання фінансової кризи у банку.

Ймовірність настання фінансової кризи у системно важливих спеціалізованих ощадних банках України можна відстежити за даними рис. 2.15.

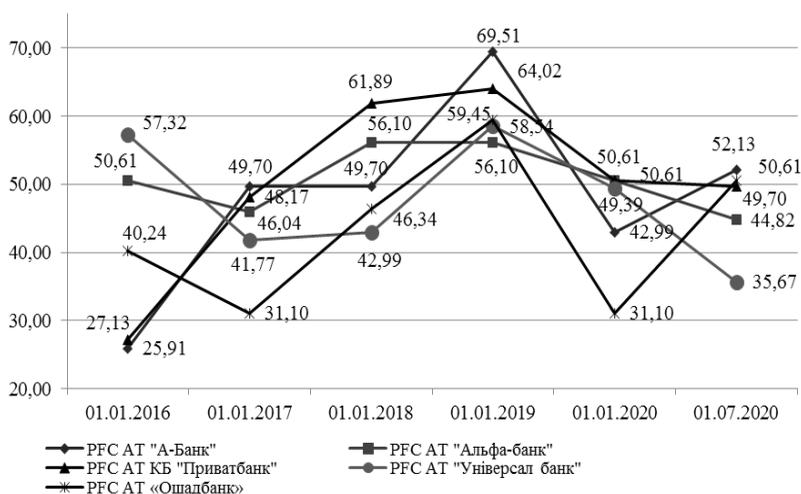

Рисунок 2.15 – Динаміка значень ймовірності настання фінансової кризи у системно важливих спеціалізованих ощадних банках України у 2016–2020 рр., %

Джерело: побудовано та розраховано авторами на підставі [188].

Серед системно важливих банків України статус спеціалізованих ощадних банків мають АТ «Ощадбанк», АТ «А-Банк», АТ «Альфа-банк», АТ КБ «Приватбанк», АТ «Універсал банк», тобто у цих банківських установах більше 50 % пасивів є вкладками фізичних осіб у різних формах. Фінансова стабільність цих банків є запорукою формування рівня довіри населення до банківського сектору загалом. Щодо ймовірності настання фінансової кризи у системно важливих спеціалізованих ощадних банках України за період аналізу, то варто відмітити, що, в основному, цей показник знаходився у діапазоні 25–49 %, що характерно для низької ймовірності виникнення фінансової кризи у цих банківських установах.

Водночас, необхідно наголосити, що, якщо на 01.01.2020 р. значення показника PFC становило більше 50 % для АТ «Альфа-банк» та АТ КБ «Приватбанк», то за результатами першого півріччя 2020 р. такими банками були: АТ «А-банк» та АТ «Ощадбанк», а стосовно вищезгаданих, навпаки, відбулося зниження значення показника PFC. Так, для АТ КБ «Приватбанк» воно знизилося до 49,7 %, а АТ «Альфа-банк» – 44,82 %. Подібна зміна слугує свідченням впливу негативних змін макросередовища, зумовлених введенням карантинних заходів через COVID-19. Як результат, три з п'яти спеціалізованих ощадних банків України протягом 2020 року перебували в зоні значної ймовірності виникнення фінансової кризи. При цьому, якщо у АТ КБ «Приватбанк» показник PFC хоч наразі і характеризується високим значенням, утім, спостерігається стабільна, хоча й повільна, динаміка до його зниження. А той факт, що це зниження продовжувалося і протягом 2020 року, вказує на належну внутрішню фінансову стійкість АТ КБ «Приватбанк» до викликів макросередовища, що є важливою передумовою його фінансової стабільності. Утім, на особливу увагу заслуговує динаміка значення PFC для АТ «Ощадбанк», яке на 01.07.2020 підвищилося на 19,51 % та становило 50,61 %. Це вказує на значну ймовірність виникнення фінансової кризи у цьому банку та потребує пильної уваги з боку керівництва установи та регулятора як гаранта фінансової стабільності банківського сектору.

Стосовно значення показника ймовірності настання фінансової кризи у системно важливих банках України іноземних банківських груп, то ситуація кардинально відрізняється від тієї, що має місце у спеціалізованих ощадних банках (рис. 2.16). Так, на 01.01.2016 значення показника PFC усіх досліджуваних банків цієї групи перевищували 50 %, утім вже на 01.01.2019 відбулося суттєве його зниження, а саме у середньому на 23 % – найменше зниження характерне для АТ «Кредобанк» (на 17 %), а найбільше для АТ «ОТП банк» (на 28 %).

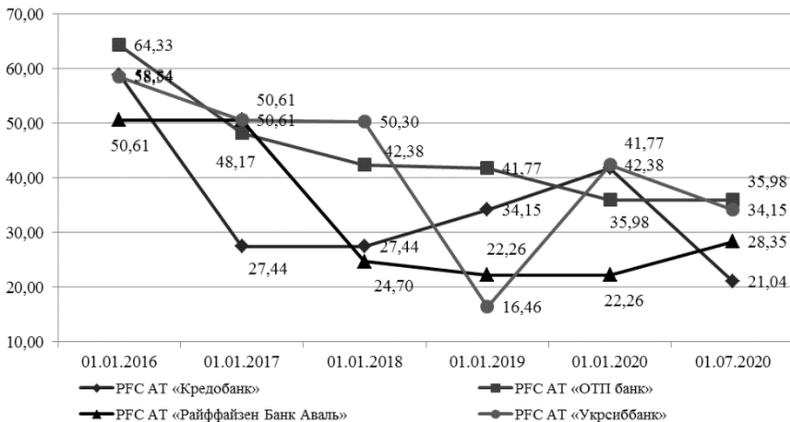

Рисунок 2.16 – Динаміка значення ймовірності настання фінансової кризи у системно важливих банках України іноземних банківських груп за 2016–2020 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано авторами на підставі [188].

В аспекті градації показника PFC усі системно важливі банки іноземних банківських груп на 01.01.2020 перебували у зоні з низькою ймовірністю настання фінансової кризи. Більше того, значення цього показника продовжило знижуватися і протягом 2020 року, за виключенням АТ «ОТП банк», для якого воно залишилося незмінним та на 01.07.2020 становило 35,98 %. Все це – і значення показника PFC, і його динаміка навіть в умовах неочікуваного погіршення макроекономічного середови-

ща у 2020 р. – свідчить про достатній рівень їх фінансової стабільності.

Особливо потрібно відзначити АТ «Кредобанк», який характеризується найбільш суттєвою позитивною зміною показника PFC, який на 01.07.2020 становив 21 %, а отже, характеризує його діяльність як таку, що знаходиться у зоні незначної ймовірності виникнення фінансової кризи. Стосовно фінансової стабільності системно важливих банків України з державною часткою, маючи на увазі ті, які не мають статусу спеціалізованих ощадних установ (АБ «Укргазбанк», АТ «Укрексімбанк»), то наразі спостерігаються дві кардинально різні ситуації (рис. 2.17).

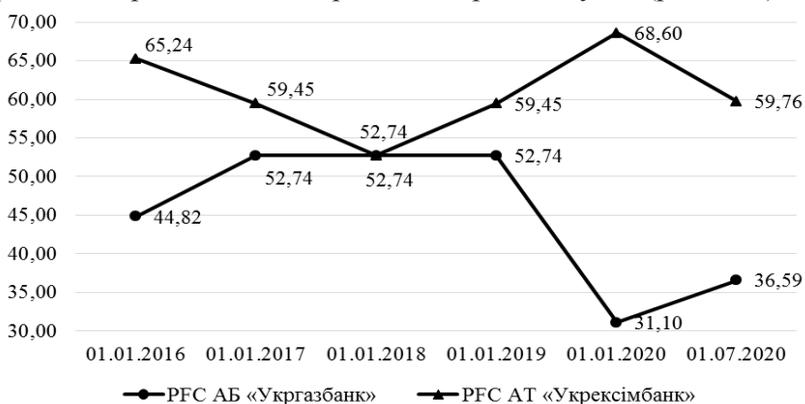

Рисунок 2.17 – Динаміка значень ймовірності настання фінансової кризи у системно важливих банках України з державною часткою за 2016–2020 рр., %

Джерело: побудовано та розраховано авторами на підставі [188].

Стосовно АБ «Укргазбанк», перші позитивні зрушення мали місце на 01.01.2020 р., коли значення ймовірності настання фінансової кризи знизилося на 21,65 % та становило 31,10 %. Отже, діяльність банку характеризувалася низькою ймовірністю виникнення фінансової кризи. Аналогічне зберігалось і продовж 2020 року, хоча й мало місце підвищення значення показника PFC.

Утім, стосовно АТ «Укрексімбанк» мала місце діаметрально протилежна ситуація, а саме: 1) продовж всього досліджуваного часового періоду фінансова діяльність банку характеризувалася значною ймовірністю настання фінансової кризи; 2) значення показника PFC на 01.01.2020 навіть перевищувало показник 2015 року, хоча за результатами 2017 року мало місце його суттєве зниження до 52,74 %; 3) на 01.07.2020 мало місце певне зниження значення досліджуваного показника, утім, АТ «Укрексімбанк» характеризується найгіршими результатами з позиції фінансової стабільності серед усіх державних банків.

Наостанок приділимо увагу оцінці ймовірності настання фінансової кризи у системно важливих банках України з приватним капіталом (рис. 2.18). Серед цієї групи кожен банк характеризується певними особливостями, утім, спільним є той факт, що на 01.07.2020 всі вони знаходилися в зоні низької ймовірності настання фінансової кризи.

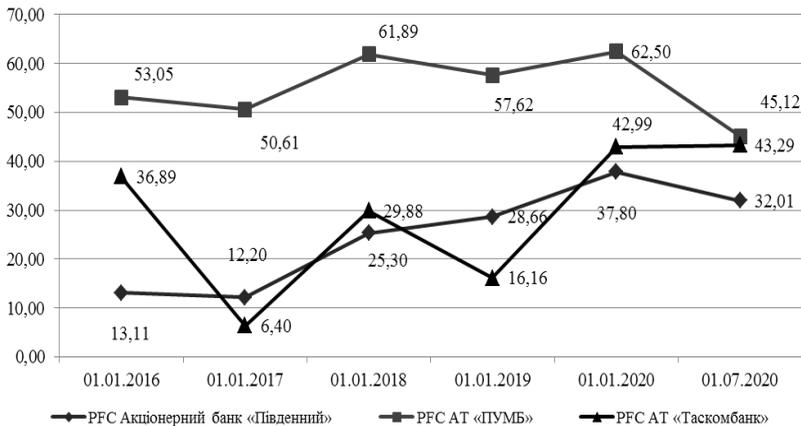

Рисунок 2.18 – Динаміка ймовірності настання фінансової кризи у системно важливих банках України з приватним капіталом за 2016–2020 рр., %

Джерело: побудовано та розраховано авторами на підставі [188].

Так, значення показника PFC в АБ «Південний» на 01.01.2016 становило 13,11 %, що відповідає зоні незначної ймовірності настання фінансової кризи. Утім, починаючи з 2017 року спостерігається щорічне зростання цього показника, яке на 01.07.2020 вже становило 32 %, що не є критичним і більшою мірою пояснюється нарощуванням масштабів діяльності банку та розвитком нових ніш ринку. Стосовно АТ «Гаскомбанк», то динаміка значень показника PFC характеризується суттєвою волатильністю, загалом зберігаючи зростаючий тренд. Наразі банк залишається у зоні низької ймовірності настання фінансової кризи, але подібна волатильність послаблює фінансову стійкість банку до поточних викликів, а отже негативно впливає і на його здатність забезпечувати фінансову стабільність у часі.

Для АТ «ПУМБ», з одного боку, має місце відносно стабільне значення показника PFC, але з іншого – впродовж усього досліджуваного періоду воно перебувало у діапазоні 50–60 %, а за результатами 2017 та 2019 років навіть виходило за його верхню межу. Тобто, згідно з цим методом, АТ «ПУМБ» перебував у зоні значної ймовірності настання фінансової кризи. Вельми позитивною є зміна значення показника PFC на 01.07.2020, яке становило 45,12 % проти 62,5 % на початок 2019 року. Утім, як і щодо АТ «Укрексімбанк», завчасно робити позитивні висновки про підвищення фінансової стабільності банку.

Градацію ймовірностей настання фінансової кризи у системно важливих банках України за весь період аналізу подано у табл. 2.15.

Таблиця 2.15 – Градація фінансової стабільності системно важливих банків України за критерієм ймовірності настання фінансової кризи у 2015–2020 рр.

Назва банку	Ймовірність настання фінансової кризи у банку станом на 1 січня					
	2016	2017	2018	2019	2020	07.2020
Системно важливі спеціалізовані ощадні банки						
АТ «А-Банк»	Низька	Низька	Низька	Значна	Низька	Значна
АТ «Альфа-банк»	Значна	Низька	Значна	Значна	Значна	Низька

Назва банку	Імовірність настання фінансової кризи у банку станом на 1 січня					
	2016	2017	2018	2019	2020	07.2020
АТ КБ «При-ватбанк»	Низька	Низька	Значна	Значна	Значна	Низька
АТ «Універ-сал банк»	Значна	Низька	Низька	Значна	Низька	Низька
АТ «Ощад-банк»	Низька	Низька	Низька	Значна	Низька	Значна
Системно важливі універсальні банки іноземних банківських груп						
АТ «Кредо-банк»	Значна	Низька	Низька	Низька	Низька	Незначна
АТ «ОТП банк»	Значна	Низька	Низька	Низька	Низька	Низька
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Значна	Значна	Незначна	Незначна	Незначна	Низька
АТ «Укр-сіббанк»	Значна	Значна	Значна	Незначна	Низька	Низька
Системно важливі універсальні банки з державною часткою						
АБ «Укргаз-банк»	Низька	Значна	Значна	Значна	Низька	Низька
АТ «Укр-ексімбанк»	Значна	Значна	Значна	Значна	Значна	Значна
Системно важливі універсальні банки з приватним капіталом						
АБ «Пів-денний»	Незначна	Незначна	Низька	Низька	Низька	Низька
АТ «ПУМБ»	Значна	Значна	Значна	Значна	Значна	Низька
АТ «Гаском-банк»	Низька	Незначна	Низька	Незначна	Низька	Низька

Отже, результати експрес-діагностування фінансової стабільності на рівні окремих системно важливих банків України дозволяють стверджувати, що позитивним аспектом фінансової стабільності системно важливих банків є відсутність у них за період аналізу високої імовірності виникнення фінансової кризи (понад 75 %). Важливо відмітити, що всі системно важливі банки, крім АТ «Ощадбанк», АТ «А-банк» та АТ «Укрексімбанк», мали на середину 2020 року незначну та низьку ймовірності

виникнення фінансової кризи, що також свідчить про їх фінансову стабільність і є запорукою формування достатнього рівня фінансової стабільності банківського сектору загалом.

Таким чином, моніторинг фінансової стабільності банків України дозволяє зробити висновок, що загалом вітчизняний банківський сектор став більш стійким до кризових явищ за останні 5 років. Останніми роками у банківському секторі спостерігається зменшення впливу субіндексу банківського сектору на індекс фінансового стресу, нарощення капіталізації (у 2020 р. темпи приросту капіталу банків випереджають темп приросту ВВП), незначне зменшення непрацюючих кредитів у кредитному портфелі, впровадження нових нормативів капіталу та ліквідності, що дозволяє зробити висновок про поліпшення фінансової стабільності банківського сектору.

Використання непараметричних методів дозволило підтвердити цю гіпотезу. Здійснення експрес-діагностування фінансової стабільності банківського сектору дозволяє вчасно ідентифікувати погіршення фінансової стабільності та оцінити ймовірність настання фінансової кризи та оперативного вжити відповідних заходів з метою недопущення критичних наслідків для банківської системи.

2.3. Оцінка впливу макроекономічних чинників на фінансову стабільність банків України

Останнім часом вітчизняні банки все частіше піддаються впливу негативних макроекономічних шоків, які призводять до розвитку різних кризових сценаріїв. З огляду на емпіричний досвід, стан фінансової стабільності банків – це не лише результат розбалансованості внутрішнього середовища їх функціонування, що у кінцевому підсумку відображається на фінансових показниках їх діяльності, але й чинників макроекономічного середовища. Отже, окрім внутрішніх чинників, які породжуються управлінськими, організаційними, операційними особливостями діяльності банку та безпосередньо впливають на його фінансову стабільність, динамічність ринкових та економічних

умов (зокрема, зміни процентних ставок, зростання ВВП, обмінного курсу, рівня безробіття, шоки, характерні для галузі) є не менш вагомими чинниками його здатності до безперервного та стійкого функціонування на ринку [190, с. 285]. Загалом, макроекономічне середовище істотно впливає на здатність будь-яких суб'єктів господарювання забезпечувати стійкий розвиток у часі, у тому числі, це стосується і банків.

Так, емпіричним доказом є історичні дані за 1920–2019 рр., систематизовані компанією Moody's, які дають змогу простежити яскраво виражені періоди високих і низьких річних частот дефолтів акціонерних компаній, у тому числі фінансово-кредитних установ (рис. 2.19).

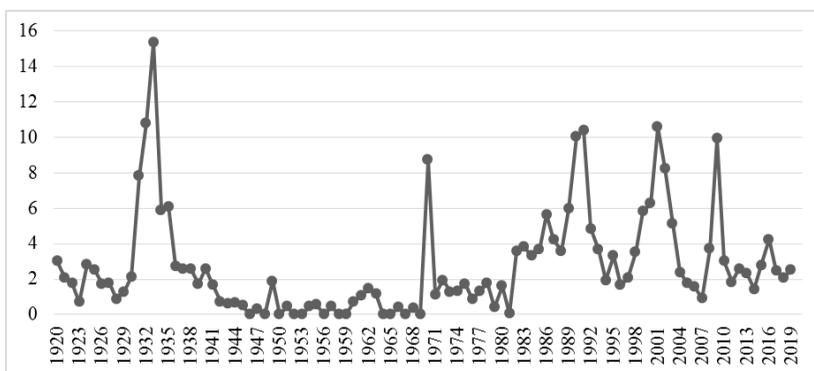

Рисунок 2.19 – Динаміка частоти банкрутств акціонерних компаній зі спекулятивним рейтингом за 1920–2019 рр. *, %

* Частота банкрутств компаній визначається як середньозважена величина кількості збанкрутілих компаній у розрізі присвоєних їм рейтингів не нижче Ba1, тобто за такими групами: Ba1, Ba2, Ba3, B1, B2, B3, Caa1, Caa2, Caa3, Ca, C.

Джерело: сформовано авторами на основі даних Moody's [191].

Зазначимо, що об'єктом уваги Moody's були ті установи, яким присвоєно спекулятивний рейтинг (Speculative-grade). По-перше, до таких компаній Moody's відносить ті, кредитний рейтинг яких не перевищує Ba1. По-друге, це акціонерні компанії, рівень кредитного ризику яких оцінюється не нижче середнього. За даними Moody's, період з 1920 р. по 1941 р. характеризувався

високими частотами банкрутств акціонерних компаній – в середньому 3,7 % із сплеском в 1933 р. до 15,4 %; з 1942 р. по 1969 р. – в середньому 0,4 % із сплеском в 1949 р. до значення 1,88 %; з 1971 р. по 1981 р. – в середньому 1,3 %; з 1982 р. по 2008 р. – 4,4 % і сплесками до 10,39 % в 1990 р. і до 10,59 % 2001 р. Період 2008–2010 рр. характеризувався високими частотами банкрутств (в середньому 5,56 %) на противагу низьким показникам періоду 2011–2019 рр. – в середньому 3,02 %.

Різкі підйоми частоти банкрутств важко пояснити виключно випадковими змінами індивідуальних показників ризику всіх акціонерних компаній одночасно, оскільки періоди досить протяжні. А отже, це є доказом існування певного спільного загального чинника, який тією чи іншою мірою впливає на ризик дефолту всіх акціонерних компаній. Погоджуємося з позицією багатьох науковців, що цей загальний ризик-фактор необхідно інтерпретувати як загальне макроекономічне середовище [192, с. 111].

Комерційні банки виконують посередницькі функції для суб'єктів господарювання реального сектору економіки, тому стан та якість їх функціонування перебувають у тісному взаємозв'язку з умовами ділового економічного циклу, які, своєю чергою, значною мірою визначають загальний стан реального сектору економіки. Оскільки економічні умови, насамперед, погіршуються під час стагнації та періодів спаду, ризики діяльності банку, що зумовлюються природою фінансового посередництва, мають тенденцію до зростання на рівні кожного окремого банку та мультиплікації на основі синергії на рівні банківського сектору. Окрім цього, банківський сектор є особливо чутливим до змін детермінант формування макроекономічного середовища, які, своєю чергою, зумовлюються концептуальними змінами економічної політики країни. Особливої актуальності це набуває для вітчизняного банківського сектору, який протягом років свого існування проходив цілу низку кардинальних змін політики управління основними детермінантами макроекономічного середовища. У табл. 2.16 подано аналіз таких змін, починаючи з 2008 року.

Таблиця 2.16 – Зміст змін політики управління основними детермінантами макроекономічного середовища банківського сектору України впродовж 2008–2020 років

Різновид детермінанти макросередовища	Складова політики НБУ	Зміни на рівні НБУ	Зміни на рівні окремих банків
Іноземна валюта, валютний курс, курс національної грошової одиниці	Валютна політика	Встановлення режиму плаваючого валютного курсу; уточнення пріоритету при забезпеченні НБУ стабільності грошової одиниці	Заборона валютного кредитування фізичних осіб; посилення вимог до лімітів валютної позиції; запровадження нормативу ліквідності LCR для грошових потоків в іноземній валюті
Інфляція	Політика інфляційного таргетування	Уточнення основної функції НБУ; досягнення та підтримка цінової стабільності як основний пріоритет монетарної політики НБУ	Підвищення чутливості фінансового результату банку завдяки впровадженому НБУ режиму плаваючого валютного курсу, а отже, необхідність удосконалення внутрішньої методології управління валютним ризиком
Облікова ставка	Процентна політика	Удосконалення функціонування процентного каналу трансмісійного механізму монетарної політики; забезпечення тісної кореляції між зміною	Підвищення чутливості фінансового результату банку до процентного ризику, необхідність удосконалення методології управління

Різновид детермінанти макросередовища	Складова політики НБУ	Зміни на рівні НБУ	Зміни на рівні окремих банків
Облікова ставка	Процентна політика	облікової/інших процентних ставок НБУ та вартістю кредитів/депозитів банків; зміна принципів рефінансування банків	процентним ризиком банку
Стан платоспроможності економічних агентів реального сектору економіки	Політика у сфері діагностики кредитним ризиком	Впровадження проактивного підходу до оцінки кредитного ризику позичальника	Необхідність кардинального переформатування методології управління кредитним ризиком

Джерело: розробка авторів.

Важливо усвідомлювати, що такі кардинальні зміни у переформатуванні детермінант макросередовища, безумовно, ускладнюють процес забезпечення фінансової стабільності банку, що своєю чергою, потребує з'ясування особливостей взаємозв'язків чинників макроекономічного середовища та фінансової стабільності банків України та виокремлення тих, що найбільш суттєво впливають.

Відмітимо, що методологія стрес-тестування, яка розроблена та реалізується Національним банком, додатково підтверджує, що реалізація кризових сценаріїв у економіці впливає на стан фінансової стабільності банків. Так, Національний банк при проведенні стрес-тестування банків за несприятливим сценарієм ураховує такі чотири чинники макроекономічного середовища: реальний та номінальний ВВП, індекс споживчих цін та зниження курсу національної валюти до долару США [193].

На нашу думку, для оцінки залежності стану фінансової стабільності банку від чинників макроекономічного середовища такий вузький перелік чинників є недостатнім. Вбачаємо доціль-

ним проаналізувати вплив на фінансову стабільність банків таких макроекономічних показників:

- зміна реального ВВП;
- зміна рівня інфляції цін виробників;
- індекс споживчих цін;
- середній валютний курс;
- розмір мінімальної заробітної плати;
- середній рівень доходів населення;
- динаміка депозитної та кредитної процентних ставок в національній та в іноземній валютах;
- рівень золотовалютних резервів;
- динаміка зовнішнього та внутрішнього державного боргів;
- сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу;
- рівень споживчих витрат та валових нагромаджень населення.

На нашу думку, цей перелік чинників дозволяє комплексно описати стан макроекономічного середовища, в якому функціонують банки. Як методичний інструментарій їх дослідження обрано кореляційно-регресійний аналіз та побудову багатofакторних моделей, що дозволяє комплексно діагностувати взаємозв'язок і взаємозалежність між макроекономічними явищами та станом фінансової стабільності банків. Крім того, статистичні дані, що одержуються у результаті застосування цього методу, дозволяють інтерпретувати характер та значущість впливу окремих макроекономічних чинників на фінансову стабільність банків України; визначати ступінь істотності такого впливу та глибину залежності обраних чинників.

Поряд з цим, застосуванню кореляційно-регресійного аналізу для виконання поставленого наукового завдання має передувати вибір індикатора, який би кількісно відображав стан фінансової стабільності банків та був би використаний як незалежна змінна для побудови регресійних моделей. У попередніх параграфах монографії розкрито підходи до індикативної оцінки фінансової стабільності банків, і нам видається найбільш доцільно використати індекс фінансової стабільності, розрахований за

нормативним методом, методологія розрахунку якого детально описана у праці Н. Погореленко [194, с. 230–231]. Як часовий горизонт для кореляційно-регресійного аналізу обрано 2010–2020 рр. у квартальному вимірі, який, на нашу думку, відображає найскладніші макроекономічні умови функціонування вітчизняних банків, а також характеризуються різними фазами ділового економічного циклу, а саме: економічне відновлення продовж 2010–2013 рр.; спад протягом першої половини 2014 р.; криза з другої половини 2014 р. до 2018 р.; поступове економічне відновлення ділової активності економічних агентів упродовж 2019 р. та економічний спад з 2020 р.

Задля визначення впливу макроекономічних чинників на індекс фінансової стабільності банків сформовано масив квартальних даних з I кв. 2010 р. до IV кв. 2020 р., що включає 42 періоди і 714 змінних. Ця часова лінійка є репрезентативною, оскільки охоплює як докризовий, так і кризовий та післякризовий періоди.

Критерієм відбору змінних у масив є результати обґрунтування наявності кореляції між станом діяльності банків і макроекономічним середовищем, описаного через обрану сукупність чинників. Згідно з одержаними даними, зроблено висновок про суттєву тісноту регресійної залежності зміни індексу фінансової стабільності банків від досліджуваних чинників. Про це вказує високе значення показника лінійної детермінації – 98,78 %. Таким чином, індекс фінансової стабільності банків (Y) на 98,78 % залежить від досліджуваних чинників (X) та на 1,22 % від впливу інших чинників. Своєю чергою, перевищення розрахованого значення показника Фішера над його критичним значенням свідчить, що модель адекватно описує статистичні дані. Окрім цього, коефіцієнт множинної кореляції прямує до одиниці, отже, між Y та сукупністю чинників X існує сильний кореляційний зв'язок.

На підставі t -критерію Стьюдента здійснено перевірку регресійних коефіцієнтів моделі на значущість, що дозволило виокремити такі чинники, як значення курсу гривні до долара США; обсяг золотовалютних резервів; обсяг споживчих витрат у від-

сотках до ВВП як найбільш значущі параметри досліджуваної багатофакторної моделі.

Для визначення ключових макроекономічних показників впливу на індекс фінансової стабільності банків, насамперед, здійснено дослідження кореляційного зв'язку між визначеними змінними шляхом побудови кореляційної матриці. Найсуттєвіший кореляційний зв'язок має місце між індексом фінансової стабільності банків та показниками значення курсу гривні до долара США та обсягом золотовалютних резервів. Подібний взаємозв'язок є вельми очікуваним через стабільно високий рівень валютизації балансів банків України протягом усіх років існування вітчизняного банківського сектору України. Так, на 01.10.2020 значення співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів, наданих банками України, становить 42 %; а співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань – 43 %.

З огляду на динаміку цих показників у 2010–2020 рр., можна говорити про певне зниження чутливості фінансового стану до зміни курсу гривні до іноземних валют, оскільки на 01.01.2010 вони становили 53 % та 55 %, а на кінець 2015 року – 58 % та 53 % відповідно. Утім, також важливо звернути увагу на об'єктивність валютизації балансів банків України через високий рівень відкритості вітчизняної економіки. Більше того, за оцінкою Національного банку, природній рівень валютизації активів та зобов'язань вітчизняних банків – це 30–40 %, що навряд чи вдасться радикально зменшити у найближчі п'ять років.

У таких умовах несприятливе коливання валютних курсів зумовлює цілу низку ризиків для банків, а саме: 1) підвищує чутливість банків до кредитного ризику у частині його взаємозв'язку з несприятливими коливаннями валютних курсів; 2) підвищує ризик втрати ліквідності за умови незбалансованості обсягів валютних активів та зобов'язань, що особливо проявляється за умови реалізації кредитних ризиків за валютними активами; 3) втрати надходжень або капіталу, зумовлені несприятливими коливання курсів іноземних валют, що впливають на ринкову вартість активів, зобов'язань та позабалансові позиції, що

містяться в торговій та банківській книгах банку. Отже, суттєвість волатильності курсу гривні до іноземних валют в аспекті її негативного впливу на індекс фінансової стабільності банків підтверджується як результатами кореляційно-регресійного аналізу, так і суто економічною логікою.

Більше того, багатьма науковцями було емпірично встановлено, що волатильність валютних курсів є одним з визначальних чинників розвитку банківських криз у країнах, що розвиваються.

Інше, що виявлено на цьому етапі регресійного аналізу – це наявність прямої кореляції між обсягами золотовалютних резервів та фінансовою стабільністю банків. Золотовалютні резерви, насамперед, слід розглядати як кількісну ознаку макрофінансової компоненти фінансової безпеки країни та чиннику підвищення стабільності національної валюти. Підтвердженням цьому є графіки регресійної залежності між показниками валютного курсу та обсягу золотовалютного резерву України за 2010 – 2 кв. 2020 рр., представлених на рис. 2.20. та 2.21.

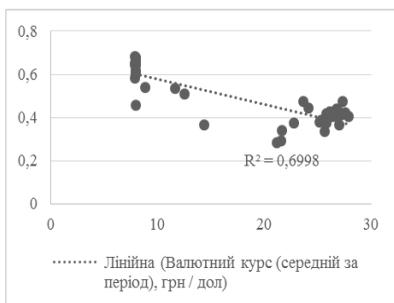

Рисунок 2.20 – Кореляційний зв'язок між валютним курсом та індексом фінансової стабільності банків України

Джерело: побудовано авторами.

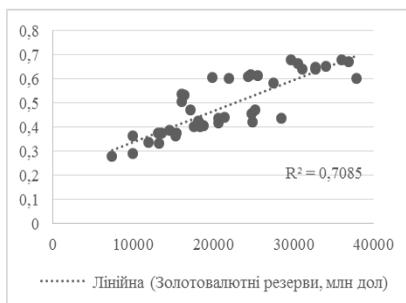

Рисунок 2.21 – Кореляційний зв'язок між обсягом золотовалютних резервів та індексом фінансової стабільності банків України

Джерело: побудовано авторами.

Утім, високий рівень кореляційного зв'язку між чинниками, коефіцієнти, кореляції яких за модулем більші за 0,8, свідчить

про наявність мультиколінеарності в моделі. Саме тому необхідне проведення багатofакторного аналізу для подолання мультиколінеарності та скорочення кількості аналізованих чинників макроекономічного середовища задля визначення найбільш впливових.

Багатofакторний аналіз макроекономічних чинників забезпечення фінансової стабільності банків України проведено за методом головних компонент. Рішення завдання цим методом зводиться до поетапного перетворення матриці вихідних даних X . Розрахунки проведено у програмі Statistica 6.0 (модуль Factor Analysis). Статистичні протоколи отриманих чинників наведено в табл. 2.17.

Таблиця 2.17 – Протокол розрахунку багатofакторної регресійної моделі за методом головних компонент

Номер фактора	Власне значення фактора	Частка загальної дисперсії, %	Кумулятивне власне значення	Кумулятивна дисперсія, %
Фактор 1	6,617094	41,35684	6,61708	41,35684
Фактор 2	3,784905	23,65565	10,10200	65,01249
Фактор 3	2,065876	12,91172	12,48787	77,921422
Фактор 4	1,111234	6,94521	13,57911	84,86942

Джерело: розраховано авторами.

Результати факторного аналізу дозволили довести, що аналіз макроекономічних змінних забезпечення фінансової стабільності банків доцільно проводити на основі чотирьох отриманих факторів, а саме: валютний курс; депозитна процентна ставка у валюті; золотовалютні резерви; рівень споживчих витрат.

Їх частка у сумарній дисперсії є вагомою (41,35 %, 23,65 %, 12,91 % та 6,94 %, відповідно), що свідчить про достатньо високу повноту факторизації – 84,85 %. У кожен з виділених факторів включаються всі аналізовані показники, але для зменшення розмірності слід оцінити їх значущість на основі величини факторних навантажень (табл. 2.18).

Таблиця 2.18 – Розрахункова матриця факторних навантажень макроекономічних чинників забезпечення фінансової стабільності банків України

Назва чинника	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Реальний ВВП (зміна порівняно з попереднім роком), %	0,723310	-0,596668	0,137198	-0,148843
Інфляція цін виробників (порівняно з попереднім роком), %	0,207420	0,590662	-0,626329	0,005422
Валютний курс (середній за період), грн/дол.	0,042916	-0,809109	-0,250487	0,288317
Мінімальна заробітна плата, грн	-0,946630	0,151880	-0,186521	0,058529
Середній рівень доходів населення, грн	-0,885209	-0,313934	-0,104675	-0,003730
Індекс споживчих цін, %	-0,957855	-0,231344	-0,033572	-0,006255
Депозитна процентна ставка в гривні, %	-0,094295	0,796428	-0,196499	-0,111493
Кредитна процентна ставка в гривні, %	-0,206981	0,405171	0,784001	0,188222
Депозитна процентна ставка у валюті, %	-0,431343	0,458045	0,701400	0,120174
Кредитна процентна ставка у валюті, %	0,839678	0,458317	0,151089	0,099354
Золотовалютні резерви, млн дол.	0,915283	0,198273	-0,088464	0,141731
Зовнішній державний борг, млн дол.	0,540314	-0,741501	-0,047768	0,013723
Внутрішній державний борг, млн дол.	0,694760	-0,034543	0,344448	-0,182381
Споживчі витрати, % ВВП	-0,935153	-0,204779	0,056594	0,012863
Валові нагромадження, % ВВП	-0,146135	0,041652	0,044087	-0,931581
Сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу, млрд дол.	-0,027775	-0,630786	0,493141	-0,093413

Джерело: розраховано авторами.

За результатами багатофакторного аналізу виявлено п'ять факторів-детермінант впливу на фінансову стабільність системно важливих банків. Кожен з них має вагому частку в сумарній дисперсії (36,44 %, 21,32 %, 11,84 %, 9,3 % та 6,84 % відповідно), що забезпечує високу повноту факторизації – 85,74 %.

Для зменшення розмірності необхідна оцінка їх значущості на основі величини факторних навантажень. На основі розрахункової матриці факторних навантажень виявлено, що найбільший кореляційний зв'язок мають лише три фактори з п'яти визначених раніше. Так, перший фактор має найбільший кореляційний зв'язок з 6 показниками (мінімальною заробітною платою, середнім рівнем доходів населення, індексом споживчих цін, кредитною процентною ставкою у валюті, золотовалютними резервами, споживчими витратами). Другий фактор найбільше корелює з 3 показниками – інфляцією цін виробників, депозитною процентною ставкою в гривні та зовнішнім державним боргом. Третій фактор знаходиться у тісному взаємозв'язку з реальним ВВП.

Таким чином, для побудови регресійної залежності макроекономічних показників включені такі показники (табл. 2.22). Необхідний кореляційно-регресійний аналіз задля встановлення залежності між індексом фінансової стабільності банків та факторами-детермінантами впливу. Розрахунки проведено у програмі Statistica 6.0 (модуль Multiple Regression), на основі яких побудовано лінійну регресійну модель, параметри якої подано у табл. 2.23.

Таблиця 2.22 – Передбачувана залежність фінансової стабільності системно важливих банків від оцінених макроекономічних показників

Фактор	Передбачувана залежність з показником фінансової стабільності
Реальний ВВП (зміна порівняно з попереднім роком), %	+
Інфляція цін виробників (порівняно з попереднім роком), %	-

Фактор	Передбачувана залежність з показником фінансової стабільності
Мінімальна заробітна плата, грн	+
Середній рівень доходів населення, грн	+
Індекс споживчих цін, %	-
Депозитна процентна ставка в гривні, %	-
Кредитна процентна ставка у валюті, %	-
Золотовалютні резерви, млн дол.	+
Зовнішній державний борг, млн дол.	-
Споживчі витрати, % ВВП	-

Джерело: складено авторами.

Таблиця 2.23 – Параметри регресійної моделі залежності індексу фінансової стабільності системно важливих банків від визначених макроекономічних чинників

Параметр моделі	β -коefficient (Beta)	Стандартна похибка β -коefficientів	Коефіцієнт регресії (B)	Стандартна похибка coefficientа регресії	t-критерій Стьюдента (t-28)	Рівень значимості (p-level)
			1,392593	5,925908	0,23500	0,815754
X1	-0,69438	0,214271	-0,060018	0,018520	-3,24065	0,002847
X2	0,06301	0,186174	0,015342	0,045327	0,33847	0,737289
X3	1,40619	0,420459	0,000482	0,000144	3,34442	0,002168
X4	-1,18020	0,582806	-0,000179	0,000088	-2,02503	0,051550
X5	-0,11412	0,204718	-0,036997	0,066370	-0,55743	0,581236
X6	0,03954	0,144885	0,006667	0,024426	0,27294	0,786712
X7	-0,06991	0,337516	-0,016920	0,081682	-0,20714	0,837253
X8	0,54041	0,214340	0,000030	0,000012	2,52127	0,017049
X9	0,25551	0,164412	0,000012	0,000007	1,55407	0,130319
X10	-0,05580	0,119534	-0,003946	0,008454	-0,46679	0,643912
$R^2 = 0,7933$						

Джерело: розраховано авторами.

Результати розрахунків регресійної моделі засвідчили високу щільність зв'язку між індексом фінансової стабільності банків та визначеними макроекономічними факторами – 79,33 %.

Відповідно до критерію Стьюдента, визначено фактори-детермінанти. Так, більший за критичний критерій Стьюдента мають такі три чинники: реальний ВВП, мінімальна заробітна плата, золотовалютні резерви.

Такі чинники, як інфляція цін виробників, середній рівень доходів, індекс споживчих цін, депозитна процентна ставка у гривні, кредитна процентна ставка у валюті, зовнішній державний борг та споживчі витрати є статистично незначимими, виходячи з чого необхідно виключити ці фактори з моделі та побудувати нову модель із значимими факторами. Результати побудови нової моделі у програмі Statistica 6.0 наведено в табл. 2.24.

Таблиця 2.24 – Параметри регресійної моделі залежності індексу фінансової стабільності системно важливих банків від макроекономічних чинників

Параметр моделі	β -коефіцієнти (Beta)	Стандартна похибка β -коефіцієнтів	Коефіцієнт регресії (B)	Стандартна похибка коефіцієнта регресії	t-критерій Стьюдента (t-28)	Рівень значимості (p-level)
			0,322320	0,238312	-1,35251	0,184205
X1	0,815760	0,156619	0,070510	0,013537	-5,20855	0,000007
X2	0,269715	0,126317	0,000092	0,000043	2,13522	0,039250
X3	-0,860993	0,156124	0,000049	0,000009	5,51481	0,000003
$R^2 = 0,6922$						

Джерело: розраховано авторами.

На основі даних табл. 2.24 побудовано лінійне рівняння регресії залежності індексу фінансової стабільності системно важливих банків від визначених макроекономічних чинників:

$$Y = 0,070510 \times X1 + 0,000092 \times X2 + 0,000049 \times X3, \quad (2.5)$$

де Y – індекс фінансової стабільності системно важливих банків;
 $X1$ – зміна обсягу реального ВВП, %;
 $X2$ – обсяг мінімальної заробітної плати, грн;
 $X3$ – обсяг золотовалютних резервів, млн дол.

Відповідно до нової моделі, всі критерії є значимими, оскільки їх розрахункове значення більше за критичний показник критерію Стьюдента.

Утім, високе значення показника лінійної детермінації свідчить про прямий кореляційний зв'язок, а критерій Фішера вказує на адекватність моделі. Отже, визначена статистична значимість регресійного рівняння, його параметрів та показника тисноти зв'язку R . Результати кореляційно-регресійного аналізу показали, що щільність зв'язку між індексом фінансової стабільності системно важливих банків та реальним ВВП, мінімальною заробітною платою та золотовалютними резервами становить 69,22 %, що свідчить про прямий сильний зв'язок між показниками.

Погоджуємося з позицією В. Лавренюка, що для банківського сектору характерні активні рефлекторні дії вкладників у моменти навіть незначних фінансових коливань, що можуть викликати дискредитацію банку та призвести до паніки серед клієнтів [31, с. 114]. Відповідний критерій характеризується обсягами вкладів населення, при цьому, чим вищий обсяг залучених коштів банком, тим вищий рівень довіри населення до нього. Для українських реалій характерна ситуація, коли населення вважає найнадійнішими найбільші системно важливі банки. Так, за даними Національного банку, вітчизняні споживачі фінансових послуг більше довіряють системно важливим банкам з державним капіталом, які, за даними наглядової статистики НБУ, на 01.01.2020 р. володіють 61,9 % всіх залучених депозитів фізичних осіб.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження визначено, що фінансова стабільність банків дійсно залежить від множини макроекономічних чинників. Так, кореляційно-регресійний аналіз дав змогу визначити, що найбільше на індекс фінан-

сової стабільності банків України впродовж 2010 – II кв. 2020 рр. впливали такі макроекономічні чинники, як валютний курс, депозитна процентна ставка у валюті, золотовалютні резерви та рівень споживчих витрат. Зважаючи на зростаючу економічну значимість системних інститутів, було також проаналізовано вплив макроекономічних показників на групу банків, об'єднаних за критерієм системної важливості. У результаті цього було з'ясовано, що на фінансову стабільність системно важливих банків найбільше впливають зміна показників обсягу реального ВВП, мінімальної заробітної плати та золотовалютних резервів.

Отже, проведена діагностика впливу макроекономічних чинників на індекс фінансової стабільності банків України дозволяє сформулювати такі висновки:

- фінансова стабільність банків України суттєво залежить від стану волатильності валютного ринку, що звичайно пояснюється фактом високого рівня доларизації балансів банківських установ, а з огляду на факт відкритості вітчизняної економіки значущість цього макроекономічного чинника ймовірно буде залишатися і надалі;

- на особливу увагу заслуговує те, що набір значущих макроекономічних чинників (окрім валютного курсу) суттєво різниться для банківського сектору та групи системно важливих банків України. Так, для банківського сектору – це зміни депозитної процентної ставки в іноземній валюті та рівня споживчих витрат, а для системно важливих банків – це зміна обсягу реального ВВП, обсяг мінімальної заробітної плати. На нашу думку, це пов'язано зі специфікою бізнес-моделей системно важливих банків, вищими стандартами їх систем ризик-менеджменту внаслідок більших фінансових можливостей, у тому числі для залучення людського капіталу вищого рівня.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1. Концептуальні засади розвитку системи управління ризиками як складової механізму забезпечення фінансової стабільності банку

Акцентування уваги на такому пріоритеті функціонування комерційного банку, як забезпечення фінансової стабільності у часі, зумовлює необхідність розробки напрямів удосконалення системи ризик-менеджменту банку як її фундаментальної передумови. У підрозділі 1.3 нами було проведено компаративний аналіз вимог до системи ризик-менеджменту банку у розрізі процесів забезпечення фінансової стабільності та фінансової стійкості, що дозволило ідентифікувати низку принципових відмінностей. Наразі варто конкретизувати детермінанти трансформації системи ризик-менеджменту банку для забезпечення фінансової стабільності.

Насамперед, погоджуємось з О. І. Барановським щодо тлумачення трансформації системи ризик-менеджменту банку як її багатовимірного і багаторівневого переходу від одного якісного стану до іншого [195, с. 11]. При цьому, у рамках обраного предмету дослідження, такими ознаками якісного стану системи ризик-менеджменту банку є ступінь її здатності сприяти забезпеченню фінансової стабільності банківської установи у часі. Відповідно, це відобразатиметься у трансформації головного пріоритету управління ризиками банку та, тим самим, зумовлюватиме удосконалення функціонування системи ризик-менеджменту задля сприяння довгостроковому стабільному розвитку банку в умовах динамічного макроекономічного середовища.

Зазначимо, що базовою необхідною ознакою задовільного функціонування системи ризик-менеджменту банку є її здатність забезпечувати належний рівень покриття очікуваних та неочікуваних втрат від найбільш традиційних ризиків для банківського сектору (умовно позначимо такий стан системи як S_0). Мова йде про ті ризики, що підлягають безпосередньому конт-

ролю НБУ, зокрема, ті, що беруться до уваги при оцінці достатності регулятивного капіталу. Утім, на нашу думку, цього недостатньо для забезпечення фінансової стабільності банку з цілої низки причин, зокрема:

1) НБУ при визначенні найбільш суттєвих для банківського сектору ризиків, по-перше, виходить з позиції попередження розвитку системних ризиків; по-друге, реалізує це у рамках сприяння фінансовій стабільності банківського сектору, що не тотожне фінансовій стабільності кожного окремого банку (хоча, з іншого боку, за умови фінансової стабільності всіх банків, як правило, спостерігається фінансова стабільність банківського сектору); по-третє, ураховує стан банківського сектору та його здатність на рівні окремих інституцій покривати негативні наслідки реалізації певної сукупності ризиків.

Так, зокрема, в Україні на кінець 2020 р. при оцінці достатності регулятивного капіталу враховувалися лише кредитний та валютний ризики, на відміну від європейської банківської спільноти, яка, покладаючись на документ Базельського комітету з банківського нагляду 2004 року «Міжнародна конвергенція визначення капіталу та стандартів капіталу: нові підходи» [196], здійснює аналогічну оцінку з урахуванням кредитного, ринкового та операційного ризиків.

Відмітимо, що наприкінці грудня 2019 р. Національний банк України розробив методологію оцінки мінімального розміру операційного ризику [197], а також підхід до його врахування при розрахунку економічного нормативу Н2 [146]. Згідно із затвердженим планом, банки будуть зобов'язані урахувувати операційний ризик при оцінці достатності регулятивного капіталу, починаючи з січня 2021 р. У цьому контексті зауважимо, що продовж останніх років рівень капіталізації банків України, беззаперечно, підвищився як у кількісному, так і якісному вимірах, доказом чому є подана на рис. 2.9 інформація;

2) таке об'єктне спрямування функціонування системи ризик-менеджменту призводить до того, що управління ризиками розглядається вищим керівництвом банку більшою мірою як регуляторна вимога, а не невід'ємна частина банківського мене-

джменту, яка формує основу стратегічних переваг банку. На світоглядному рівні це призводить до того, що відповідальність за фінансову стійкість та фінансову стабільність банку перекладається з власників та вищого керівництва на регулятора. До прикладу, негативні наслідки, які досі мають місце через законодавчий дозвіл валютного кредитування домогосподарств до 2008 р., були б суттєво нижчими й не досягли б системного рівня за умови зрілості систем ризик-менеджменту в банках, які б не допустили таких обсягів валютного житлового іпотечного кредитування фізичних осіб. Аналогічне зауваження стосується масштабів операцій з пов'язаними сторонами;

3) банк, який формує систему ризик-менеджменту, переважно виходячи з позиції формального виконання законодавчих вимог, зумовлює високу залежність власної фінансової стабільності від якості функціонування систем регулювання та нагляду та ймовірності методологічних помилок регулятора. Окрім цього, важливо брати до уваги динамічність макроекономічного середовища. Останнє суттєво залежить від стабільності врахування Національним банком особливостей реалізації монетарної політики, чіткості формулювання довгострокових цілей та очікуваних економічних результатів, ефективності взаємодії центральних органів виконавчої влади та Національного банку України. Все це вимагає від системи ризик-менеджменту комерційного банку високої адаптивності та ефективної координації з іншими підсистемами системи банківського менеджменту.

Отже, для формування такої системи ризик-менеджменту, яка б слугувала основою забезпечення фінансової стабільності банку, насамперед, необхідно розширити спектр ризиків, які стають об'єктами оцінки, моніторингу, контролю та заходів впливу з боку суб'єктів системи (умовно позначимо такий стан системи як S_1). У контексті забезпечення фінансової стабільності це повинні бути всі суттєві ризики для конкретного банку, а не банківського сектору загалом. За такого підходу, методологія побудови системи ризик-менеджменту набуває унікальних рис, оскільки повинна враховувати особливості бізнес-моделі кожного окремого банку. Пріоритетом функціонування такої

системи має стати захист від очікуваних та неочікуваних втрат, ураховуючи всю сукупність суттєвих ризиків банку.

На нашу думку, акцент на всіх суттєвих ризиках є необхідною передумовою забезпечення фінансової стабільності банків, оскільки динамізм макроекономічного середовища викликає їх диверсифікованість і періодичну зміну їх складу для кожного банку. Утім, на наше переконання, для утримання фінансової стабільності банку у довгостроковому вимірі лише цього також недостатньо. Тут важливо, щоб метою системи ризик-менеджменту банку були не лише кількісний вимір очікуваних та неочікуваних втрат, систематичний контроль та моніторинг ризиків діяльності банку загалом, але й налагодження тісної взаємодії та координації між іншими управлінськими підсистемами банківського менеджменту; урахування особливостей суттєвих ризиків банку на всіх управлінських рівнях, а також в операційному, тактичному та стратегічному вимірах.

У цьому контексті повинна мати місце комплексна трансформація системи управління діяльністю банку, логіка формування якої здійснюється не за ієрархічним принципом у ланцюгу «керівник – найманий працівник», а вибудовується на основі принципів самоорганізації та саморегулювання (умовно позначимо такий стан системи як S_2). У такому разі управління ризиками буде розглядатися не як самостійна функція банківського менеджменту, а як елемент системи адаптивного управління банком, інтегрований із стратегічним плануванням, управлінням ефективністю діяльності, ліквідністю, організацією внутрішнього контролю та аудиту. При цьому основною підставою для дій кожного суб'єкта цих відносин є оцінка ризику та відповідність останнього ризик-апетиту банку.

Як результат, для забезпечення фінансової стабільності комерційного банку в умовах динамічного макроекономічного середовища необхідно, щоб об'єктом ризик-менеджменту були всі суттєві ризики діяльності банківської установи, а удосконалення її функціонування повинно відбуватися у площинах «пріоритети управління ризиками» та «складність методології управління ризиками» [198, с. 61], що, зокрема, знайшло своє відображення на рис. 3.1.

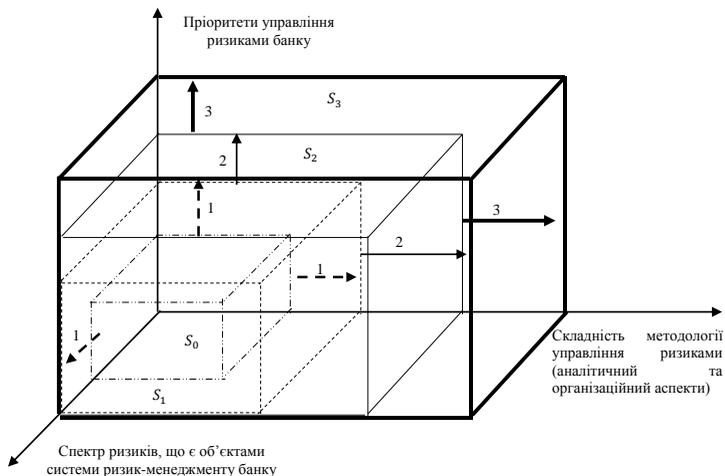

Рисунок 3.1 – Детермінанти трансформації системи ризик-менеджменту банку для забезпечення його фінансової стабільності

Позначення. 1, 2, 3 – змістові вектори трансформації системи ризик-менеджменту банку у розрізі S_0 , S_1 , S_2 , S_3 станів системи ризик-менеджменту у процесі її трансформації.

Джерело: розробка авторів.

Отже, на нашу думку, мінімальні вимоги до функціоналу системи ризик-менеджменту банку задля забезпечення його фінансової стабільності – це її здатність здійснювати управління усіма суттєвими ризиками банку. Окрім цього, необхідно, щоб система ризик-менеджменту комерційного банку була націлена на забезпечення стабільності його доходів та прибутку, а у кінцевому результаті сприяла максимізації його ринкової вартості (умовно позначимо такий стан системи як S_3).

При цьому, забезпечення здатності системи ризик-менеджменту виконувати окреслені вище завдання призведе до збільшення витрат на її функціонування. Тому, задля обґрунтування доцільності їх понесення, важливо розкрити тісний взаємозв'язок між удосконаленням функціонування системи

ризик-менеджменту банку та підвищенням його конкурентоспроможності як одного з основних важелів впливу на рівень зацікавленості власників банку у підвищенні якості внутрішньої організації діяльності установи. Це питання розглянуто з позиції очікуваного впливу різних науково-методичних підходів до управління ризиками на конкурентоспроможність та фінансову стабільність банку (табл. 3.1). При цьому методичні підходи систематизовані у розрізі станів трансформації, які повинна проходити система ризик-менеджменту банку задля сприяння забезпеченню його фінансової стабільності в умовах динамічного макроекономічного середовища.

На наш погляд, послідовна імплементація науково-методичного інструментарію, поданого у табл. 3.1, є дорожньою картою становлення інтегрованого управління ризиками банку, визначальною рисою якого є позитивний вплив як на фінансову стабільність, так і конкурентоспроможність банку. Важливість такого поєднання полягає у його стимулюючому впливі на банки удосконалювати внутрішні системи менеджменту, вибудовуючи їх на основі ризик-орієнтованого підходу.

Конкретизуючи вищезазначене, зазначимо, що змістова відмінність методології забезпечення конкурентоспроможності та фінансової стабільності розкривається, насамперед, через різновид моделі корпоративного управління, в межах якої це може бути ефективно реалізовано.

Існують різні підходи до класифікації різновидів корпоративного управління, а саме: за критерієм залучення власників капіталу в управлінські процеси – інсайдерське, аутсайдерське; за ментальним критерієм – англо-американська, німецька та японська моделі; за рівнем відкритості банку акціонерне та стейкхолдерське управління. У межах цієї роботи звернемо увагу на останнє групування. Звичайно, завдання забезпечення конкурентоспроможності відноситься до основних управлінських цілей, незалежно від моделі корпоративного управління, але остання суттєво впливає на методологію реалізації цього процесу та зміст пріоритетів, які при цьому формулюються.

Таблиця 3.1 – Логічна послідовність трансформації системи ризик-менеджменту та характеру її впливу на конкурентоспроможність та фінансову стабільність комерційного банку

Позначення стану системи	Методичні аспекти, які потребують дослідження	Науково-методична основа реалізації	Очікуваний вплив на конкурентоспроможність банку	Очікуваний вплив на фінансову стабільність банку
1	2	3	4	5
S_0	Відображає мінімальні вимоги до системи ризик-менеджменту банку; слугує елементом адміністративного бар'єру на входження банку на ринок фінансових послуг; слугує передумовою поточної фінансової стійкості, утім не гарантує конкурентоспроможності та фінансової стабільності банку			
S_1	Науково-методичний підхід до ідентифікації суттєвих ризиків діяльності банку	Метод «згори – донизу» – огляд вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері управління ризиками; налагодження в банку управління всіма ризиками, які визначені регуляторами	Умовно позитивний. Дозволяє оптимізувати витрати на управління ризиками, оскільки: 1) дозволяє виявити існуючі та потенційні ризики; 2) може застосовуватися до різних банківських процесів і процедур; 3) мінімізує комплаєнс-ризик	Умовно негативний. Висока ймовірність неврахування специфічних для банку ризиків. Потенційна переоцінка внутрішнього запасу міцності банку
		Метод комплексної діагностики діяльності банку на основі історичних даних та використовуючи кореляційно-регресійний аналіз	Умовно позитивний. Дозволяє оптимізувати витрати на управління ризиками завдяки виокремленню найбільш суттєвих ризиків банку	Умовно негативний. Не враховує потенційні ризики банку, у тому числі за новими напрямками діяльності. Поза увагою залишаються ризики з низькою частотою виникнення, але високими потенційними втратами

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5
S ₁	Науково-методичний підхід до ідентифікації суттєвих ризиків діяльності банку	Метод зовнішнього рейтингування	Умовно позитивний. Можливість використання факту проходження зовнішнього рейтингування як додаткової конкурентної переваги	Негативний. Не здатний відобразити весь комплекс існуючих ризиків Не враховує потенційні ризики банку за новими напрямками діяльності
		Сценарний підхід	Позитивний. Дозволяє підвищити адаптивність конкурентного потенціалу банку до динамічного зовнішнього середовища	Позитивний. Дозволяє виявляти як існуючі, так і потенційні ризики Дозволяє формувати карту суттєвих ризиків, у тому числі ранжувати рівень їх важливості за різних умов макросередовища
S ₂	Науково-методичний підхід до оцінки загального обсягу суттєвих для банку ризиків	Секторальний підхід – оцінка кожного різновиду ризику та арифметичне додавання їх обсягів	Умовно негативний. З одного боку, можливість переоцінки конкурентних переваг банку через неврахування загального ступеня ризику за певними фінансовими продуктами, послугами чи бізнес-лініями загалом. З іншого боку, високі витрати на формування необхідного обсягу капіталу через можливість переоцінки загального обсягу суттєвих ризиків	Умовно негативний. Не враховує здатність різнотипних ризиків до взаємозв'язку та утворення негативних синергетичних ефектів

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5
S ₂	Науково-методичний підхід до оцінки загального обсягу суттєвих для банку ризиків (продовження)	Комплексний підхід – урахування особливостей взаємодії різних типів ризиків та концентрованості окремих різновидів ризиків	<p>Позитивний. Інтегрування процесів управління ризиками банку у систему забезпечення конкурентоспроможності банку. Впровадження ризикорієнтованого підходу при формуванні конкурентних переваг банку, сприяючи забезпеченню стабільності доходів та прибутку банку</p>	<p>Позитивний. Система ризик-менеджменту виконує інтегруючу та узгоджувальну функцію між усіма підсистемами, що спонукає до того, що головним пріоритетом діяльності банку стає забезпечення стабільності прибутку, а не просто його максимізація. Ризикорієнтований підхід вбудовується у всі цільові підсистеми банківського менеджменту</p>
S ₃	Науково-методичний підхід до визначення сукупного обсягу необхідного капіталу банку	Регуляторний підхід	<p>Умовно позитивний. Менші витрати на організацію аналітичної роботи в банку (стосовно внутрішньої оцінки достатності капіталу), утім, зниження ймовірності забезпечення стабільності доходів та прибутку банку</p>	<p>Умовно негативний. Безпосередньо залежить від того, які саме різновиди ризиків діяльності банку є об'єктом нагляду у рамках регулювання достатності капіталу. Потенційна можливість переоцінки внутрішнього запасу міцності банку</p>

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5
		Підхід, що базується на методології визначення економічного капіталу	Позитивний. Забезпечується орієнтація на досягнення стратегічних конкурентних переваг, формуються передумови до стійкого розвитку у часі, утримуючи високий рівень конкурентоспроможності, сприяючи максимізації ринкової вартості банку	Позитивний. Формування активної позиції банку, за якої забезпечення фінансової стабільності є елементом корпоративної та соціальної відповідальності банку
	Науково-методичний підхід до алокації необхідного капіталу банку	Підхід до розподілу обсягу необхідного капіталу банку у розрізі типів ризиків	Негативний. Відсутність чіткої прив'язки до конкретного фінансового продукту/послуги, що ускладнює урахування цієї інформації при формуванні/підвищенні конкурентних переваг банку	Негативний. Низька інформативність без відображення обсягу очікуваних доходів на обсяг локалізованого капіталу. Потенційна можливість переоцінки внутрішнього запасу міцності банку
		Підхід до розподілу обсягу необхідного капіталу банку у розрізі бізнес-ліній	Позитивний. Можливість підвищення віддачі на капітал у розрізі бізнес-ліній, використовуючи підхід RAROC. Сприяє забезпеченню стратегічних конкурентних переваг	Позитивний. Сприяє забезпеченню стабільного функціонування банку на неперервній основі у довгостроковій перспективі завдяки моніторингу ступенів ризику за різними бізнес-лініями (як існуючими, так і потенційними)

Джерело: розробка авторів.

Так, забезпечення конкурентоспроможності зумовлює розробку заходів банку як відповідь на ринкові умови господарювання і головний пріоритет, який переслідується, – це максимізація своїх фінансових результатів та перевищення показників конкурентів. При цьому у рамках акціонерної моделі корпоративного управління всі процеси, які не мають прямого відношення до рівня конкурентоспроможності банку, визначаються такими, що потребують оптимізації з огляду на їх витратність. За такого підходу, до останніх також відноситься і забезпечення фінансової стабільності банку, зокрема, заходи з удосконалення системи управління ризиками. У такому разі змінити відношення банку до організації та реалізації процесу забезпечення фінансової стабільності можна лише завдяки посиленню нагляду НБУ за його діяльністю, тобто шляхом збільшення ресурсних витрат (фінансових, інтелектуальних, часових) функціонування системи нагляду.

При цьому важливо усвідомити, що за такого підходу відбувається не лише збільшення сукупних витрат на забезпечення фінансової стабільності банків (поряд з тими, що покладаються на рівні окремих банків, також зростають витрати центрального банку на нагляд за діями банків), але й неусвідомлене перекладання всієї відповідальності за фінансову стабільність окремого банку на регулятора. Останнє призводить до спотворення економічної реальності, в якій банки, генеруючи ризики у процесі своєї діяльності, наслідки своєї фінансової нестабільності перекладають на ринок, а відповідальність за ліквідацію негативних наслідків – на регуляторів.

На нашу думку, для вирішення цієї проблеми або її недопущення внутрішнє середовище банку повинно проходити таку послідовність трансформацій.

Насамперед, це закріплення на законодавчому рівні відповідальності як вищого керівництва банку, так і його власників за результати діяльності банку: 1) за незабезпечення комплексної та адекватної системи управління ризиками, яка повинна налагодити виявлення, ідентифікацію, оцінку, моніторинг та контроль за всіма видами ризиків на всіх організаційних рівнях та оцінку достатності капіталу банку для покриття всіх видів ризиків; 2) за ухвалення позитивних рішень щодо надання кредитів,

які у подальшому переходять у категорію NPL; 3) за затвердження надмірної, економічно необґрунтованої суми компенсації керівникам та/або суми дивідендів власникам банків, тобто такої, що не корелює з якістю функціонування системи ризик-менеджменту банку.

Починаючи з 2012 року, відбулися позитивні зрушення у цьому аспекті. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» [175], впроваджено таке: 1) власники істотної участі зобов'язані вживати своєчасних заходів для запобігання настанню неплатоспроможності банку (частина четверта статті 58); 2) члени наглядової ради та правління банку несуть відповідальність за діяльність банку у межах своїх повноважень (стаття 37); 3) голова правління банку несе персональну відповідальність за діяльність банку, а керівники банку несуть відповідальність перед банком за збитки, завдані банку їхніми діями чи бездіяльністю (стаття 42); 4) пов'язана з банком особа за порушення вимог законодавства, у тому числі нормативно-правових актів НБУ, здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, або доведення банку до неплатоспроможності несе цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність (стаття 58).

Поряд з цим, вважаємо доцільним також посилити відповідальність мажоритарних власників, зокрема, шляхом доповнення статті 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність» таким змістом: «Власники істотної участі, керівники банку (крім керівників відокремлених підрозділів банку) за доведення до стану неплатоспроможності або приховування стійкої фінансової неспроможності банку несуть цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність». Окрім цього, на нашу думку, необхідно переглянути черговість задоволення вимог кредиторів банку, які є пов'язаними особами банку (насамперед, маємо на увазі особи, які мають істотну участь у банку, та особи, через яких ці особи здійснюють опосередковане володіння істотною участю у банку).

Наразі, згідно із Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», такі вимоги задовольняються у передостанню чергу, а остання стосується вимог за субординованим

боргом. Оскільки Національним банком України розробляється методологія імплементації вимог до структури регулятивного капіталу, згідно з Базелем III, а саме, виокремлення у структурі капіталу 1-го рівня компоненти «додатковий капітал 1-го рівня», який формується виключно на основі залучення безстрокового субординованого боргу, вважаємо, що по-перше, у статті 52 зазначеного закону необхідно передбачити чергу повернення вимог окремо за строковим та безстроковим субординованим боргом. По-друге, виокремити мажоритарних власників та їх довірених осіб з черги № 9 та передбачити задоволення їх вимог в останню чергу, а саме, після задоволення вимог за безстроковим субординованим боргом.

Загалом, вважаємо необхідним для українських реалій посилення відповідальності як керівників, так і мажоритарних власників банків, оскільки саме це у комплексі дозволяє зменшити «спокусу» вирішувати фінансові проблеми шляхом збільшення портфеля вкладів, залучених від населення. Окрім того, за умови існування «адміністративних запобіжників», у разі виникнення фінансових труднощів у банку керівникам та мажоритарним власникам не вигідно доводити банк до неплатоспроможності, у зв'язку з чим вони вмотивовані здійснити необхідні дії, запобігаючи фінансовій нестабільності банку (зокрема, добровільно ліквідувати банк з погашенням всіх кредиторських вимог, приєднати банк до іншої банківської установи, відчужити активи банку з наступним погашенням вимог кредиторів завдяки отриманим коштам).

По-друге, це удосконалення корпоративного управління та сприяння його надійності. Зміст цього етапу достатньо повно сформульовано Національним банком у документі «Методичні рекомендації щодо організації корпоративного управління в банках України» шляхом виокремлення таких характеристик: чіткий розподіл повноважень і відповідальності; належний рівень підзвітності; належний рівень системи стримування та противаг; кваліфіковані члени ради та правління банку, які розуміють свої повноваження та відповідальність і дотримуються високих професійних і етичних стандартів під час виконання своїх функціональних обов'язків [199]. Зауважимо, що цей напрям також зазнав значущих позитивних змін у 2018 році, при

цьому особливого значення, на нашу думку, набуває факт реформування системи корпоративного управління в державних банках [200], що пояснюється їх системною важливістю, а отже, суттєвим впливом їх діяльності на фінансову стабільність банківського сектору загалом.

Варто зазначити, що з чотирьох державних банків України повністю кількісні вимоги до складу наглядової ради наразі виконано лише Приватбанком. В Укресімбанку та Укргазбанку склад наглядової ради становить по 7 осіб, а в Ощадбанку – 8 осіб. При цьому інститут незалежних директорів цих банків включає п'ять з необхідних шести осіб. Тому в аспекті удосконалення корпоративного управління в банках України необхідно забезпечити повне виконання кількісних норм до складу наглядових рад установ, що, насамперед, стосується державних та системно важливих банків України. Водночас, до інших банків України Національний банк формує значно слабші вимоги до кількісного складу наглядової ради. Так, згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 39), «кількісний склад ради банку ... не може становити менше п'яти осіб. ... не менш як на одну третину має складатися з незалежних директорів, при цьому кількість яких має бути не менше трьох осіб». З одного боку, погоджуємося з позицією Національного банку щодо необхідності на поточному етапі розвитку вітчизняного банківництва застосовувати найбільш жорсткий підхід до державних банків України. З іншого боку, така суттєва різниця у нормативних вимогах до складу наглядової ради, на нашу думку, зумовлює нерівні умови конкуренції. У цьому контексті вважаємо доцільним кількісні параметри складу наглядової ради банку диференціювати залежно від масштабів діяльності банку – тобто у розрізі системно важливих, великих, середніх та малих банків, оскільки саме це і зумовлює у подальшому профіль його ризиків (авторський підхід до ранжування діяльності банків за критерієм масштабів їх діяльності буде розкрито у подальшому).

На нашу думку, поточні мінімальні нормативні вимоги до складу наглядової ради банку повинні стосуватися малих та середніх установ; стосовно великих та системно важливих, окрім державних банків – мінімальний склад ради, на нашу дум-

ку, не повинен перевищувати семи осіб, з них п'ять – це незалежні директори. Також необхідно ці нормативні вимоги відобразити як в статті 39 Закону України «Про банки і банківську діяльність», так і пункті 3 Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України.

Нарешті, останнім етапом сучасної трансформації системи ризик-менеджменту вважаємо формування ризик-культури банку. На відміну від вищезазначених напрямів, розвиток цього аспекту та рівень його імплементації у діяльність вітчизняних банків перебуває лише на етапі розробки концепції.

Узагальнення думки наукової та експертної спільноти щодо змісту ризик-культури банку дозволило обґрунтувати таке:

1) ризик-культура – це структурний елемент корпоративної культури банку;

2) ризик-культура відображає світоглядне підґрунтя системи ризик-менеджменту банку. Тобто саме у рамках ризик-культури визначаються всі основоположні параметри ризик-менеджменту. Більше того, еволюції останнього передують трансформація ризик-культури, оскільки саме тут закладається ціннісно-поведінкові стандарти управління ризиками банку;

3) ризик-культура імплементується у діяльність банку на всіх рівнях його організаційної структури.

На нашу думку, ризик-культура – це характер сприйняття працівниками банку важливості управління ризиками, а також особливості їх поведінки при прийнятті рішень в умовах невизначеності. Ризик-культура є драйвером поведінки працівників банку, тим самим впливаючи на стан повсякденної ділової практики. З позиції індикативного підходу, ризик-культура є ключовим показником глибини корпоративного сприйняття політики та практики управління ризиками в банку.

Необхідно визнати, що ознаками розвитку ризик-культури банку є факт колективного розуміння обраного підходу до організації управління ризиками, прийняття кожним індивідуальною відповідальності за управління ризиками та усвідомлення важливості заохочувати інших наслідувати їх приклад.

Вважаємо, що до детермінант ефективної ризик-культури банку необхідно віднести такі [201, с. 146]:

1) єдність індивідуальної та корпоративної цілей, цінностей та етики ділової поведінки. Це розкривається у тому, що індивідуальні інтереси, цінності та етика поведінки працівників банків на всіх рівнях організаційної структури повинні узгоджуватися з положеннями стратегії управління ризиками банку та його ризиком-апетитом;

2) наскрізність імплементації ризик-орієнтованого підходу (як по всій вертикалі організаційної структури банку, так і у розрізі бізнес-процесів та бізнес-напрямів);

3) динамічність у розвитку, який, своєю чергою, базується на безперервному самовдосконаленні. Ефективність ризик-культури банку безпосередньо залежить від готовності відповідальних підрозділів у системі ризик-менеджменту здійснювати перманентне удосконалення технологій управління ризиками. Як методологічну основу прикладної реалізації вищезазначеного доречно застосовувати цикл Демінга-Шухарта [202], зміст якого подано на рис. 3.2. Також, на нашу думку, якість забезпечення цієї характеристики безпосередньо залежить від ступеня реалізації пункту 1;

Рисунок 3.2 – Безперервність формування ризик-культури банку з позиції процесного підходу за Демінгом-Шухартом

Джерело: розробка авторів.

4) відкритість та прозорість внутрішньокорпоративної дискусії стосовно ризиків діяльності банку та особливостей управління ними. Для налагодження сприятливої корпоративної атмосфери у банку задля створення «кросрівневих дискусійних площадок» необхідно відмовитися від використання ієрархічного способу взаємодії підрозділів банку та сприяти організації їх співпраці на основі дотримання принципу їх взаємовпливу;

5) орієнтованість на створення додаткової цінності банку. Це потребує налагодження різнорівневого взаємозв'язку: по-перше, взаємовпливу якості управління ризиками та системи винагороди працівників банку; по-друге, обґрунтування впливу ефективності функціонування системи ризик-менеджменту на ринкову вартість банку; по-третє, – на перспективи стійкого розвитку банківської установи у часі. Основною передумовою усвідомленості цього за всією вертикаллю організаційної структури та розуміння тісноти взаємозв'язку між якістю управління ризиками банку та задоволенням власних фінансових інтересів є налагодження ефективної системи корпоративної комунікації.

б) застосування як індивідуальної, так і колективної відповідальності за ризики банку, що формує корпоративну єдність в аспекті управління ризиками.

Інше питання, яке потребує розгляду у контексті формування ризик-культури банку – це еволюційні етапи її розвитку або, іншими словами, етапи її зрілості. Насамперед, зазначимо, що на нашу думку, саме еволюція ризик-культури банку є базовою передумовою еволюційній трансформації системи ризик-менеджменту, про етапи якої зазначалося вище.

В аспекті еволюції ризик-культури банку вважаємо доцільним виокремити чотири етапи, які визначаємо як розвиток, становлення, зрілість та повна інтегрованість ризик-культури до загальної системи менеджменту банку та сприйняття її як невід'ємної частини. Авторське розуміння визначальних ознак зазначених етапів еволюції ризик-культури банку подано на рис. 3.3. Зазначимо, що найбільш рушійні зміни в діяльності банку відбуваються на етапі переходу ризик-культури банку від фази зрілості до інтегрованості, коли мова йде не лише про

Рисунок 3.3 – Етапізація еволюційної трансформації ризик-культури банку

Джерело: розробка авторів.

інтеграцію культури ризиків у процеси прийняття стратегічних або рішень на вищому рівні управління, але її імплементацію у щоденні операції банку. Важливо відмітити, що запит на прозорість, ризик-орієнтованість у прийнятті рішень, високий рівень соціальної відповідальності банку все більше диктується не лише регуляторами, але й широким колом учасників інвестиційного середовища, споживачами фінансових послуг та суспільством загалом. Все це у сукупності зумовлює необхідність активного розвитку саморегулювання у банківській сфері, що беззаперечно є рушійним чинником у підвищенні власного потенціалу до забезпечення фінансової стабільності банку, незважаючи на надмірно складні макроекономічні тенденції особливо у поточних безпрецедентних умовах, зумовлених світовою пандемією.

Окрему увагу необхідно приділити методичним підходам до оцінки ризик-культури банку, оскільки, по-перше, це дозволяє ідентифікувати поточну фазу її розвитку, а отже, визначити внутрішню готовність банку до еволюційної трансформації його системи ризик-менеджменту, що своєю чергою, є визначальним фактором фінансової стабільності установи.

По-друге, як зазначалося у першому розділі монографії, ефективність функціонування системи ризик-менеджменту є базовою передумовою фінансової стабільності банку, а ризик-культура, на наше переконання, – це внутрішній важіль її трансформації. Отже, оцінка якості ризик-культури опосередковано також вказує на фінансову стабільність банку, що й зумовило приділення уваги цьому аспекту. Відмітимо, що низка науковців акцентують увагу на складності її оцінки, а отже, і управління нею.

Втім, науково-методичну основу оцінки ризик-культури банку було закладено Радою з фінансової стабільності у 2014 році (це до речі є ще одним доказом високої значущості ризик-культури банку у забезпеченні його фінансової стабільності) [203]. Зазначеною інституцією визначено чотири групи атрибутивних індикаторів, які, своєю чергою, структуровано у розрізі субіндикаторів, які представлені за дванадцятьма напрямками (додаток Е).

Відмітимо, що Радою з фінансової стабільності виокремлено такі групи атрибутивних індикаторів:

1) глибина залученості вищого керівництва (*tone-from-the-top*), маючи на увазі рівень відповідальності наглядової ради та вищого керівництва за розробку ризик-культури банку, що, зокрема, виявляється у встановленні та дотриманні апетиту до ризику на всіх організаційних рівнях банку, моніторинг ступеня корпоративного сприйняття запровадженої філософії управління ризиками;

2) підзвітність (*accountability*), у рамках якої увага приділяється оцінці якості взаємодії та обізнаності різних бізнес-підрозділів банку про ризик, їх усвідомленість наслідків реалізації ризику для окремих бізнес-підрозділів та банку загалом, наявність «каналів довіри» задля самоідентифікації внутрішніх недоліків або порушень, які зумовлюють підвищення ступеня ризиковості діяльності банку;

3) ефективність комунікації та готовність до викликів (*effective communication and challenge*), яка розкривається у корпоративній схильності до генерування альтернативних точок зору щодо організації та реалізації ризик-менеджменту; рівні інституційної незалежності підрозділів/відповідальних осіб за виконання контролюючої функції та загалом ефективність організації контролюючої функції;

4) важелі стимулювання (*incentives*), маючи на увазі імплементацію інструментів винагород та штрафів, які корелюють з показниками ризику на всіх рівнях організаційної структури банку. При чому ці стимули повинні бути не лише грошовими, але й стосуватися підвищення ризик-компетентності працівників, забезпечення ефективної ротації кадрів та створення внутрішніх кадрових резервів на керівні посади.

Незважаючи на те, що Рада з фінансової стабільності у вичезданому документі вживає термін «індикатор», утім, насправді мова йде про певний перелік характеристик, згрупованих за чотирькома напрямками, яким повинно відповідати внутрішнє середовище банку, щоб констатувати належний рівень його ризик-культури.

В аспекті формування ризик-культури банку основний акцент повинен бути спрямований на формування культурної сві-

домості, переважно за допомогою комунікацій та освіти. Культурне вдосконалення, своєю чергою, швидше за все потребуватиме суттєвих змін до усталеного способу діяльності. Після того, як сформовано бажану ризик-культуру банк повинен приділяти активну увагу її вдосконаленню задля врахування змін бізнес-стратегії установи. Підсумовуючи все вищезазначене, розкриємо авторське бачення методичного підходу до оцінки ризик-культури банку. У табл. 3.2 подано змістову структуру оцінки якості ризик-культури банку.

Таблиця 3.2 – Характеристика об’єктів оцінки ризик-культури банку

Назва змістового напрямку	Пріоритет оцінки	Об’єкти оцінки
Ризик-компетентність	Особливості забезпечення ризик-компетентності у банку, його системність та комплексність	- знання працівників; - вміння працівників; - компетентнісні вимоги при відборі персоналу; - компетентнісні рамки при прийнятті на посаду
Вмотивованість персоналу	Ідентифікація причин (тобто ключових чинників) поточної практики управління ризиками на всіх рівнях організаційної структури банку	- управління продуктивністю праці; - ризик-орієнтованість при прийнятті рішень; - методи заохочення персоналу; - система підзвітності
Внутрішня комунікаційність	Особливості професійної взаємодії персоналу банку	- комунікація; - інститут лідерства; - інститут керівництва; - адаптивність до викликів, змін
Організаційне середовище банку	Структура організаційного середовища банку, його основні детермінанти	- стратегія та завдання; - цінності та етика; - політики, процеси та процедури; - управління ризиками

Джерело: розробка авторів.

Відмітимо, що особливістю ризик-культури є її здатність одночасно комплексно впливати на різноманітні процеси в діяльності банку. Хоча об'єктом її безпосередньо впливу є функціонування системи ризик-менеджменту, утім, належна ризик-культура є одним з факторів, що обумовлюють виконання банком сформованої стратегії з урахуванням його схильності до ризику, а отже, впливає на стабільне і ефективне функціонування банку. Тому запровадження надійної ризик-культури в банківських організаціях сприятиме підтримці ризик-обачної поведінки співробітників бізнес-підрозділів, підвищення якості методологічної та експертної функцій ризик-підрозділів банку, забезпечення його фінансової безпеки та фінансової стабільності.

3.2. Удосконалення діагностично-аналітичного компоненту механізму забезпечення фінансової стабільності у частині ідентифікації суттєвості ризиків банків

Задля підвищення ефективності функціонування механізму забезпечення довгострокової фінансової стабільності кожному комерційному банку необхідно налагодити превентивне управління найбільш суттєвими ризиками, що, зокрема, зумовлюється принципом проактивності. Це, своєю чергою, потребує розробки науково-методичних підходів до їх ідентифікації. Результативність таких підходів безпосередньо залежить від тих змістових ознак, які закладаються в основу економічного змісту поняття «суттєвий ризик банку».

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблематиці удосконалення системи ризик-менеджменту у рамках концепції ІСААР [204], дозволив виявити відсутність, за певним виключенням, наукових підходів до тлумачення поняття «суттєвий ризик». Так, Р. В. Пашков та Ю. Н. Юденков до значимих ризиків банку відносять його основні ризики, а саме: кредитний, ринковий, процентний, операційний, ризик втрати ліквідності та ризик концентрації в аспекті кредитного ризику [205, с. 50].

Наднаціональні та національні регулятори також по-різному підходять до тлумачення цього терміну. Так, Європейський центральний банк (ЄЦБ) у Керівництві із процесу внутрішньої оцінки достатності капіталу заклав фундаментальні вимоги до управління матеріальними (*material*) ризиками банку, поряд з цим зазначив, що банк повинен «використовувати своє власне внутрішнє тлумачення матеріальності (*materiality*)» [204, с. 25]. Аналогічний підхід пропонується Національним банком України, який зазначає, що «банк самостійно встановлює фактори, показники та поріг суттєвості ... ризиків на підставі обґрунтованих висновків та визначає порядок виявлення таких ризиків у методиці виявлення суттєвих ризиків» [206]. Поряд з цим, національний регулятор надає перелік тих ризиків, які обов'язково повинні ідентифікуватися банком як суттєві, а саме: кредитний ризик, ризик втрати ліквідності, процентний ризик банківської книги, ринковий, операційний та ризик комплаєнсу. Народний банк Польщі, зокрема, до ризиків «обов'язкового» блоку відносить: кредитний ризик; ризик контрагента; залишковий кредитний ризик; ризик концентрації; ризик, що виникає в результаті сек'юритизації; ризик, спричинений зміною макроекономічних умов; ринковий ризик; процентний ризик банківської книги; операційний ризик [12, п. 13]. Крім того, Народний банк Польщі акцентує увагу на необхідності управління іншими значимими ризиками банку, які не увійшли до вищенаведеного переліку (відмітимо, що польський регулятор для цього вживає термін «*istotny*»). Як і ЄЦБ, Народний банк Польщі не дає визначення поняття «суттєвий ризик», утім, у статті 15.1 цитованої постанови відмічає, що при виборі методів виявлення та вимірювання значимих ризиків необхідно враховувати їх профіль, масштаб та складність. Це, на нашу думку, вказує на багатоаспектність суттєвих ризиків банку.

При цьому важливо наголосити, що суттєвий ризик банку – це не окремий різновид його ризику. Гіпотетично кожен ризик банківської діяльності за певних внутрішніх та зовнішніх умов може характеризуватися високим рівнем суттєвості, а отже, бути віднесеним до суттєвих ризиків банківської установи [207, с. 94]. При цьому фундаментальною змістовою ознакою поняття «суттєвий ризик банку», на нашу думку, є об'єкт, на який відбу-

вається вплив у випадку реалізації такого ризику. Вважаємо, що такими об'єктами для суттєвого ризику банку є: 1) достатність його капіталу, що у кількісному вимірі відображається у негативній зміні значень її показників і викликає потребу банку у збільшенні обсягу капіталу; 2) ліквідність банку, а саме реальні або потенційні зміни збалансованості активів та зобов'язань банку за критерієм їх строковості. Узагальнюючи все вищезазначене, на нашу думку, суттєвий ризик банку – це ризик банківської установи, який за своїми кількісними та якісними параметрами характеризується ненульовим рівнем суттєвості, а його реалізація гарантовано спричиняє зниження показників достатності капіталу та/або ліквідності банку. Авторська позиція щодо класифікації суттєвих ризиків банку наведена у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Класифікація різновидів суттєвих ризиків банку

Критерії класифікації	Різновиди ризиків
Економічна природа виникнення	Фінансові, нефінансові
Життєвий цикл розвитку	Потенційні; ті, що контролюються; ті, що реалізувалися
Суб'єкт ідентифікації	Ті, що визначені регулятором; ті, що визначені внутрішньобанківською службою управління ризиками
Ступінь керованості	Ті, якими управляють; ті, які приймають; ті, якими не управляють (або внаслідок їх специфічної природи, або відсутності ідентифікації)
Критерії ідентифікації	Ті, що виявляються на основі кількісних параметрів; ті, що виявляються на основі якісних параметрів; ті, що виявляються на основі кількісних і якісних параметрів
Ступінь суттєвості	Найбільш суттєві, суттєві
Метод оцінки	Ті, що оцінюються кількісними методами; ті, що оцінюються якісними методами

Джерело: розробка авторів.

Стосовно ідентифікації суттєвих ризиків банку доречно виокремити такі три науково-методичні підходи: регуляторний,

кількісний та якісний. Так, згідно з регуляторним підходом, перелік тих ризиків, які повинні обов'язково ідентифікуватися банком як суттєві, визначає регулятор. У цьому питанні національні регулятори спираються на таке:

1) рівень розвитку культури управління ризиками. Як результат, чим вищий її рівень, тим більш демократичними є взаємовідносини між регулятором та банками, а також має місце наділення банківських установ ширшими можливостями до застосування власно розробленої методології, у тому числі, до визначення переліку суттєвих ризиків діяльності. На нашу думку, це знаходиться у безпосередньому взаємозв'язку з рівнем усвідомленості банками необхідності вибудовувати власну діяльність з урахуванням суспільно значущих пріоритетів;

2) Базельські рекомендації щодо методології оцінки достатності капіталу. Так, національні регулятори для визначення переліку ризиків, що повинні підлягати обов'язковій ідентифікації банками як суттєві, можуть спиратися як на Pillar II, так і Pillar III Базеля II. Тоді, у першому випадку, мова йде про кредитний, ринковий та операційний ризики, тобто ті, що ураховуються при розрахунку нормативу достатності регулятивного капіталу; а у другому випадку – це також ризик концентрації у рамках кредитного ризику, ризик репутації, процентний та стратегічний ризики.

Отже, згідно з регуляторним підходом, робиться припущення про безумовну суттєвість певного незмінного переліку ризиків для всіх банків, що є дискусійним. Так, зокрема, кредитний ризик, загалом, безперечно є суттєвим банківським ризиком, а його необгрунтоване накопичення здатне підірвати фінансову нестабільність не лише банківського, але й фінансового сектору загалом, доказом чому є іпотечна криза 2007 року. Утім, на нашу думку, доречним є розгляд гіпотези, що кредитний ризик не завжди повинен відноситися до найбільш суттєвих ризиків кожного банку.

З метою доведення сформульованої гіпотези здійснено оцінку суттєвості кредитного ризику у розрізі банків України, яка дозволила виявити, що для 74 % діючих банків частка кредитної заборгованості, що знаходиться під ризиком за методологією НБУ, в обсязі кредитної заборгованості ($K_{риз}$) становить удвічі менше значення, аніж для банківського сектору загалом (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Кількісні ознаки суттєвості кредитного ризику для банків України у 2018–2020 рр.

Показники	Станом на		
	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021
1. Кількість діючих банків, од.	78	75	75
1.1. з них, кількість банків, що надають кредити, од.	76	73	73
2. Частка кредитної заборгованості, що знаходиться під ризиком, у сукупній кредитній заборгованості банківського сектору (далі – $K1$), %	50	49	50
3. Середнє по банківському сектору значення частки кредитної заборгованості, що знаходиться під ризиком, у сукупній кредитній заборгованості (далі – $K2$), %	17	19	20
4. Кількість банків, для яких значення $K_{\text{риз}}$ більше за значення $K1$, од.	10	6	8
4.1. з них системно важливі банки, од.	4	3	3
5. Кількість банків, для яких значення $K_{\text{риз}}$ вдвічі менше за значення $K1$, од.	56	54	56
6. Кількість банків, для яких значення $K_{\text{риз}}$ вдвічі менше за значення $K2$, од.	29	31	29
6.1. з них системно важливі банки, од.	1	3	2

Примітка. При розрахунку показників у строчках 3, 5 та 6 бралися до уваги лише банки, які здійснюють кредитну діяльність.

Джерело: розраховано авторами на основі [208].

При цьому, на 01.01.2021 р. лише для восьми банків значення цього показника перевищує середній для банків рівень, а двадцять дев'ять банків характеризуються не менш, ніж удвічі, нижчим від середнього значенням рівня кредитної заборгованості, що знаходиться під ризиком (на 01.01.2021 р. мова йде про значення менше, ніж 10 %).

Тоді, щоб ідентифікувати певний ризик, у тому числі кредитний, як суттєвий необхідно брати до уваги додаткові його характеристики, а саме: 1) розгляд цього ризику у розрізі бізнес-ліній (корпоративного та роздрібного кредитування); 2) урахування градації кредитного ризику залежно від кредитного класу боржників (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Результати поглибленої діагностики ступеня суттєвості кредитного ризику для вибірки банків, що аналізується

Показники	Назва бізнес-лінії банку	
	роздрібне кредитування	корпоративне кредитування
1. Кількість банків, включених до вибірки, од.	29	
1.1. з них, кількість банків, що розвивають відповідну бізнес-лінію, од.	26	29
2. Частка кредитного ризику, оціненого за недіючими кредитами, у загальному обсязі кредитного ризику банку ($K_{\text{риз}}^{\text{NPL}}$):		
2.1. загалом по вибірці банків, %	15	42
2.2. середнє значення у межах сформованої вибірки (далі $K1$), %	15	27
3. Кількість банків, для яких $K_{\text{риз}}^{\text{NPL}} \leq 5\%$, од.	8	11
3.1. з них, кількість банків, для яких умова (3) виконується для обох бізнес-ліній, од.	4	
4. Кількість банків, для яких $K_{\text{риз}}^{\text{NPL}} > K1$, од.	10	8
4.1. з них, кількість банків, для яких умова (4) виконується для обох бізнес-ліній, од.	2	

Джерело: розраховано авторами на основі [208].

Дані таблиці 3.5 свідчать про таке:

– незважаючи на те, що ця вибірка банків характеризується відносно невисоким значенням $K_{\text{риз}}$, з'ясовано, що величина їх кредитного ризику на 57 % сформована через NPL . При цьому, частка кредитного ризику, зумовленого NPL ($K_{\text{риз}}^{\text{NPL}}$), для роздрібного кредитування становить 15 %, а для корпоративного кредитування – 42 %;

– для десяти банків вибірки значення $K_{\text{риз}}^{\text{NPL}}$ за роздрібним кредитуванням перевищує 15 % та для восьми банків – 42 % у сфері корпоративного кредитування. При цьому два банки (АТ «Райффайзен Банк Аваль» та АТ «Полтава-банк») характеризуються перевищенням за обома бізнес-лініями;

– серед сформованої вибірки лише у чотирьох банках обсяг кредитного ризику, зумовленого NPL, одночасно і за роздрібним, і за корпоративним кредитуванням дорівнює нулю. Окрім АТ «Дойче Банк ДБУ» та АТ «СЕБ корпоративний банк», до них також відносяться АТ «Банк Авангард» та АТ «КБ «Земельний капітал». При цьому на 01.01.2020 р. частка клієнтського кредитного портфеля в активах АТ «Банк Авангард» становить 10 % порівняно з часткою у 78 % портфеля цінних паперів, який сформований за рахунок депозитних сертифікатів НБУ та державних облигацій.

Отже, на нашу думку, наразі АТ «Банк Авангард» є таким, для якого кредитний ризик не є суттєвим. Стосовно АТ «КБ «Земельний капітал», то частка його клієнтського кредитного портфеля в активах становить 75 %. При цьому банк спеціалізується на корпоративному кредитуванні (на 01.01.2020 р. частка таких кредитів становила 99,9 %), зберігаючи високу якість кредитів, оскільки $K_{\text{риз}}$ становить лише 0,3 %. У цьому разі не можна вважати, що кредитний ризик не є суттєвим ризиком банку через вагомість цього напряму його діяльності, а оцінка ступеня його суттєвості, з огляду на характер впливу на його фінансову стабільність, повинна включати аналіз галузевої структури корпоративного кредитного портфеля.

Загалом, проведене емпіричне дослідження дозволило підтвердити сформульовану гіпотезу. Поряд з цим, вирішуючи таке завдання, як забезпечення фінансової стабільності, комерційному банку важливо спиратися на принцип обачності, який у поточному контексті розкривається через необхідність урахування всіх різновидів ризиків, які згідно з причинно-наслідковими залежностями, безпосередньо впливають на достатність капіталу та ліквідність банку. Для того, щоб урахувати вищезазначене, але при цьому застосувати диференційований підхід до ідентифікації суттєвих ризиків, пропонуємо останні розглянути за ступенем суттєвості у розрізі двох груп: найбільш суттєві та суттєві ризики банку. Розподіл ризиків за цими двома групами,

на нашу думку, доречно здійснювати на основі комплексного підходу, тобто застосовуючи як кількісні, так і якісні індикатори. Перш ніж розкрити авторське бачення безпосередньо виявлення та градації ризиків за ступенем їх суттєвості, вважаємо важливим наголосити, що ідентифікацію суттєвості ризиків необхідно налагоджувати у комерційному банку за процесним підходом та обов'язково реалізуючи такі етапи:

1. Формування методики виявлення суттєвих ризиків та її закріплення у внутрішній документації банку. Відповідальність за розробку, а також систематичну актуалізацію цієї методики, насамперед, повинна покладатися на підрозділ управління ризиками. У випадку системно важливого або великого банку також доречно до цього завдання залучати профільні підрозділи установи, які спеціалізуються на управлінні окремими видами ризиків банку.

2. Виявлення ризиків. На цьому етапі доцільно розпочати з формування розгорнутого списку всіх можливих ризиків комерційного банку і поступового його звуження до тих, які притаманні банку на момент здійснення оцінки, а також потенційних ризиків, тобто тих, що очікувано можуть мати місце у процесі реалізації стратегії банківської установи. Важливо, щоб на цьому етапі фахівцями банку не бралися до уваги особливості управління певними видами ризиків. Наприклад, прийняття управлінського рішення з мінімізації певного виду ризику або взагалі його уникнення не повинно призводити до його вилучення зі списку можливих ризиків банку.

3. Формування реєстру виявлених ризиків, тобто їх формалізація за такими напрямками: опис подій, що супроводжують певний тип ризику; опис причин, які зумовлюють настання ризику; опис очікуваних наслідків від реалізації ризику; опис видів операцій банку, яким притаманні виявлені ризики; ідентифікація власника ризику, тобто чітка фіксація підрозділу, який несе відповідальність за прийняття такого ризику та управління ним.

4. Класифікація виявлених ризиків за ступенем їх суттєвості у розрізі найбільш суттєвих (реалізація будь-якого ризику з цієї групи здатна знизити достатність капіталу банку та/або його ліквідність до критичного рівня, тобто при досягненні якого банк набуває ознак проблемного), суттєвих (реалізація жодного ризику з цієї групи не здатна знизити достатність капіталу банку та/або його ліквідність до критичного рівня; зворотне може мати

місце лише за умови його «синхронізації» з найбільш суттєвими ризиками банку) та несуттєвих (реалізація таких ризиків апріорі не здатна критично вплинути ні на достатність капіталу, ні на ліквідність банку). Класифікація виявлених ризиків є результатом оцінки ступеня їх суттєвості, методика якої буде наведена нижче.

5. Документування процедури ідентифікації суттєвості ризиків, що може бути представлено як окремим документом, так і конкретизовано у політиці управління ризиками банку. У цьому питанні розділяємо позицію Національного банку щодо доцільності її оформлення як окремого документу, який би розкривав методику цієї процедури. Також важливо у цьому документі визначити принципи, на яких повинна базуватися процедура ідентифікації суттєвості ризиків комерційного банку. На нашу думку, такими принципами повинні бути:

- принцип обачності. Так, ідентифікація суттєвості ризиків КБ та їх ранжування спершу повинна виходити з припущення про суттєвість кожного ризику банку і лише на основі додаткових обґрунтувань відносити його до несуттєвих;

- принцип комплексності. Маємо на увазі, що для ідентифікації суттєвості ризиків КБ необхідно застосовувати різні методичні підходи залежно від особливостей конкретних операційних завдань та пріоритетів, які формулюються підрозділом управління ризиками. На наш погляд, лише застосування певного комплексу методичних підходів дозволяє забезпечити обґрунтованість та адекватність результатів процедури ідентифікації суттєвості ризиків. Як подано у табл. 3.6, використання цього принципу повинно відображатися і в залученні до цього процесу різних груп внутрішніх стейкхолдерів. Звичайно, центральне місце тут відводиться підрозділу управління ризиками, утім, вважаємо, що ефективність ідентифікації можлива лише у випадку залучення різнопрофільних та різнорівневих структурних підрозділів банку. З одного боку, це операційні підрозділи різних бізнес-напрямів банку, а з іншого – це підрозділи, що представляють всі організаційні рівні банку, а отже, всі три лінії захисту установи від ризиків;

- принцип пропорційності, який повинен передбачати застосування диференційованого підходу до моніторингу ризиків банку та встановлення періодичності перегляду їх переліку та ранжування за ступенем суттєвості.

Таблиця 3.6 – Відображення принципу комплексності при виборі методу ідентифікації суттєвості ризиків банку

Зміст операційного завдання	Метод/підхід, що може бути застосований	Структурні підрозділи, які повинні залучатися	Переваги методу/підходу	Недоліки методу/підходу
<p>1. Ідентифікація суттєвості всіх ризиків, які наразі притаманні КБ</p> <p>2. Щорічна процедура ідентифікації суттєвості ризиків банку у рамках стратегічного та/або бізнес-планування</p>	<p>Регуляторний підхід (діагностика вимог та рекомендацій НБУ; документів постійно діючих спеціалізованих комітетів Банку міжнародних розрахунків, національних регуляторів країн ЄС, МВФ, національних асоціацій банків)</p>	<p>Юридичний відділ; відділ управління ризиками; відділ внутрішнього аудиту</p>	<p>Дозволяє нівелювати та забезпечити превентивне уникнення ризику невідповідності КБ нормативним вимогам</p>	<p>Виявлення суттєвих ризиків, а не ідентифікація їх суттєвості. Вірогідність неврахування тих ризиків, які зумовлюються унікальною специфікою КБ</p>
	<p>Метод комплексного аналізу фінансового стану банку на певну дату та ретроспективне порівняння</p>	<p>Фінансова служба; відділ управління ризиками</p>	<p>Дозволяє виявити тенденції зміни ступеня суттєвості окремих ризиків. Дозволяє ідентифікувати суттєвість специфічних ризиків окремого КБ</p>	<p>Не здатний виявляти ризики з низькою частотою реалізації, але високими потенційними втратами. Існування ймовірності втрати актуальності ретроспективних фінансових результатів банку</p>

Продовж. табл. 3.6

Зміст операційного завдання	Метод/підхід, що може бути застосований	Структурні підрозділи, які повинні залучатися	Переваги методу/підходу	Недоліки методу/підходу
	Експертний метод № 1, а саме, з позиції рейтингових агентств	Відділ управління ризиками	Реальна незалежність позиції експерта, що дозволяє перевірити адекватність внутрішніх підходів до ідентифікації суттєвості ризиків банку	Рейтингові агентства не переслідують мету діагностики всіх притаманних банку ризиків та акцентуються на найбільш типових
	Експертний метод № 2, а саме, з позицій НБУ та відділу внутрішнього аудиту на підставі їх висновків за результатами перевірок	Відділ управління ризиками	Урахування специфіки діяльності окремого банку	Високий рівень трудовитрат працівників на застосування цього методу через особливу деталізацію висновків НБУ і відділу внутрішнього аудиту банку
	Експертний метод № 3, як самооцінка власних результатів управління ризиками на основі використання чек-листів	Відділ управління ризиками; усі підрозділи банку, діяльність яких супроводжується виникненням ризиків діяльності банку	Дозволяє також виявити прогалини в управлінні певними ризиками. Дозволяє окреслити найбільш суттєві проблеми в банку. Застосовується до різних груп внутрішніх стейкхолдерів	Сприяє формуванню формальної поведінки персоналу за принципом «постав галочку». Застосовуються для уточнення вже відомих банку ризиків

Зміст операційного завдання	Метод/підхід, що може бути застосований	Структурні підрозділи, які повинні залучатися	Переваги методу/підходу	Недоліки методу/підходу
<p>3. Ідентифікація суттєвості потенційних ризиків банку у майбутньому</p> <p>4. Ідентифікація суттєвості окремого різновиду ризику</p> <p>5. Ідентифікація суттєвості ризиків у рамках запуску нових продуктів та процесів</p>	<p>Експертний метод № 4, а саме, з позицій суб'єктів зовнішнього інформаційного простору (публічні інформаційні та медіа ресурси, у тому числі соціальні мережі)</p>	<p>Відділ управління ризиками; PR відділ банку (або відділ, що спеціалізується на моніторингу зовнішнього інформаційного простору)</p>	<p>Дозволяє ідентифікувати суттєвість потенційних репутаційних ризиків, а також дає можливість превентивно виявляти джерела та причини їх потенційного настання</p>	<p>Трудомісткий підхід, потребує капіталовкладень в інноваційні технології обробки різнотипних даних, наприклад, завдяки застосуванню технології Big Data Analytics</p>
	<p>Метод мозкового штурму</p>	<p>Відділ управління ризиками; керівники бізнес-напрямів; фахівці з різних підрозділів банку (як з позиції їх бізнес-спрямування, так і рівня в організаційній ієрархії банку)</p>	<p>Дозволяє означити суттєвість ризиків впровадження нових напрямів діяльності. Дозволяє сформулювати нові рішення в управлінні ризиками</p>	<p>Складність оцінки рівня обґрунтованості та адекватності одержаних результатів. Суттєва залежність кінцевих результатів від рівня сприятливості мікроклімату в колективі, якості професійної дискусії</p>
	<p>Аналіз сценаріїв</p>	<p>Відділ управління ризиками; аналітико-прогностичний підрозділ банку</p>	<p>Може бути застосований до ідентифікації суттєвості ризиків як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективах. Характеризується здатністю ідентифікувати суттєвість потенційних ризиків</p>	<p>Наявність фахівців здатних сформулювати адекватні та реалістичні сценарії розвитку банку у майбутньому</p>

Джерело: розробка авторів.

Для цього, на нашу думку, доречно розподіляти банки за масштабами їх діяльності на системно важливі, великі, середні та малі. Як методологічну основу розподілу банків на зазначені групи найбільш доцільно використати підхід, запроваджений Національним банком України та викладений у Положенні про порядок визначення системно важливих банків [209] з певними уточненнями.

Так, з одного боку, вважаємо доцільним використати ідею комплексності у ранжуванні банків за критерієм масштабів їх діяльності та не обмежуватися виключно обсягом їх активів. З іншого боку, для розподілу банків на великі, середні та малі доцільно звузити перелік показників, залишивши такі: обсяг загальних активів *i*-го банку; кошти, розміщені в банках; кошти залучені від банків; кредити надані домогосподарствам та суб'єктам господарювання, окрім банків; кошти, залучені від домогосподарств; кошти залучені від суб'єктів господарювання, окрім банків.

Авторське бачення методики ранжування банків за масштабами їх діяльності на основі індикативного підходу подано у табл. 3.7. Вважаємо, що доцільно вагові коефіцієнти індикаторів визначати на основі критерію Фішберна, при цьому допускаємо, що всі запропоновані нами індикатори характеризуються рівнозначністю з точки зору розподілу банків на групи за критерієм масштабності їх діяльності.

Таблиця 3.7 – Зміст індикативного підходу до ранжування банків за масштабами їх діяльності

Напрямок діагностики	Вагомість напрямку діагностики	Індикатор (I^i)	Ваговий коефіцієнт за критерієм Фішберна
1	2	3	4
Загальний обсяг операцій	1	Частка обсягу загальних активів банку в активах банківського сектору	3/15

1	2	3	4
Загальний обсяг операцій	1	Частка обсягу кредитів, наданих банком суб'єктам господарювання (окрім банків), у сукупному портфелі таких кредитів, наданих банківським сектором	3/15
		Частка обсягу кредитів, наданих банком домогосподарствам, у сукупному портфелі таких кредитів, наданих банківським сектором	3/15
Діяльність з фондування фінансових ресурсів	2	Частка обсягу коштів, залучених банком від домогосподарств, у сукупному портфелі таких коштів, залучених банківським сектором	2/15
		Частка обсягу коштів, залучених банком від суб'єктів господарювання (окрім банків), у сукупному портфелі таких коштів, залучених банківським сектором	2/15
Ступінь фінансових взаємозв'язків з іншими банками	3	Частка коштів, розміщених банком в інших банках, у сукупному портфелі таких коштів банківського сектору	1/15
		Частка коштів, залучених банком від інших банків, у сукупному портфелі таких коштів банківського сектору	1/15

Джерело: розроблено авторами з урахуванням [209].

Зауважимо, що стосовно системно важливих банків варто повністю спиратися на позицію НБУ, викладену у Положенні про порядок визначення системно важливих банків [209]. Згідно з таким підходом, банки, можуть бути згруповані на великі, середні та малі, спираючись на значення індексу масштабності діяльності банку (I_j^{MAC}), який пропонується розраховувати за формулою:

$$I_j^{MAC} = \sum I_j^i K^i, \quad (3.1)$$

де I_j^i – значення i -го індикатора для j -го банку;

K^i – ваговий коефіцієнт Фішберна для i -го індикатора.

Як результат, вищезазначений принцип пропорційності, зокрема, повинен впроваджуватися при визначенні мінімальної періодичності проведення валідації процедури ідентифікації суттєвості ризиків банку.

Останнє повинно безпосередньо прив'язуватися до розміру банку за критерієм масштабності його діяльності. Як засвідчують емпіричні дослідження, для середніх та малих банків характерна вища чутливість до змін макроекономічних чинників, утім, і швидша реакція таких установ на події, що зумовлюють ризики. Великим банкам притаманна певна інерційність в управлінні ризиками, що зумовлюється значно складнішим їх профілем.

Тому для своєчасного одержання результату великим банкам необхідно приймати управлінські рішення на значно більш ранніх стадіях, аніж середнім та малим; також необхідно формувати прогнози розвитку ризиків (насамперед, їх спектру та суттєвості) та планувати обсяги власних коштів для їх покриття на більш тривалі часові періоди. Окрім цього, великі банки потребують більше часу для зміни процесів управління ризиками через складність їх організаційної структури, тоді як середні та малі банки мають більше можливостей оперативного коригувати це.

З огляду на все вищезазначене, вважаємо, що для забезпечення результативності ідентифікації суттєвості ризиків банку важливо налагодити належну частоту валідації цієї процедури (табл. 3.8).

Особливу увагу в аспекті ідентифікації суттєвості ризиків банку необхідно приділити методиці її оцінки. На нашу думку, основними параметрами суттєвості ризику є: ймовірність реалізації ризику; обсяг потенційних втрат від реалізації ризику; швидкість реалізації ризику; схильність банку до ризику та узгодженість з ризик-апетитом банку. При цьому для оцінки суттєвості ризику банку за кожним із зазначених параметрів доцільно використати сукупність як кількісних, так і якісних індикаторів, зміст яких і буде відображати унікальність та специфіку кожного окремого банку.

Таблиця 3.8 – Вимоги до окремих етапів ідентифікації суттєвості ризиків банків у розрізі їх різновидів за масштабами діяльності

Група банку	Напрями валідації			
	частота перегляду класифікації ризиків за ступенем їх суттєвості	горизонт прогнозування обсягу ризиків з ненульовою суттєвістю	горизонт прогнозування впливу ризиків з ненульовою суттєвістю на ліквідність банку	Метод ідентифікації суттєвості ризику
Системно важливі	Щорічно	Не менше, ніж на 5 років	Не менше, ніж на 3 роки	Внутрішній для всіх різновидів ризиків, а також визначення їх кореляції*. Регуляторний підхід лише у випадку мізерності розміру портфеля фінансових ресурсів, які генерують певний тип ризику
Великі		Не менше, ніж на 3 роки	Не менше, ніж на 2 роки	Внутрішній для всіх основних різновидів ризиків (кредитний, ринковий, торговий, процентний, операційний та ризик втрати ліквідності). Регуляторний підхід: 1) у випадку мізерності розміру портфеля фінансових ресурсів, які генерують основні ризики; 2) для всіх інших ризиків
Середні та малі		Не менше, ніж на 1 рік	Не менше, ніж на 1 рік	Внутрішній або регуляторний – на вибір банку. Не обов'язковість здійснення ідентифікації за іншими (неосновними ризиками)

* Розроблений банком з урахуванням специфіки своєї діяльності.

Джерело: розробка авторів.

Поряд з цим, для забезпечення адекватності оцінки суттєвості ризиків банку ці індикатори повинні відповідати таким вимогам:

1) для кількісних індикаторів:

- чітка формалізація та відображення економічної суттєвості напряму, що оцінюється;
- забезпечення об'єктивної оцінки без застосування експертного методу;
- базування на доступних даних;

2) для якісних індикаторів:

- за умови використання експертного підходу, залучення широкого кола внутрішніх стейкхолдерів, які дотичні до управління певним різновидом ризику, щоб забезпечити різносторонній погляд на проблему та підвищити об'єктивність оцінки;
- висока деталізація критеріїв експертної оцінки для недопущення їх різночитання.

Окрім всього вищезазначеного, при оцінці суттєвості ризиків банку важливо пам'ятати, що банківська установа постійно відчуває на собі вплив динамічного макроекономічного середовища, а тому врахування рівня чутливості окремих різновидів ризиків до зміни макроекономічних чинників обов'язково повинно бути включено в таку діагностику. Інформаційною базою для цього повинні слугувати результати стрес-тестування за різними типами ризиків банків, що, згідно з Положенням про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, повинно бути обов'язковим інструментом системи ризик-менеджменту банку.

Отже, оцінку суттєвості ризиків банку доречно, на нашу думку, здійснювати за шістьма напрямками (ймовірність реалізації ризику; обсяг потенційних втрат від реалізації ризику; швидкість реалізації ризику; схильність банку до ризику; узгодженість з ризик-апетитом банку; чутливість до зміни макроекономічного середовища), а її індикативна декомпозиція представлена у табл. 3.9. Наведені значення індикаторів, по-перше, є

відображенням найбільш бажаного стану внутрішнього ризик-середовища банку з позиції забезпечення його фінансової стабільності; по-друге, при встановленні порогових значень індикаторів ризику у розрізі ступеня суттєвості ми виходили із необхідності дотримання принципу обачності, зміст якого розкрито вище. Крім того, на нашу думку, ідентифікація суттєвості ризику банку обов'язково повинна здійснюватися у розрізі всіх його бізнес-ліній та навіть окремих різновидів фінансових продуктів.

Таблиця 3.9 – Зміст індикативної декомпозиції оцінки суттєвості ризиків банку

Критерії суттєвості ризику	Бальна оцінка
<i>1. Ймовірність реалізації ризику</i>	
Ймовірність настання ризику продовж року більше 50 %	3
Ймовірність настання ризику продовж року в діапазоні 20–50 %	2
Ймовірність настання ризику продовж року менше 20 %	1
<i>2. Швидкість реалізації ризику</i>	
Часовий лаг між настанням події та реалізацією ризику становить від 1-го дня до 1-го місяця	3
Часовий лаг між настанням події та реалізацією ризику становить 1-6 місяців	2
Часовий лаг між настанням події та реалізацією ризику становить більше 6 місяців	1
<i>3. Схильність банку до ризику</i>	
3.1. Обсяг певного різновиду активу/ресурсу у відсотках до валюти балансу банку або обсягу певного портфеля	
Понад 20 %	3
У діапазоні 10–20 %	2
Менше 10 %	1
3.2. Обсяг активу/ресурсу під ризиком ресурсу у відсотках до загального обсягу відповідного активу/ресурсу	
Понад 15 %	3
У діапазоні 5–15 %	2
Менше 5 %	1

Продовж. табл. 3.9

Критерії суттєвості ризику	Бальна оцінка
3.3. Обсяг зважених на ризик активів/ресурсів у відсотках до загального обсягу відповідного активу/ресурсу	
Понад 15 %	3
У діапазоні 5–15 %	2
Менше 5 %	1
Пояснення: для загальної оцінки за напрямом № 3 обирається той показник, який ідентифікує ризик як такий, що з вищим ступенем суттєвості	
4. Обсяг втрат від реалізації ризику	
4.1. Очікуваний обсяг збитків банку у випадку реалізації ризику у відсотках до обсягу експозиції під ризиком	
Понад 5 %	3
У діапазоні 1–5 %	2
Менше 1 %	1
4.2. Фактичний обсяг збитків банку у випадку реалізації ризику у відсотках до обсягу експозиції під ризиком за попередні періоди	
Понад 5 %	3
У діапазоні 2–5 %	2
Менше 2 %	1
Пояснення: за можливості для певного різновиду ризику розрахувати обидва індикатори (4.1 та 4.2) для загальної оцінки за напрямом № 4 обирається середньоарифметичне значень цих індикаторів та здійснюється його округлення до цілого числа	
5. Узгодженість з ризик-апетитом банку	
Геп між значенням показника ризику та його пороговим значенням, зафіксованим ризик-апетитом банку, у відсотках	
Більше 70 %	3
У діапазоні 40–70 %	2
Менше 40 %	1
6. Чутливість до зміни чинників макроекономічного середовища	
Потенційні зміни макроекономічного середовища зумовлюють досягнення або перевищення кількісних параметрів ризику їх порогових значень, зафіксованим ризик-апетитом банку	3

Критерії суттєвості ризику	Бальна оцінка
Потенційні зміни макроекономічного середовища зумовлюють суттєве збільшення рівня певного ризику, тобто більше, ніж на 10 %	2
Потенційні зміни макроекономічного середовища не зумовлюють зміни кількісних параметрів певного ризику, тобто діапазон змін не перевищує 1 %	1
Пояснення: інформація про рівень чутливості банку до зміни макроекономічного середовища береться з результатів регулярного проведення стрес-тестування ризиків банку	
<p style="text-align: center;"><i>Ранжування ступеня суттєвості ризику:</i></p> Визначається індекс суттєвості ризику як сума балів за кожним напрямом: 18–13 балів – ризик відноситься до найбільш суттєвих; 12–7 балів – ризик відноситься до суттєвих; 6 балів – ризик відноситься до несуттєвих	

Джерело: розробка авторів.

При цьому, здійснення оцінки ризику за окремими фінансовими продуктами зміст індикаторів може зазнавати певного коригування, оскільки це суттєво залежить від природи ризику, що діагностується, та економічного змісту фінансового продукту, з яким цей ризик пов'язаний. Так, по-перше, такий напрям оцінки як «ймовірність реалізації ризику» може бути замінено на діагностику частоти виникнення ризику, що є достатньо близькими, але не ідентичними поняттями. Також, як критерії суттєвості ризику доречно використовувати швидкість компенсації наслідків ризику, рівень новизни або оновлюваності певних операцій банку. Особливості використання індикативного підходу до оцінки суттєвості ризику на рівні окремого фінансового продукту банку наведено у табл. 3.10.

Варто відмітити, що з метою дотримання принципу комплексності результати кількісної діагностики суттєвості ризиків банку доцільно також доповнювати якісними характеристиками. Доречно використати експертний метод шляхом опитування керівників відповідних бізнес-ліній за такими напрямками: складність здійснення операцій з відповідними фінансовими інструментами; рівень новизни певних фінансових продуктів/послуг і

пов'язана з цим невизначеність щодо їх рентабельності та/або властивих їм ризиків.

Таблиця 3.10 – Структурні компоненти процесу оцінки суттєвості кредитного ризику банку (на прикладі кредитування будівельних підприємств)

1. Вибір ризику		
Ризик 1-го рівня	Ризик 2-го рівня	Зміст ризику
Кредитний	Ризик концентрації – галузь будівництва	Ризик банкрутства значної кількості забудовників через економічну рецесію (наприклад, спричинену пандемією COVID-19)
2. Опис рушійних чинників ризику		
Чинники прямого впливу: зростання цін на будівельні матеріали; зниження платоспроможного попиту на продукцію будівництва		
Чинники опосередкованого впливу: скорочення обсягів виробництва будівельних матеріалів на зарубіжних ринках; відсутність економічних драйверів до розвитку внутрішніх виробництв будівельних матеріалів		
3. Метрики суттєвості ризику		
Критерій суттєвості	Показник та кількісні параметри суттєвості ризику	
Схильність банку до ризику	Частка кредитів будівельним підприємствам у корпоративному кредитному портфелі банку (%). Якщо більше 10 % – суттєвий. Якщо більше 20 % – найбільш суттєвий	
Частота виникнення певного виду ризику	Частота дефолту у відповідному портфелі за останні 12 місяців (%). Якщо більше 2 % – суттєвий. Якщо більше 5 % – найбільш суттєвий	
Вагомість збитків від потенційного збитку	Частка втрат у випадку дефолту (у розрахунку до сукупної кредиторської заборгованості боржників) (%). Якщо більше 2 % – суттєвий. Якщо більше 5 % – найбільш суттєвий	
Швидкість компенсації наслідків реалізації ризику	Середній строк реалізації заставного майна у випадку настання дефолту. Якщо більше 90 днів – суттєвий. Якщо більше 120 днів – найбільш суттєвий	

Динамічність змін	Впровадження нових кредитних продуктів або суттєва зміна процедур їх надання. Внесення змін протягом останніх 180 днів – суттєвий. Внесення змін протягом останніх 365 днів – суттєвий
4. Ранжування ступеня суттєвості ризику	
За умови ідентифікації ризику за певним критерієм як найбільш суттєвого – присвоювати 3 бали; суттєвого – 2 бали. В іншому разі – 1 бал. Результуюча оцінка: Якщо сума балів від 1 до 5 балів – ризик ідентифікувати як несуттєвий; у діапазоні 6–10 балів – ризик суттєвий; у діапазоні 11–15 балів – ризик найбільш суттєвий	

Джерело: розробка авторів.

Узагальнюючи, відмітимо, що ідентифікація ризиків є основою ризик-менеджменту в банках, утім, актуалізація та перегляд концепції забезпечення фінансової стабільності після кризи 2007–2009 рр. стали поштовхом до обґрунтування нової парадигми управління ризиками та капіталом банків. В останні роки значно підвищилася аналітична складність оцінки ризиків, у тому числі, шляхом застосування інструментарію математичного моделювання. Але на наше глибоке переконання, основою ефективного управління ризиками великою мірою є якісна ідентифікація їх суттєвості. На нашу думку, до сфер, ефективність яких безпосередньо залежить від якості ідентифікації суттєвості ризиків банку, доречно віднести:

1. Розробку сценарію для стрес-тестування. Саме ідентифікація суттєвих ризиків дозволить виокремити слабкі місця банку та вірно визначити перелік макроекономічних чинників, які здатні суттєво впливати на їх діяльність, фінансовий результат та фінансову стабільність загалом. Зокрема, це вельми актуально в аспекті ризику концентрації.

2. Моделювання ризиків та їх оцінку. Так, по-перше, детальна ідентифікація суттєвих ризиків допомагає верифікувати якість моделей, що використовуються банком. По-друге, якщо розглядати ризики, моделювання яких вельми ускладнено (наприклад, репутаційні чи стратегічні ризики), то саме ідентифікація слугує прикладним інструментом опису ймовірної матеріалізації ризиків за певних змін зовнішнього середовища.

3. Організацію контролю ризиків. Детальна ідентифікація суттєвих ризиків дозволяє забезпечити ефективний розподіл відповідальності за вимірювання, звітування та контроль суттєвих ризиків між відповідними суб'єктами системи управління ризиками.

4. Реалізацію стратегічних планів. Так, ідентифікація суттєвих ризиків та опис їх рушійних чинників дозволяє своєчасно вносити корективи до стратегічного плану та розробляти альтернативні стратегії для зменшення чутливості або уникнення ризику за можливості та економічної доцільності.

Авторське бачення процесного взаємозв'язку між виокремленням та оцінкою суттєвості ризиків банку та його фінансовою стабільністю подано на рис. 3.4.

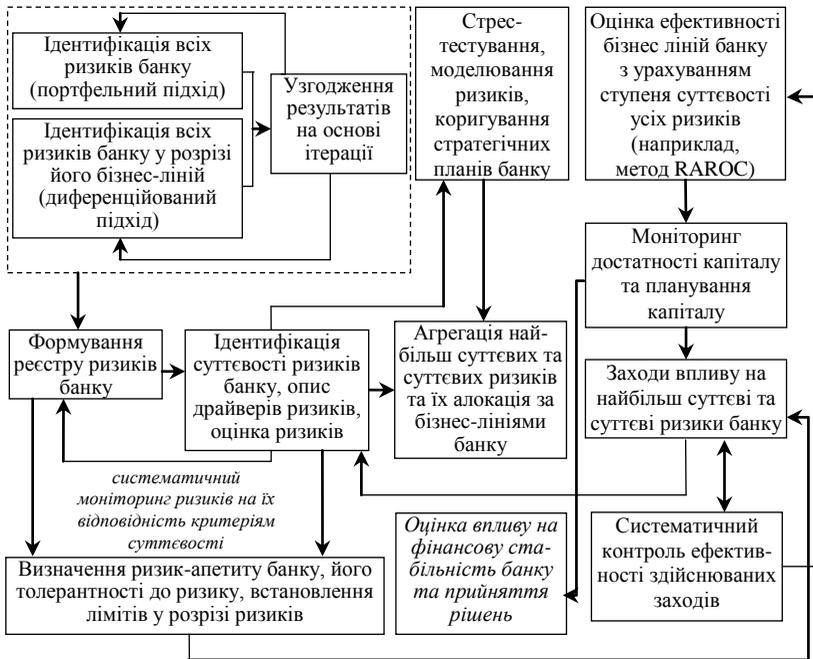

Рисунок 3.4 – Логіко-процесна схема взаємозв'язку ідентифікації суттєвості ризиків банку та його фінансової стабільності

Джерело: розробка авторів.

Важливо відмітити, що ідентифікацію суттєвості ризиків банку необхідно сприймати як циклічний процес, який потребує налагодження систематичного перегляду переліку суттєвих ризиків, так і ступеня цієї суттєвості. Причинами цьому є об'єктивна динамічність макроекономічного середовища, а також виникнення абсолютно нових факторів впливу, до яких, зокрема, варто відносити цифровізацію суспільства та фінансових відносин, а також можливість повного заморожування економіки, свідками чого всі ми стали у першій половині 2020 року та яке увійде в економічну історію людства під назвою «*Great Lockdown*».

3.3. Науково-методичний підхід до оцінки фінансової стабільності банків за таксонометричним методом

При розкритті змісту організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності банку (рис. 1.4) у межах процесного блоку нами було виокремлено такі компоненти: інституційну, інформаційно-статистичну, діагностично-аналітичну, методичну та інструментальну. У попередніх підрозділах третього розділу монографії більшою мірою було приділено увагу інституційній, інформаційно-статистичній та діагностично-аналітичній компонентам, у тому числі шляхом розвитку методичних підходів до удосконалення внутрішніх процесів у діяльності банку задля підвищення його організаційної цілісності та управлінської гнучкості, а також формування пропозицій з приводу удосконалення інформаційно-статистичного забезпечення діяльності банку з метою виявлення внутрішніх загроз фінансовій стабільності банку на ранніх етапах їх зародження.

Поряд з цим, не менш суттєвим для забезпечення фінансової стабільності банку є методичний базис її оцінки. При цьому, при вдосконаленні методики оцінки фінансової стабільності банку необхідно:

- 1) сформувати таку сукупність індикаторів, комплексне використання яких давало б змогу різнобічно охарактеризувати

діяльність банку, а кожен окремий індикатор розкривав би ті найбільш значущі аспекти його функціонування, негативні зміни в яких мають безпосередній вплив на його фінансову стабільність, тобто слугують кількісним відображенням загроз останній. Мультиаспектність поняття «фінансова стабільність» повинно відобразитися і на змісті індикаторів оцінки фінансової стабільності банку. Зокрема, необхідно брати до уваги показники, які характеризують як внутрішні, так і зовнішні загрози фінансовій стабільності банку. Тому для діагностики фінансової стабільності банку необхідно обирати такі індикатори, які б дозволили виявити найбільш уразливі місця у його діяльності і на цій основі прийняти управлінські рішення, спрямовані на підвищення фінансової стабільності банківської установи.

У цьому контексті на увагу заслуговує праця Н. П. Погореленко, яка здійснила компаративний аналіз методичних підходів до оцінки фінансової стабільності банку з точки зору змістової структури сукупності індикаторів, що беруться до уваги [210, с. 101]. Розвиваючи ці результати, відмітимо, що, по-перше, до індикаторів оцінки фінансової стабільності банку завжди включають ті, що характеризують рівень його капіталізації та ліквідності (табл. 3.11). По-друге, особливу увагу приділяють показникам прибутковості, а також діловій активності. Утім, переважно відсутніми є індикатори, які характеризують якість активів та зобов'язань; аналогічне стосується і окремих ризиків діяльності банку – як правило, індикатори обмежуються сферою кредитного ризику. Також необхідно відмітити, що урахування впливу макроекономічного середовища лише для оцінки фінансової стабільності банківського сектору є недостатнім, оскільки окремі банки також є суб'єктами макроекономічного середовища, яке беззаперечно впливає як на їх поточну, так і перспективну фінансову стабільність;

2) враховувати динамічність природи фінансової стабільності, на чому ми акцентували увагу у першому розділі роботи. З огляду на це, важливо для оцінки фінансової стабільності також використовувати показники, які відображають тенденції зміни діяльності банку або ж середовища його функціонування. Зокрема, на це звертають увагу О. Г. Головка та Є. А. Олефір, утім, визначаючи це як якісну складову в оцінці фінансової ста-

більності банку [214, с. 156]. Вважаємо, що сукупність індикаторів для кількісної оцінки фінансової стабільності банку повинна включати як точкові показники (показники, які відображають стан банку або його макроекономічного середовища на певний момент часу), так і ті, що характеризують певні тренди;

Таблиця 3.11 – Узагальнення наукової позиції щодо змісту сукупності індикаторів оцінки фінансової стабільності банку

Змістові напрями індикаторів фінансової стабільності банку	Автор підходу до оцінки фінансової стабільності					
	В.В. Коваленко [211]	НБУ [193]	А. В. Максимова [212]	В. Коваленко, Ю. Гаркуша [21]	В. Ф. Тищенко [213]	В. О. Лесик [172]
1	2	3	4	5	6	7
Капітал банку	+	+	+	+	+	+
Якість активів	+	+	-	-	-	-
Якість зобов'язань	-	-	+	-	-	+
Менеджмент банку	-	-	-	-	-	-
Прибутки та прибутковість	-	+	+	+	+	+
Ділова активність	-	-	+	+	+	+
Ліквідність	+	+	+	+	+	+
Інвестиційна політика	+	-	-	-	-	-
Вплив операційного ризику	-	-	-	-	-	-
Вплив кредитного ризику	+	+	+	-	-	-
Вплив процентного ризику	-	+	+	-	-	-
Вплив валютного ризику	-	+	+	-	-	-
Вплив юридичного ризику	-	-	-	-	-	-
Вплив стратегічного ризику	-	-	-	-	-	-
Конкуренція на ринку банківських послуг	-	-	-	+	-	-
Стан макроекономічного середовища	-	-	-	-	-	-

Джерело: узагальнено авторами на основі зазначених джерел.

3) брати до уваги характер впливу певного індикатора на фінансову стабільність банку. Так, деякі науковці вважають, що сукупність індикаторів оцінки фінансової стабільності банку повинна формуватися лише з показників, що характеризуються одновекторною динамікою, а інакше це «не дозволяє чітко визначити загальну тенденцію щодо фінансової стабільності» [215, с. 122]. Не можемо погодитися з такою позицією, оскільки, по-перше, наразі існує ціла низка методичних підходів до нормування значень показників, що дозволяє формувати інтегральні індекси, ураховуючи як індикатори-стимулятори, так і індикатори-дестимулятори. По-друге, необхідно акцентувати увагу на тому, що достатньо велика кількість фінансових показників, які характеризують діяльність банку, відносяться до показників комбінованого типу, тобто на певних інтервалах вони є стимуляторами, а на інших – дестимуляторами.

Зокрема, це стосується навіть показників ліквідності, які, насамперед, відносяться до показників-стимуляторів, оскільки перевищення ними порогових значень є ознакою задовільного рівня збалансування активів та зобов'язань банку за строками, що позитивно впливає на фінансову стабільність. Утім, як зазначено у підрозділі 1.1, фінансова стабільність банку – це не лише його здатність забезпечувати рівноважний стан у довгостроковій перспективі завдяки протидії/адаптації/абсорбуванню внутрішніх та зовнішніх шоків, а і утримання у часі безперервності, ефективності та фінансової результативності функціонування, а також забезпечення стійкого цілеспрямованого фінансового розвитку банку. Отже, якщо значення коефіцієнтів ліквідності кількаразово перевищують їх нормативні значення, особливо в умовах сприятливого макроекономічного середовища, тоді той же індикатор вже необхідно враховувати як показник комбінованого типу;

4) визначитися з технологією обробки кількісних індикаторів, яка б дозволяла використовувати той набір індикаторів, які є найбільш суттєвими з точки зору забезпечення фінансової стабільності банку, незважаючи на будь-які інші їх характеристики (наприклад, відносні чи абсолютні показники; статичні чи динамічні; показники-стимулятори, дестимулятори чи змішаного

типу). Для цього вважаємо доцільним використати багатовимірні статистичні методи, які відносяться до найбільш дієвих інструментів дослідження економічних процесів, що описуються великою кількістю різномістових характеристик. Серед цієї групи методів виокремлюють кластерний аналіз, таксономію, факторний, кореляційний та регресійний аналізи.

Як методологічну основу вдосконалення оцінки фінансової стабільності банку оберемо таксономічний аналіз, який вважаємо ефективним інструментом оцінки економічних явищ, для яких характерна латентність прояву їх ознак. Це повністю відповідає досліджуваному нами явищу – фінансовій стабільності банку, – оскільки тривалий час внутрішні загрози можуть накопичуватися в діяльності банку, перебувати у латентній фазі та жодним чином не відобразитися на фінансовій стабільності установи, допоки не відбудеться певного «поштовху» внутрішнього та/або зовнішнього походження. Зазначимо, що таксономія – це наука про правила впорядкування (ранжування) багатовимірних об'єктів, а метод таксономії базується на використанні поняття відстані (подібності) об'єктів до еталона/антиеталона у просторі різноманітних симптомів [216, с. 61]. Для оцінки ступеня подібності фактичного значення індикатора його еталонному/антиеталонному значенню буде використано функцію евклідової відстані.

У процесі застосування методу таксономії для обраного предмета дослідження необхідно виокремити такі змістові етапи:

1. Окреслити чинники – симптоми фінансової стабільності банків, формалізувати їх через сукупність кількісних індикаторів та створення матриці спостережень. При цьому необхідно обирати такі індикатори, які найбільш точно та обґрунтовано характеризують досліджуваний об'єкт, тобто фінансову стабільність банку.

2. Здійснити нормалізацію одержаних значень індикаторів, використовуючи інструмент евклідової відстані. Нормалізоване значення індикатора визначатиметься за формулою (3.2), а саме:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sigma_j}, \quad (3.2)$$

де z_{ij} – нормалізоване значення j -го індикатора, розрахованого за i -тим банком;

x_{ij} – фактичне значення j -го індикатора, розрахованого за i -тим банком;

$\bar{x}_j$ – середнє значення j -го індикатора, розраховане за певною вибіркою банків;

σ_j – середньоквадратичне відхилення значення j -го індикатора.

Наголосимо, що для оцінки фінансової стабільності доцільно середнє значення індикатора визначати як середнє значення для аналізованої вибірки банків, а не середнє протягом обраного часового горизонту. Вважаємо це важливим, оскільки, як обґрунтовувалося у попередніх розділах роботи, фінансова стабільність окремого банку завжди перебуває під впливом як макроекономічних чинників, так і особливостей функціонування інших банків на ринку.

Більше того, як відомо, більшість показників, які застосовуються для оцінки фінансової діяльності банків, не мають строго визначених порогових значень та залежать від загального стану банківського сектору. Так, до 2008 р. більшість банків України встановлювали порогове значення для показника «частка прострочених кредитів у кредитному портфелі банку» на рівні 4 %, а впродовж 2014–2016 рр. критерієм задовільності якості кредитного портфеля стала частка недіючих кредитів у розмірі, що не перевищує 20 %. Саме з огляду на подібні факти при нормалізації значень індикаторів запропоновано визначати їх середні значення на основі даних банків певного кластеру. Щодо останнього, то, на нашу думку, кластеризацію банків доречно здійснювати на основі критерію масштабів їх діяльності, що було запропоновано у попередньому підрозділі монографії.

3. Сформувати вектор еталонних значень для обраних індикаторів оцінки фінансової стабільності банку. Для цього можна скористатися кількома підходами: 1) експертним методом, тобто шляхом опитування авторитетних експертів щодо рекомендованих значень обраних індикаторів; 2) емпіричним методом, тобто враховувати значення обраних індикаторів для тих банків, які наразі визнані неплатоспроможними, що дозволяє визначити їх граничне значення (максимальне або мінімальне залежно від характеру впливу – стимулюючого чи дестимулюючого – певного індикатора на фінансову стабільність банку); 3) методом наукової логіки, який спирається на виявлення та врахування причинно-наслідкових залежностей між кількісними співвідношеннями певних фінансових показників та попередньо обґрунтованими детермінантами фінансово стабільного банку. При цьому, при визначенні порогових значень індикаторів, насамперед, важливо спиратися на принцип обачності та встановлювати такі еталонні значення, виконання яких, з одного боку, може бути забезпечене банком у поточних макроекономічних умовах, а з іншого боку, їх утримання у часі сприятиме його стійкому розвитку.

4. Розрахувати інтегральний індекс фінансової стабільності банку за формулами:

$$ИФС_i = 1 - \frac{c_j}{c_0}, \quad (3.3)$$

$$C_i = \sqrt{\sum_{j=1}^n (z_{ij} - E_j)^2}, \quad (3.4)$$

$$C_0 = \bar{C}_i + 2\sigma_0, \quad (3.5)$$

$$\sigma_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (C_i - \bar{C}_i)^2}, \quad (3.6)$$

де $ИФС_i$ – інтегральний індекс фінансової стабільності i -го банку;

C_i – евклідова відстань нормалізованого значення j -го індикатора, розрахованого за i -тим банком, від еталонного значення j -го індикатора;

E_j – еталонне значення j -го індикатора;

n – кількість індикаторів;

C_0 – середньокластерна евклідова відстань вектору фактичних значень індикаторів від вектору еталонних значень;

$\bar{C}_i$ – середнє значення C_i , розраховане за m -кількістю банків;

σ_0 – середньоквадратичне відхилення вектору фактичних значень індикаторів досліджуваного кластеру банків від еталону;

m – кількість банків у досліджуваному кластері.

Для оцінки фінансової стабільності банку нами сформовано сукупність її індикаторів, які доцільно представити за такими змістовими напрямками: 1) якість капіталізації; 2) рівень ліквідності; 3) якість активів; 4) ризик-обґрунтованість ділової активності; 5) валютний ризик; 6) кредитний ризик; 7) прибутковість; 8) операційний ризик; 9) процентний ризик; 10) чинники макроекономічного середовища. Деталізований перелік індикаторів у розрізі цих змістових напрямків подано у табл. 3.12.

Таблиця 3.12 – Змістова структура індикаторів оцінки фінансової стабільності банку

Назва змістового напрямку		
характеризують якість капіталізації	характеризують рівень ліквідності	характеризують якість активів
Співвідношення між значеннями показників «основний капітал/активи, зважені на кредитний ризик» та «регулятивний капітал/активи, зважені на кредитний ризик»	Обсяг довгострокових активів/Обсяг довгострокових зобов'язань	Обсяг недіючих кредитів/Обсяг валових кредитів
	Обсяг високоякісних ліквідних активів/Обсяг чистого очікуваного впливу грошових коштів	Темп зміни обсягів недіючих кредитів/Темп зміни валових кредитів

Назва змістового напрямку		
характеризують якість капіталізації	характеризують рівень ліквідності	характеризують якість активів
Обсяг додаткового капіталу/Обсяг основного капіталу	Обсяг високоякісних ліквідних активів/Обсяг чистого очікуваного впливу грошових коштів в іноземній валюті	Обсяг дохідних активів/Обсяг валових активів
Обсяг власного капіталу/Обсяг залучених коштів		Темп зміни обсягів дохідних активів/Темп зміни валових активів
характеризують якість капіталізації	характеризують рівень ліквідності	характеризують якість активів
Темп зміни обсягів регулятивного капіталу/Темп зміни активів, зважених за ступенем кредитного ризику	Обсяг депозитів клієнтів/Обсяг кредитів (крім міжбанківських)	
	Темп зміни обсягів депозитів клієнтів/Темп зміни обсягів кредитів наданих клієнтам (крім міжбанківських кредитів)	
характеризують ризик-обґрунтованість ділової активності	характеризують валютний ризик	характеризують кредитний ризик
(Обсяг наданих кредитів (крім міжбанківських кредитів) – обсяг депозитів клієнтів)/Обсяг регулятивного капіталу	Обсяг відкритої валютної позиції/Обсяг регулятивного капіталу	Обсяг резервів під знецінення кредитів/Обсяг кредитної заборгованості, що знаходиться під кредитним ризиком
Темп зміни обсягу чистого операційного доходу/Темп зміни відрахувань до резервів під знецінення кредитів	Обсяг валових кредитів, наданих в іноземній валюті/Обсяг зобов'язань в іноземній валюті	Обсяг кредитного ризику, оціненого за недіючими кредитами/Обсяг кредитної заборгованості, що знаходиться під кредитним ризиком

характеризують ризик-обґрунтованість ділової активності	характеризують валютний ризик	характеризують кредитний ризик
Темп зміни обсягів кредитів/Темп зміни резервів під їх знецінення, к-т	Розрив між значеннями «відношення обсягу валових валютних кредитів до обсягу валютних зобов'язань» та «відношення обсягу чистих валютних кредитів до обсягу валютних зобов'язань»	Середньозважене значення ступеня кредитного ризику за валютними кредитами
Темп зміни власного капіталу/Темп зміни чистих дохідних активів		Середньозважене значення ступеня кредитного ризику
характеризують прибутковість	характеризують операційний ризик	характеризують макроекономічне середовище
Річний темп зміни показника ROE	Обсяг процентного доходу/Обсяг валового доходу	Відношення кредитів, наданих банківським сектором до ВВП
Річний темп зміни показника ROA	Обсяг комісійного доходу/Обсяг валового доходу	Обсяг споживчих витрат домогосподарств до ВВП
Відхилення значення показника ROE від середнього його значення за попередні три роки	Обсяг непроцентних витрат/Обсяг валового доходу	Обсяг золотовалютних резервів/Обсяг грошового агрегату M2 у дол. еквіваленті
Відхилення значення показника ROA від середнього його значення за попередні три роки		
характеризують процентний ризик		
Відхилення значення показника «середньозважена ставка за кредитами» від середнього значення банківського сектору		
Відхилення значення показника «середньозважена ставка за коштами клієнтів» від середнього значення банківського сектору		
Відхилення значення показника спреду банку від середнього значення по банківському сектору		

Джерело: розробка авторів.

Отже, запропоновано оцінювати фінансову стабільність банку, використовуючи тридцять вісім індикаторів, кожен з яких характеризується наявністю необхідної статистичної інформації для його розрахунку. Окрім цього, запропоновано використовувати як точкові, так і динамічні індикатори. Відмітимо, що до сформованої сукупності індикаторів нами не включалися економічні нормативи, які використовуються Національним банком України у процесі регулювання та нагляду за діяльністю банків. Виключенням є лише коефіцієнти покриття ліквідності LCR, включення яких зумовлено тим, що алгоритм їх розрахунку спирається на поведінковий аспект дій економічних агентів в умовах різких негативних змін макроекономічного середовища.

Також вважаємо необхідним наголосити, що оскільки, як зазначалося у попередніх розділах роботи, передумовою фінансової стабільності банку є його фінансова стійкість, тому, на наше глибоке переконання, об'єктом оцінки фінансової стабільності повинні бути лише ті банки, які повною мірою та у кожен момент часу виконують всі визначені Національним банком законодавчі норми та вимоги і, насамперед, економічні нормативи, визначені Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні [146]. На нашу думку, невиконання хоча б одного економічного нормативу автоматично характеризує фінансову стабільність банку як незадовільну і лише після виправлення цієї ситуації банк повертається у континуум станів фінансової стабільності. Крім того, об'єктом оцінки фінансової стабільності, на нашу думку, повинні бути лише ті банки, які здійснюють свою діяльність на ринках фінансових послуг не менше трьох років поспіль, протягом яких доцільно розглядати їх діяльність лише з позиції здатності забезпечити фінансову стійкість.

Щодо конкретизації змісту запропонованих нами індикаторів оцінки фінансової стабільності банку, то звернемо увагу на таке:

1) в основу конструювання індикаторів покладено потоковий метод, згідно з яким діяльність банку розглядається як цілеспрямований рух фінансових ресурсів, який підпорядковується сформульованим пріоритетам діяльності з огляду на низку внутрішніх та зовнішніх факторів. Здійснення кількісного співставлення різних типів фінансових потоків банку дозволяє

оцінити внутрішнє середовище банківської установи з позиції його відповідності детермінантам фінансової стабільності;

2) сформовану сукупність індикаторів оцінки фінансової стабільності необхідно розглядати як відкрите утворення, тобто залишати можливість для її оновлення з урахуванням змін середовища функціонування банків. Зокрема, за змістовим напрямом «прибутковість» передбачено такі індикатори: «відхилення значення показника ROE від середнього його значення за попередні три роки, %» та «відхилення значення показника ROA від середнього його значення за попередні три роки, %». Утім, їх застосування для оцінки фінансової стабільності наразі можливе лише для тих банків, які протягом попередніх трьох років генерували прибуток за результатами фінансового року. А враховуючи, що згідно із запропонованою технологією, обробка значень індикаторів спирається на кластерний підхід, то задля дотримання принципу порівнюваності обидва вищезазначені індикатори на поточному етапі розвитку банківського сектору недоречно включати до безпосередньої процедури оцінки;

3) при формуванні індикаторів за змістовим напрямом «чинники макроекономічного середовища» спиралися на результати кореляційно-регресійного аналізу, проведеного у підрозділі 2.3, а також можливість встановлення для них чітких кількісних еталонних значень. Беручи до уваги технологію застосування методу таксономії, зазначимо, що логіка врахування макроекономічних чинників при оцінці фінансової стабільності полягає у визначенні рівня сприятливості макроекономічного середовища для діяльності банків через призму обраних індикаторів.

Також вважаємо необхідним надати пояснення щодо сконструйованих індикаторів за змістовим напрямом «чинники макроекономічного середовища». Так, у підрозділі 2.3 було доведено тісну кореляційно-регресійну залежність між зміною обсягу реального ВВП та індексом фінансової стабільності банків, який розраховувався на основі нормативного підходу. При цьому у рамках удосконалення оцінки фінансової стабільності більш доцільно використовувати індикатор «відношення кредитів, наданих банківським сектором до ВВП», який одночасно дозволяє враховувати як вплив зміни ВВП, так і зміну фінансового циклу розвитку економіки, тобто її послідовний циклічний перехід за таким ланцюгом станів: фінансовий бум –

фінансове зараження – фінансова криза – фінансове відродження – фінансова експансія.

Стосовно впливу поточного добробуту населення на здатність банку забезпечувати та утримувати у часі свою фінансову стабільність, то завдяки кореляційно-регресійному аналізу виокремлено два значущих чинники – це обсяг мінімальної заробітної плати та рівень споживчих витрат у відсотках до ВВП. На нашу думку, як індикатор оцінки фінансової стабільності банку доречно використовувати «обсяг споживацьких витрат домогосподарств до ВВП», який більш об'єктивно відображає аспект добробуту населення через вагому частку тінювих грошових потоків, ніж показник доходів домогосподарств. Наостанок, через об'єктивно високий рівень доларизації балансів банків України, а отже, чутливості їх фінансових результатів до волатильності валютного ринку для оцінки фінансової стабільності банку запропоновано використовувати індикатор «обсяг золотовалютних резервів/обсяг грошового агрегату М2 у доларовому еквіваленті», який характеризує можливість покрити резервами національну грошову масу шляхом валютних інтервенцій. Це повинно мати місце навіть за високого попиту на іноземну валюту, інакше це зумовить девальвацію національної грошової одиниці, а отже, і погіршення макроекономічного середовища функціонування банків.

Важливо відмітити, що технологія таксонометричного підходу дозволяє прогнозувати очікувану зміну інтегрального індексу фінансової стабільності банку за умови зміни стану макроекономічного середовища, а також виявляти найбільш значущі чинники. Наголосимо, що останнє стосується не лише чинників макроекономічного середовища, але й будь-якого чинника фінансової стабільності банку, який формалізований як кількісний індикатор її оцінки.

Особливої важливості, з позиції забезпечення адекватності та валідності запропонованого науково-методичного підходу до оцінки фінансової стабільності банку, набуває процес встановлення еталонних значень до сформованої сукупності індикаторів. Зауважимо, що, згідно з методологією таксонометричного підходу, еталонні значення індикаторів обираються з-поміж матриці нормалізованих спостережень за таким алгоритмом: для індикаторів-стимуляторів обирається максимальне значення

нормалізованого індикатора серед кластеру досліджуваних банків; для індикаторів-стимуляторів – мінімальне значення серед аналогічної вибірки. Подібний підхід прийнятний для рейтингування банків за певною характеристикою, але не може бути застосований для оцінки їх фінансової стабільності. Саме тому обґрунтування еталонних значень для обраних індикаторів оцінки здійснено із застосуванням вищевказаних методів – експертного, емпіричного та методу наукової логіки.

Отже, при встановленні еталонних значень ми, по-перше, спиралися на думку експертного кола, маючи на увазі заяви вищого керівництва банків України, позицію регулятора щодо співвідношень між певними фінансовими показниками банків та думку науковців; по-друге, брали до уваги досвід минулих фінансових криз та значення відповідних фінансових показників банків, які у подальшому були визнані неплатоспроможними та тих, що наразі продовжують функціонувати на ринках фінансових послуг України; по-третє, застосовували наукову логіку, насамперед, при визначенні еталонних значень для динамічних індикаторів. Результати проведеної роботи подано у табл. 3.13, з якої видно, що виокремлено як індикатори-стимулятори/дестимулятори, так й індикатори змішаного типу, тобто ті, що на певних інтервалах значень позитивно характеризують фінансову стабільність банку, а на інших – негативно.

Таблиця 3.13 – Еталонні значення запропонованих індикаторів оцінки фінансової стабільності банку

Зміст індикатора	Характер впливу індикатора на ФСБ	Еталонне значення індикатора
1	2	3
Співвідношення між значеннями показників «основний капітал/активи, зважені на кредитний ризик» та «регулятивний капітал/активи, зважені на кредитний ризик», коеф.	Стимулятор	0,7

Продовж. табл. 3.13

1	2	3
Обсяг додаткового капіталу/Обсяг основного капіталу, коеф.	Дестимулятор	1,0
Обсяг власного капіталу/Обсяг залучених коштів, коеф.	Стимулятор	0,1
Темп зміни обсягів регулятивного капіталу/Темп зміни активів, зважених за ступенем кредитного ризику, коеф.	Стимулятор	1,0
Обсяг довгострокових активів (більше 1 року)/Обсяг довгострокових зобов'язань (більше 1 року), коеф.	Стимулятор	1,0
Обсяг високоякісних ліквідних активів/Обсяг чистого очікуваного відпливу грошових коштів, коеф.	Стимулятор	1,0
Обсяг високоякісних ліквідних активів/Обсяг чистого очікуваного відпливу грошових коштів в іноземній валюті, коеф.	Стимулятор	1,0
Обсяг депозитів клієнтів/Обсяг кредитів (крім міжбанківських), коеф.	Стимулятор-дестимулятор	[0,8; 1,5]
Темп зміни обсягів депозитів клієнтів/Темп зміни обсягів кредитів, наданих клієнтам (крім міжбанківських кредитів), коеф.	Стимулятор	1,0
Обсяг недіючих кредитів/Обсяг валових кредитів, коеф.	Дестимулятор	0,1
Темп зміни обсягів недіючих кредитів/Темп зміни валових кредитів, коеф.	Дестимулятор	0,05
Обсяг дохідних активів/Обсяг валових активів, коеф.	Стимулятор-дестимулятор	[0,8; 0,95]
Темп зміни обсягів дохідних активів/Темп зміни валових активів, коеф.	Стимулятор	1,0
(Обсяг наданих кредитів (крім міжбанківських кредитів) – обсяг депозитів клієнтів)/Обсяг регулятивного капіталу, коеф.	Дестимулятор	0,3
Темп зміни обсягу чистого операційного доходу/Темп зміни відрахувань до резервів під знецінення кредитів, коеф.	Стимулятор	1,0
Темп зміни обсягів кредитів/Темп зміни резервів під їх знецінення, коеф.	Стимулятор	0,8

Продовж. табл. 3.13

1	2	3
Темп зміни власного капіталу/Темп зміни чистих дохідних активів, коеф.	Стимулятор	1,0
Обсяг відкритої валютної позиції/Обсяг регулятивного капіталу, к-т	Дестимулятор	0,1
Обсяг валових кредитів, наданих в іноземній валюті/Обсяг зобов'язань в іноземній валюті, к-т	Дестимулятор	1,2
Розрив між значеннями «відношення обсягу валових валютних кредитів до обсягу валютних зобов'язань» та «відношення обсягу чистих валютних кредитів до обсягу валютних зобов'язань», коеф.	Дестимулятор	0,15
Обсяг резервів під знецінення кредитів/Обсяг кредитної заборгованості, що знаходиться під кредитним ризиком, коеф.	Стимулятор	0,95
Обсяг кредитного ризику, оціненого за недіючими кредитами/Обсяг кредитної заборгованості, що знаходиться під кредитним ризиком, коеф.	Дестимулятор	0,15
Середньозважене значення ступеня кредитного ризику, коеф.	Дестимулятор	0,5
Середньозважене значення ступеня кредитного ризику за валютними кредитами, коеф.	Дестимулятор	0,15
Річний темп зміни показника ROE, коеф.	Стимулятор	1,0
Річний темп зміни показника ROA, коеф.	Стимулятор	1,0
Обсяг процентного доходу/Обсяг валового доходу, коеф.	Стимулятор	0,5
Обсяг комісійного доходу/Обсяг валового доходу, коеф.	Стимулятор	0,2
Обсяг непроцентних витрат/Обсяг валового доходу, коеф.	Дестимулятор	0,3
Відхилення значення показника «середньозважена ставка за кредитами» від середнього значення банківського сектору, коеф.	Стимулятор	0,01
Відхилення значення показника «середньозважена ставка за коштами клієнтів» від середнього значення банківського сектору, коеф.	Дестимулятор	0,01
Відхилення значення показника спреда банку від середнього значення банківського сектору, коеф.	Стимулятор	0,01

1	2	3
Відношення кредитів, наданих банківським сектором, до ВВП, коеф.	Стимулятор-дестимулятор	[0,5; 1,5]
Обсяг споживацьких витрат домогосподарств до ВВП, коеф.	Дестимулятор	0,3
Обсяг золотовалютних резервів/Обсяг грошового агрегату M2 у дол. еквіваленті, коеф.	Стимулятор	0,6

Джерело: розробка авторів.

Відмітимо, що подібні коригування методології таксонометричного аналізу (мова про спосіб визначення вектору еталонних значень) також потребують внесення коректив у процес розрахунку евклідових відстаней нормалізованих значень індикаторів (C_i). Для цього необхідно застосувати таке:

1) для індикаторів-стимуляторів:

$$c_{ij} = \begin{cases} z_{ij} - E_j^n, & \text{якщо } x_{ij} > E_j; \\ \frac{z_{ij}}{E_j^n}, & \text{якщо } x_{ij} < E_j; \end{cases}$$

2) для індикаторів-дестимуляторів:

$$c_{ij} = \begin{cases} z_{ij} - E_j^n, & \text{якщо } x_{ij} < E_j; \\ \frac{z_{ij}}{E_j^n}, & \text{якщо } x_{ij} > E_j; \end{cases}$$

3) для індикаторів змішаного типу:

$$C_{ij} = \begin{cases} \frac{z_{ij}}{E_j^{n\_min}}, & \text{якщо } x_{ij} < E_j^{min}; \\ \frac{(z_{ij} - E_j^{n\_min}) + (z_{ij} - E_j^{n\_max})}{2}, & \text{якщо } E_j^{n\_min} \text{ та } x_{ij} < E_j^{max}; \\ \frac{z_{ij}}{E_j^{n\_max}}, & \text{якщо } x_{ij} > E_j^{max} \end{cases}$$

де C_{ij} – евклідова відстань нормалізованого значення j -го індикатора, розрахованого за i -тим банком, від нормалізованого еталонного значення j -го індикатора;

E_j^n – нормалізоване еталонне значення j -го індикатора;

E_j^{min} , E_j^{max} – мінімальне та максимальне еталонне значення j -го індикатора змішаного типу;

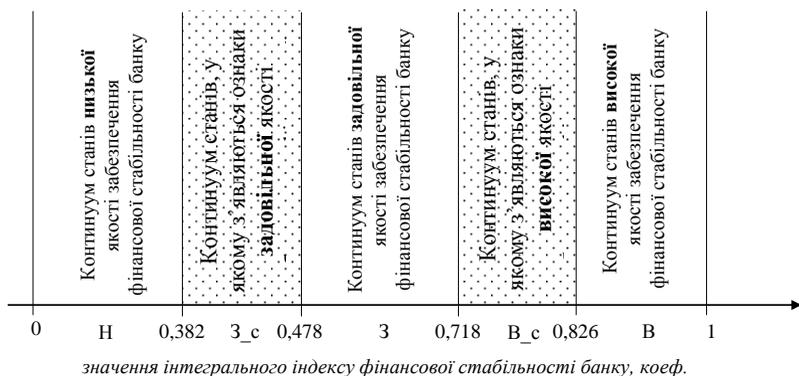
E_j^{n-min} , E_j^{n-max} – нормалізоване мінімальне та максимальне еталонні значення j -го індикатора змішаного типу.

Тоді евклідова відстань нормалізованого значення j -го індикатора для i -го банку (C_i) буде розраховуватися за формулою:

$$C_i = \sqrt{\sum_{j=1}^n (C_{ij})^2}. \quad (3.7)$$

Для забезпечення належного рівня інтерпретації одержаних розрахунків та інформативності інтегрального індексу фінансової стабільності банку вважаємо необхідним застосувати ранжування діапазону його значень. Насамперед, відмітимо, що згідно з обґрунтованою вище технологією обробки даних у рамках таксонометричного підходу, значення запропонованого нами інтегрального індексу фінансової стабільності банку змінюється в інтервалі $[0; 1]$. Для його ранжування, на нашу думку, доречно застосувати метод «золотого перетину» за законом Фібоначчі. У результаті утворюються три інтервали, які, своєю чергою, характеризують ту підмножину континууму станів фінансової стабільності банку, в якій вона забезпечується на низькому, задовільному або високому рівнях. При цьому нам видається логічним передбачити «сірі» зони переходу між зазначеними рівнями, оскільки нам видається вельми дискусійними підходи, коли, наприклад, при зміні значення інтегрального індикатора на тисячну частину десяткового числа рівню забезпечення фінансової стабільності присвоюється інша її якість. Під «сірою зоною» розуміємо таку множину станів банку, у яких кількісні

індикатори оцінки його фінансової стабільності виявляють ознаки підвищення рівня її забезпечення. Унаочнення авторської позиції наведено на рис. 3.5.

Позначення. Н – низький; 3_с – перехідний з ознаками задовільного; 3 – задовільний; В_с – перехідний з ознаками високого; В – високий рівень забезпечення фінансової стабільності банку.

Рисунок 3.5 – Градація значення інтегрального індексу фінансової стабільності банку за методологією «золотого перетину»

Джерело: розробка авторів.

Апробацію науково-методичного підходу проведено на прикладі системно важливих банків України. Значення інтегрального індексу фінансової стабільності банків подано у табл. 3.14, що дозволяє зробити такі висновки:

1) з огляду на обраний часовий горизонт оцінки, а саме, діагностику фінансової стабільності банків за результатами 2020 року, який характеризувався безпрецедентним «виключенням» економіки на цілий квартал, насамперед, необхідно відмітити, що всі системно важливі банки України є фінансово стабільними. Більше того, згідно із запропонованим ранжуванням рівнів забезпечення фінансової стабільності банку, значення інтегрального індексу переважної більшості установ у максимальній близькості до зони В_с;

Таблиця 3.14 – Динаміка значень інтегрального індексу фінансової стабільності у розрізі системно важливих банків України

Назва банку	станом на 01.01.2020				станом на 01.01.2021					Абсолютне відхилення СІФС
	ПФС _{внутр} *	СІФС**	вагомість впливу мак-росередовища, %***	рівень	ПФС _{внутр}	СІФС	вагомість впливу мак-росередовища, %	рівень	характер динаміки	
Приватбанк	0,627	0,626	-0,23	3	0,615	0,610	-0,76	3	↓	-0,016
Альфа-банк	0,694	0,692	-0,25	3	0,523	0,519	-0,72	3	↓	-0,173
ПУМБ	0,834	0,831	-0,39	B	0,769	0,761	-1,0	B_c	↓	-0,070
ОТП банк	0,843	0,840	-0,40	B	0,736	0,729	-0,92	B_c	↓	-0,111
Ощадбанк	0,777	0,774	-0,31	B_c	0,584	0,579	-0,74	3	↓	-0,195
Райффайзен Банк Аваль	0,830	0,827	-0,38	B	0,739	0,732	-0,92	B_c	↓	-0,095
Укрсиббанк	0,815	0,812	-0,35	B_c	0,709	0,703	-0,86	3	↓	-0,109
Укргазбанк	0,793	0,790	-0,33	B_c	0,708	0,702	-0,86	3	↓	-0,088
Універсал банк	0,687	0,686	-0,25	3	0,566	0,562	-0,73	3	↓	-0,123
Кредобанк	0,778	0,776	-0,31	B_c	0,701	0,695	-0,85	3	↓	-0,081
Південний	0,786	0,783	-0,32	B_c	0,692	0,686	-0,84	3	↓	-0,098
Таскомбанк	0,771	0,769	-0,30	B_c	0,710	0,704	-0,87	3	↓	-0,066
Укресімбанк	0,697	0,695	-0,25	3	0,473	0,469	-0,72	3_c	↓	-0,226
А-банк	0,784	0,776	-1,13	B_c	0,732	0,716	-2,24	3	↓	-0,060

2) на особливу увагу заслуговує той факт, що найбільший системно важливий банк України – Приватбанк – за обома досліджуваними роками характеризується задовільним рівнем забезпечення фінансової стабільності. При цьому, за нашими оцінками, у 2019 р. і це один із досліджуваних банків, який характеризується найменшим кількісним впливом макроекономічного середовища на фінансову стабільність, як за результатами 2019, так і 2020 рр. Подібну здатність абсорбувати виклики макроекономічного середовища та перетворювати їх у власні ринкові переваги відносимо до важливих рис якісного забезпечення фінансової стабільності банку. Також важливо акцентувати увагу на найменшому значенні абсолютного відхилення СПФС, що вказує на здатність банку до стабільного (у значенні незмінного) функціонування. Це хоча і не гарантує фінансової стабільності банку, але належить до її значущих передумов, особливо в умовах макроекономічних шоків. Поряд з цим, той факт, що Приватбанк володіє більш, ніж 30% ринку депозитів фізичних осіб, зумовлює необхідність приділення особливої уваги регулятора до нього, а на рівні внутрішнього менеджменту – формування інтегрованої системи ризик-менеджменту, про що йшла мова вище;

3) важливо відмітити, що навіть за результатами 2020 р. серед системно важливих банків виокремлюються три, рівень забезпечення фінансової стабільності яких наразі доречно класифікувати як «з ознаками високого рівня». Мова йде про ПУМБ, ОТП Банк та Райффайзен Банк Аваль. При цьому негативний вплив макросередовища на ці банки є вищим, ніж на переважну більшість інших досліджуваних установ;

4) найнижчий рівень забезпечення фінансової стабільності характерний для Укрексімбанку, більше того, лише протягом 2020 р. значення сукупного інтегрального індексу фінансової стабільності (СПФС) знизилося з 0,695 до 0,469 або на 48 %, що, на нашу думку, є ознакою вельми низької здатності банку забезпечувати стійкий фінансовий ринок у довгостроковому періоді в умовах динамічного макроекономічного середовища.

Загалом, запропонований науково-методичний підхід до оцінки фінансової стабільності банку завдяки багатоаспектності обраних індикаторів дозволяє комплексно діагностувати фінансову стабільність банку, а використання вектору еталонних значень – виявляти слабкі місця у діяльності банку. Також технологія таксонометричного аналізу дозволяє здійснювати факторний аналіз інтегрального індексу фінансової стабільності та визначати коло найбільш суттєвих сфер поточного впливу на фінансову стабільність банку. Іншою визначальною рисою запропонованого науково-методичного підходу є врахування чинників макроекономічного середовища та можливість кількісно оцінювати вплив його динамічності на фінансову стабільність банків.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження було з'ясовано, що поняття «фінансова стабільність» є комплексним та багатограним з точки зору внутрішньо генерованих забезпечувальних компонентів та зовнішніх провокуючих чинників впливу. Згідно з об'єктно-диверсифікованим підходом, фінансова стабільність є характеристикою функціонування як різних типів макроекономічних систем, так і окремих інституційних одиниць. Базовою детермінантою фінансової стабільності комерційного банку є його внутрішня збалансованість, що, з одного боку, підвищує його поточну фінансову стійкість, а з іншого – формує передумови фінансової стабільності у часі незалежно від внутрішніх та зовнішніх шоків в умовах динамічного економічного середовища. Своєю чергою, розмежування економічного змісту понять «фінансова стабільність банку» та «фінансова стійкість банку» на основі уточнення передумов їх забезпечення дозволило визначити параметр часу як основну їх атрибутивну відмінність.

Поняття «фінансова стабільність банку», на нашу думку, необхідно тлумачити з урахуванням сучасної трансформації банківництва, зміст якої розкривається через компонентно-критеріальні характеристики. Поряд з усталеними атрибутивними ознаками фінансової стабільності банку (рівноважний стан, проактивність управління загрозами, утримання у часі безперервності, ефективність та фінансова результативність функціонування), наразі необхідно акцентувати увагу на завчасній адаптації банківської установи до об'єктивних трансформацій економічного середовища шляхом комплексного інтегрування ризик-орієнтованого підходу та використання передових, новітніх методів управління діяльністю банку у розрізі всіх його бізнес-процесів.

У монографії аргументовано, що макроекономічне середовище, що визначає базові вектори організації діяльності комерційних банків та генерує сукупність факторів впливу на їх фінансову стабільність, доречно розглядати за такими групами чинників: економічні, політичні, юридичні, демографічні, соціальні,

культурні та технологічні. При цьому, для аналізу впливу на фінансову стабільність банків варто враховувати таку специфіку їх прояву: взаємозв'язок та взаємозалежність чинників, які проявляються через вплив зміни одного чинника на інші чинники макроекономічного середовища; багатогранність системи чинників, що зумовлена їх кількістю, різноманітністю зв'язків та наслідків впливу; динамічність та темпи рушійної сили чинників; інформаційна невизначеність тенденцій розвитку макроекономічного середовища, ускладнення оцінки рівня достовірності інформації.

На наше переконання, досягнення мети функціонування запропонованого механізму забезпечення фінансової стабільності банку – гарантування здатності банку ефективно, результативно та безперервно здійснювати діяльність в умовах динамічного макроекономічного середовища, а також завчасно адаптуватися до його об'єктивних трансформацій, неможливо на основі використання виключно інструментів внутрішнього менеджменту, тобто лише на основі організаційного механізму. Значна роль у сприянні забезпеченню фінансової стабільності банку відводиться державним інституціям, які формують належне економічне середовище, у тому числі, його інституційну компоненту, що уможливорює досягнення банками стабільного розвитку у часі. У змісті організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності банку доцільно виділяти концептуальний та процесний блоки, а до принципів його функціонування відносити загальні (наукової обґрунтованості; ефективності; безперервності та передбачуваності; адекватності; законності) та специфічні (проактивності; адаптивності; емпіричної обґрунтованості; соціальної та економічної відповідальності; комплексності; циклічності; транспарентності).

Проведений аналіз наявних у науковій літературі підходів до оцінки фінансової стабільності банків засвідчив, що її визначальною рисою є динамічний контекст. Зазначене потребує використання таких індикаторів, які здатні слугувати «сигналом» у виявленні існуючих або можливих проблем у діяльності банків, що можуть призвести до фінансової крихкості. Крім того, оцінка

фінансової стабільності банків не може обмежуватися лише кількісними показниками та повинна включати якісні індикатори, зокрема, якість менеджменту та корпоративного управління банку, його репутацію. Загалом, детермінантами ефективного методичного інструментарію, що здатен об'єктивно відображати стан фінансової стабільності банківської установи, на наш погляд, є: поліаспектність та мультикомпонентність індикаторів банківської діяльності; урахування стану макроекономічного середовища; використання динамічних показників; орієнтація на оцінку потенціалу банку до стійкого розвитку у перспективі, у тому числі в умовах різноманітних шоків; можливість чіткої ідентифікації локалізації «слабких» сфер у діяльності банку; за умови застосування методів економіко-математичного моделювання мінімізація кількості припущень моделі.

Банківський сектор є особливо чутливим до змін детермінант формування макроекономічного середовища, які, своєю чергою, зумовлюються концептуальними змінами економічної політики країни. Особливої вагомості це набуває для вітчизняного банківського сектору, який упродовж років свого існування пережив цілу низку кардинальних змін у цій сфері. При цьому, у 2008–2020 рр. в Україні суттєві трансформації відбулися у валютній, процентній політиці, політиці інфляційного таргетування та у сфері діагностики кредитного ризику, що суттєво відобразилося на особливостях організації внутрішніх бізнес-процесів банків та наразі потребує розвитку науково-методичних підходів до забезпечення їх фінансової стабільності.

Проведений аналіз засвідчив, що вітчизняні банки помітно підвищили свою резистентність до кризових явищ упродовж останніх п'яти років, що відобразилося на зменшенні їх агрегованого впливу на індекс фінансового стресу. Втім, впродовж 2015–2020 рр. суттєво знизилася вагомість банків України у забезпеченні економічного розвитку, зокрема, відношення загального обсягу активів банків України до ВВП знизилася з 83 % до 38 %. Водночас, динаміка відношення сукупного обсягу капіталу банків до ВВП характеризувалася відносною стабільністю, а за результатами 2020 р. темп приросту капіталу банків

більш, ніж удвічі, випереджав темп приросту ВВП, що вказує на підвищення фінансового потенціалу банків України належно задовольняти потреби суб'єктів реального сектору економіки у фінансових ресурсах.

При цьому загрозою фінансовій стабільності банків є надмірно високий рівень непрацюючих кредитів, частка яких у сукупному кредитному портфелі банків України на 01.01.2021 становила 41 %. Поряд з цим, позитивним чинником впливу на фінансову стабільність банків України є зниження їх ризику ліквідності – банки виконували всі встановлені Національним банком нормативи ліквідності та, як правило, суттєво перевищували їх мінімальні вимоги.

Оцінка фінансової стабільності банків України на основі розрахунку показника ймовірності настання фінансової кризи підтвердила позитивні зрушення у якості її забезпечення на рівні як банківського сектору, так і більшості системно важливих банків. Водночас, негативна зміна макроекономічного середовища у 2020 р. найсуттєвіше впливала на АТ «Ощадбанк», АТ «А-банк» та АТ «Укресімбанк». Інші системно важливі банки України характеризувалися незначною або низькою ймовірністю виникнення фінансової кризи.

На основі проведення кореляційного-регресійного аналізу були виявлені найбільш значущі макроекономічні чинники з позиції впливу на індекс фінансової стабільності банківського сектору України: зміна курсу гривні до долара США, депозитної процентної ставки в іноземній валюті та рівня споживчих витрат у відсотках до ВВП. При цьому саме чинники, які зумовлюються рівнем волатильності валютного ринку, є найбільш значущими в аспекті негативного впливу на індекс фінансової стабільності банків України. Подібний взаємозв'язок є очікуваним через стабільно високий рівень валютизації балансів банків протягом усіх років існування банківського сектору, а об'єктивна відкритість вітчизняної економіки стає додатковим доказом необхідності удосконалення управління ризиками, що зумовлюються наявністю валютної складової балансів банків України.

У дослідженні кореляційно-регресійного впливу аналогічної сукупності макроекономічних чинників на індекс фінансової стабільності системно важливих банків значущими чинниками стали: зміна обсягу реального ВВП, обсяг мінімальної заробітної плати та обсяг золотовалютних резервів, що додатково підкреслює специфіку діяльності цієї групи банків. Зазначене вимагає застосування диференційованого підходу до забезпечення фінансової стабільності різних типів банків.

У процесі дослідження було встановлено, що забезпечення адаптивності комерційних банків та їх швидкої реакції на динамічність макроекономічного середовища покладається на систему ризик-менеджменту банківських установ. При цьому пріоритетом функціонування такої системи повинна бути її орієнтованість на управління не лише традиційними ризиками банків (кредитним, ринковим, операційним), а й урахування всього спектра ризиків, які є суттєвими для його діяльності та спричиняються особливостями його бізнес-моделі.

Для забезпечення фінансової стабільності банків їх система ризик-менеджменту повинна характеризуватися високою адаптивністю та ефективною координацією з іншими підсистемами системи банківського менеджменту; передбачати формування наскрізної інтегрованої системи управління ризиками діяльності банків. Пріоритетом функціонування такої системи має стати захист від очікуваних та неочікуваних втрат, ураховуючи усю сукупність суттєвих ризиків банку, що є необхідною передумовою забезпечення фінансової стабільності банків в умовах динамічного макроекономічного середовища. При цьому стимулюючим чинником для банків удосконалювати внутрішні системи менеджменту, вибудовуючи їх на основі ризик-орієнтованого підходу, є пріоритетність одночасного сприяння як підвищенню конкурентоспроможності, так і їх фінансовій стабільності, що у тому числі, повинно відображатися при виборі науково-методичних підходів до управління ризиками банку.

Обґрунтовано, що досягнення цілей забезпечення фінансової стабільності банку залежить від рівня розвиненості його ризик-культури, яка відображає характер сприйняття працівниками

банку важливості управління ризиками, а також особливості їх поведінки при прийнятті рішень в умовах невизначеності. Вона дозволяє сформувати корпоративну єдність в управлінні ризиками та досягти високого рівня ризик-відповідальності всіх працівників банку.

У процесі дослідження було встановлено, що забезпечення фінансової стабільності банку потребує розгляду загроз їй через призму всіх суттєвих ризиків банку, атрибутивною ознакою яких є гарантованість зниження показників достатності капіталу банку за умови їх реалізації. Ідентифікація суттєвості ризику, по-перше, повинна спиратися на диференційований підхід, зокрема, здійснюватися у розрізі бізнес-ліній та окремих різновидів фінансових продуктів. По-друге, доречно застосовувати комплексний підхід до формування критеріїв ідентифікації суттєвих ризиків та оцінки ступеня їх суттєвості, до яких віднесено: ймовірність реалізації ризику; обсяг потенційних втрат від реалізації ризику; швидкість реалізації ризику; схильність банку до ризику; узгодженість з ризик-апетитом банку; чутливість до зміни макроекономічного середовища. Ідентифікацію суттєвих ризиків банку необхідно сприймати як циклічний процес, який потребує налагодження систематичного перегляду як переліку суттєвих ризиків, так і ступеня цієї суттєвості, що зумовлено об'єктивністю динамічності макроекономічного середовища, а також виникненням абсолютно нових факторів впливу у сучасному економічному бутті.

На нашу думку, результативність та ефективність дій працівників банку у сфері управління ризиками необхідно відносити до базових передумов забезпечення фінансової стабільності банківської установи, а їх оцінку здійснювати з використанням методу KPI, формуючи сукупність показників за диференційованим (на основі структуризації об'єктів оцінки залежно від організаційного рівня та функціонального спрямування підрозділу банку) та комплексним (шляхом розробки і застосування поліаспектних індикаторів) підходами. Імплементация оцінки діяльності працівників банку на основі KPI-підходу у систему ризик-менеджменту зумовить підвищення фінансової стабіль-

ності банку завдяки сприянню формування низької толерантності до ризику, який виходить за межі ризик-апетиту банку, а також формалізації корпоративних стандартів прийнятної ризик-поведінки його працівників.

У монографії запропоновано оцінку фінансової стабільності банку здійснювати на основі індикативного підходу. Як змістові напрями для індикативної оцінки фінансової стабільності банку необхідно використовувати такі: якість капіталізації; рівень ліквідності; якість активів; ризик-обґрунтованість ділової активності; валютний ризик; кредитний ризик; прибутковість; операційний ризик; процентний ризик; чинники макроекономічного середовища. Для визначення інтегрального індексу фінансової стабільності банку варто застосовувати метод таксономії, оскільки це дозволяє: 1) урахувати латентність прояву ознак погіршення фінансової стабільності банку, а отже, завчасно виявити слабкі місця у діяльності банку; 2) прогнозувати очікувану зміну інтегрального індексу фінансової стабільності банку за умови зміни окремих груп індикаторів, у тому числі тих, що характеризують стан макроекономічного середовища, та виявляти найбільш значущі чинники з огляду на операційні особливості окремого банку; 3) забезпечити можливість систематичного оновлення як сукупності індикаторів оцінки фінансової стабільності, так і їх еталонних значень, корелюючи це відповідно зі змінами у середовищі функціонування банків.

Результати розрахунків, отримані на основі панельних даних системно важливих банків України, дозволили виявити посилення негативного впливу змін макроекономічного середовища, зумовлених пандемією COVID-19, на значення інтегрального індексу їх фінансової стабільності та спричинили його зменшення, як правило, до задовільного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fisher I. The Debt-Deflation Theory of Great Depressions. *Econometrica*. 1933. Vol. 1. No 4. P. 337–357.
2. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Palgrave Macmillan, 2018. 404 p.
3. Minsky H. P. The Financial Instability Hypothesis. The Jerome Levy Economics Institute Working Paper No 74. 1992. 10 p.
4. Stiglitz J., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *American Economic Review*. 1981. Vol. 71. No 3. P. 393–410.
5. Bernanke B., Gertler M. Financial fragility and economic performance. *The Quarterly Journal of Economics*. 1990. Vol. 105. No 1. P. 87–114.
6. Allen F., Gale D. Financial fragility, liquidity, and asset prices. *Journal of the European Economic Association*. 2004. Vol. 2. No 6. P. 1015–1048.
7. Aspachs O., Goodhart C., Tsomocos D., Zicchino L. Towards a measure of financial fragility. *Annals of Finance*. 2007. Vol. 3. No 1. P. 37–74.
8. Demiguc-Kunt A., Dedragilache E. Financial liberalization and financial fragility. IMF Working Paper 98/83. 1998. 36 p.
9. Order V. A model of financial structure and financial fragility. *Journal of Money, Credit and Banking*. 2006. Vol. 38. No 3. P. 565–585.
10. Stigler J. Essays in the History of Economics. Chicago: University of Chicago Press, 1965. 391 p.
11. Доценко І. О. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття фінансової стабільності банку. *Modern Economics*. 2019. № 13. С. 79–84. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/the-conceptual-steps-for-determination/>.
12. Белінська Я. В., Биховченко В. П. Фінансова стабільність: сутність та напрями забезпечення. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 4 (17). С. 57–67.

13. Белова І., Башлай С. Визначення фінансової стабільності України. *Вісник національного банку України*. 2013. № 7. С. 25–31.
14. Варваренко Г., Сінельник В. До питання визначення поняття «фінансова стабільність». *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2009. № 1. С. 52–61.
15. Wieser T. Comments on Charles A. E. Goodhart – The Links between Fiscal and Monetary Policies on the One Hand, and Financial Stability on the Other. *Monetary Policy and Financial Stability: 33rd Economics Conference (May 12–13, 2005, Vienna)*. Vienna, 2005. P. 39–46.
16. Карчева Г. Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України. Київ: Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2012. 520 с.
17. Пшик Б. І. Фінансова стабільність: сутність та особливості прояву. *Вісник СевНТУ: Серія: Економіка і фінанси*. 2013. № 138. С. 91–96.
18. Foot M. What is “financial stability” and how do we get it? *The Roy Bridge Memorial Lecture*. London: Financial Services Authority, 2003.
19. Large A. Financial Stability: Maintaining Confidence in a Complex World. *Speech at City of London Central Banking Conference*. London: Bank of England, 2003. 9 p.
20. Барановський О. І. Стійкість банківської системи України. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 75–87.
21. Коваленко В., Гаркуша Ю. Теоретичні та методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банківської системи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 9. С. 35–40.
22. Колодізев О. М., Лесик В. О. Забезпечення стабільності банківської системи на основі підвищення ефективності управління капіталізацією вітчизняних банків. *Вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 1. С. 42–51.
23. Лютий І. О., Юрчук О. М. Фінансова стабільність як основа розвитку банківських послуг. *Вісник Національного банку України*. 2005. № 4. С. 39–43.

24. Погореленко Н. П., Сидоренко О. М. Моніторинг фінансової стабільності банківського сектору. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2011. № 1 (10). Ч. II. С. 61–68.
25. Куць Н. Фінансова надійність банківської установи та методи її оцінки. *Економіст*. 2016. № 5. С. 34–37.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
27. Smaga P. Assessing involvement of central banks in financial stability. Center for financial stability. Policy paper. New York, 2013. 64 p.
28. Азаренкова Г. М., Головка О. Г., Смирнов В. В. Фінансова стабільність розвитку банків : монографія. Київ: УБС НБУ, 2011. 191 с.
29. Панов Д. В. Финансовая стабильность банков: методологический подход. *Вестник Финансовой академии*. 2008. № 3. С. 180–200.
30. Хуторна М. Е. Принципи забезпечення фінансової стабільності кредитних установ. *Фінансовий простір*. 2017. № 3. С. 55–61. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/528/526>.
31. Лавренюк В. В. Системно важливі банки та їх вплив на стабільність банківської системи : дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2016. 232 с.
32. Крухмаль О. В. Оцінка фінансової стійкості банків: інформаційне і методичне забезпечення : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Суми, 2007. 22 с.
33. Клюско Л. А. Фінансова стійкість банків: теорія та методика оцінки : монографія. Ірпінь: Вид-во Національного університету ДПС України, 2013. 246 с.
34. Дзюблюк О. В., Михайлюк Р. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія. Тернопіль, 2009. 316 с.
35. Коваленко В. В., Радова Н. В. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи України. *Східна Європа:*

- економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 2 (19). С. 321–330.
36. Примостка Л. О. Макроекономічна рівновага та фінансова стійкість банків: теоретичний аспект. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. № 20. С. 148–155.
  37. Хуторна М. Е. Теоретико-методологічні підходи до тлумачення фінансової стабільності макро- та мікрорівневих економічних систем. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Економіка». 2017. Т. 1. Вип. 1(49). С. 295–303.
  38. Усков Д. Ю. Финансовая стабильность банков: методологический подход. *Социально-экономические явления и процессы*. 2013. № 5(51). С. 200–204.
  39. Вовченко О. С. Теоретичні аспекти визначення сучасного банку. *Економіка та держава*. 2010. № 4. С. 85–87.
  40. Бухвальд Б. Техника банковского дела. Справочная книга и руководство к изучению банковских и биржевых операций: Пер. с нем. А. Ф. Каган-Шабшай. Москва: АО «ДИС», 1994. 234 с.
  41. Долан Э. Д., Кэмпбелл К. Д., Кэмпбелл Р. Д. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский оркестр, 1994. 493 с.
  42. Роуз П. С. Банковский менеджмент. Москва: Дело, 1997. 768 с.
  43. Васюренко О. В. Банківські операції: навч. посіб. 5те вид., перероб. і допов. Київ: Знання, 2006. 311 с.
  44. Вступ до банківської справи / д. е. н., проф. М. І. Савлук; д. е. н., проф. А. М. Мороз; А. М. Коряк. Київ: Лібра, 1998. 344 с.
  45. Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Основи економічної теорії: Підручник. Київ: Вища школа, 1995. 471 с.
  46. Мещеряков А. А. Організація діяльності комерційного банку. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 608 с.
  47. Дзюблюк О. До питання про суть банку та специфіку банківського продукту. *Вісник Національного банку України*. 1999. № 4. С. 60–65.

48. Мочерний С. В., Тришак Л. С. Банківська система України. Львів: Тріада плюс, 2004. 304 с.
49. Рогачев А. Ю. Современная роль коммерческих и региональных банков. *Экономический журнал Высшей школы экономики*. 2004. Т. 8. № 1. С. 92–96.
50. Дзюблюк О. Теоретичні аспекти визначення сутності банку і змісту банківської діяльності. *Банківська справа*. 2001. № 6. С. 5–11.
51. Лаврушин О. И. Банки в современной экономике: необходимость перемен. *Банковское дело*. 2013. № 4. С. 6–13.
52. Корнійчук О. Вплив макроекономічного середовища на розбудову конкурентоспроможності моделі фондового ринку в Україні. *Ринок цінних паперів України*. 2007. № 1–2. С. 27–42.
53. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України / за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 530 с.
54. Дериг Х.-У. Универсальный банк – банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века: пер. с нем. Москва: Международные отношения, 2001. 384 с.
55. Миллер Р. Л., Ван-Хуз Д. Д. Современные деньги и банковское дело: пер. с англ. Москва: ИНФРА-М, 2000. 856 с.
56. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 754 с.
57. Банковский менеджмент : учебник. 3е изд., перераб. и доп / под ред. д-ра экон. наук, проф. О. И. Лаврушина. Москва: КНОРУС, 2010. 560 с.
58. Владыко С. Анализ внешней среды банков и методы оценки основных факторов (на примере белорусского опыта). *Банковский вестник*. 2008. № 7. С. 26–34.
59. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. No. 1. P. 65–94.

60. Sundararajan V., Balino T. J. T. Issues in Recent Banking Crises. *Banking Crises: Cases and Issues*. Washington, D. C.: International Monetary Fund, 1991. P. 1-57.
61. Kaminsky G., Reinhart C. The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems. *American Economic Review*. 1999. Vol. 89. No. 3. P. 473–500.
62. Gavin M., Hausmann R. The Roots of Banking Crises: The Macroeconomic Context, IDB Publications (Working Papers) No 6067: Inter-American Development Bank. 2010. 20 p.
63. Caprio G. Jr., Klingebiel D. Bank Insolvency: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking? *Annual World Bank Conference on Development Economics*. Washington, D.C., 1997. P. 79–104.
64. Demirgüç-Kunt A., Detragiache E. The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developing and Developed Countries. IMF manuscript. 1997. 31 p.
65. Eichengreen B., Rose A. Staying afloat when the wind shifts: External factors and emerging-market banking crises. NBER Working paper. 1998. No 6370. 46 p.
66. Хуторна М. Е. Забезпечення фінансової стабільності кредитних установ : дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2020. 614 с.
67. Рижих М. М. Оцінка якісних макроекономічних факторів та їхній вплив на прибутковість комерційного банку. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 52. Т. 2. С. 85–89.
68. Римкіна М. С. Особливості сучасних умов соціально-економічного розвитку підприємств енергетичного сектору України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 2. С. 221–228.
69. Петков О. І. Методи оцінки впливу макроекономічних факторів на діяльність підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 15. С. 123–126.
70. Побережна З. М. Методичний інструментарій оцінки впливу макроекономічних факторів на діяльність авіа-підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2020. Вип. 39. С. 52–59.

71. Вовченко О. С. Класифікація факторів макроекономічного середовища діяльності комерційних банків. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. 2009. № 3 (34). С. 99–102.
72. Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Баластрик Л. О. Макроекономіка : підручн. Київ: Знання, 2007. 703 с.
73. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Київ: УБС НБУ, 2014. Т. 2 : Безпека фінансових інститутів. 715 с.
74. Глазьев С. Ю. Основа обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс. *Российский экономический журнал*. 2007. № 1. С. 3–19.
75. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. Київ: КНТЕУ, 2001. 309 с.
76. Evans O., Leone A. M., Gill M., Hilbers P. Macroprudential Indicators of Financial System Soundness. IMF Washington DC. 2000. 49 p.
77. Pesola J. The Role of Macroeconomic Shocks in Banking Crises. Bank of Finland Discussion Paper. 2001. No 6/2001. 64 p.
78. Примостка Л. О. Вплив економічних циклів на банківську діяльність. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2017. № 4 (32). С. 175–180.
79. Agra M., Giulini I., Ittner A., Pauer F. The influence of macroeconomic developments on Austrian banks: implications for banking supervision. *BIS Papers chapters, in: Bank for International Settlements (ed.), Marrying the macro- and micro-prudential dimensions of financial stability*. 2001. Vol. 1. P. 91–116.
80. Bikker J., Hu H. Cyclical patterns in profits, provisioning and lending of banks and procyclicality of the new Basel capital requirements. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 55. 2002. Issue 221. P. 143–175.

81. Хлобистов Є. В. Фінансові механізми екологічної політики. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2004. Вип. 3–4. С. 744–752.
82. Жданов С. А. Механизмы экономического управления предприятием. Москва: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. 319 с.
83. Антонюк Р. Р. Структура організаційно-економічного механізму забезпечення прибутковості підприємств. *Економічний простір*. 2008. № 20/2. С. 176–182.
84. Дзюблюк О., Прийдун Л. Організаційно-економічний механізм управління кредитним ризиком банку. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 3. С. 55–62.
85. Федорович В. О. Состав и структура организационно-экономического механизма управления собственностью крупных промышленных корпоративных образований. *Сибирская финансовая школа*. 2006. № 2. С. 45–54.
86. Літвінов О. С. Ефективність відтворення нематеріальних ресурсів підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6 (168). С. 39–46.
87. Логинов М. П. Экономические механизмы: сущность, классификация, кибернетический подход. *Проблемы теории и практики управления*. 2015. № 9. С. 94–102.
88. Черпак А. Є. Сутність та складові організаційного механізму управління корпораціями. *Стратегія економічного розвитку України*. 2007. Вип. 20–21. С. 131–137.
89. Круглов М. И. Стратегическое управление компаний. Москва: Русская Деловая литература, 2008. 768 с.
90. Словник іншомовних слів / за ред. член.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія», 1974. 776 с.
91. Літвінов О. С., Каплатан С. М. Сутність та види механізмів в економіці. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 11. С. 141–144.
92. Кремень О. І., Кремень В. М. Категорія «фінансовий механізм»: науково-методичні підходи до тлумачення сутності. *Інноваційна економіка*. 2012. № 5 (11). С. 254–259.

93. Золотых И. Б. Экономический механизм: суть и системное представление в аграрном секторе. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 198–201.
94. Кульман А. Экономические механизмы: пер. с франц. Островской Е. П. / общ. ред. Хрустальной Н. И. Москва: Прогресс, 1993. 189 с.
95. Гусейнов М. Й. Поняття механізму державного управління у сфері соціально-економічного і промислового розвитку. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4 (39). С. 49–52.
96. Гавриляк О., Миронов Ю. Організаційний механізм управління діяльністю підприємства. *Електронний науковий вісник «Керівник.info»*. URL: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html>.
97. Лазня А. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності і складових організаційно-економічного механізму забезпечення фінансової стабільності банківської системи. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 1 (19). С. 194–199.
98. Міщенко С. В. Удосконалення монетарної політики та регулювання фінансових систем. *Вісник Національного банку України*. 2011. № 5. С. 21–27.
99. Любіч О. О., Домрачев В. М. Фінансова стабільність та інструменти запобігання фінансовим кризам: міжнародний досвід і рекомендації для України. *Фінанси України*. 2011. № 5. С. 78–93.
100. Белінська Я. В., Биховченко В. П. Механізм забезпечення фінансової стабільності: структура, інструменти, напрями розвитку. *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 1 (22). С. 72–84.
101. Кузнецова А. Я., Погореленко Н. П. Механізм забезпечення фінансової стабільності банківської системи України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. № 2 (33). С. 37–47.
102. Шпак Н. О., Романишин М. І. Стратегія забезпечення економічної стабільності підприємства та принципи її формування. *Економіка та держава*. 2010. № 10. С. 48–51.

103. Yehorycheva S., Vovchenko O. Financial stability of banks and its monitoring in Ukraine. *Економіка і регіон*. 2020. № 4. С. 69–77.
104. Кот О. В. Місце прогнозування в процесі стратегічного управління фінансовою діяльністю банку. *Вісник Житомирського державного технологічного університету (Економічні науки)*. 2006. № 4 (38). С. 388–392.
105. Подчесова В. Ю., Лисак К. В. Методичні підходи до прогнозування фінансового стану банків. *Вісник Університету банківської справи*. 2015. № 2 (23). С. 178–183.
106. Мельник Т. В. Інструменти монетарної політики та практика їх застосування Національним банком України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22 (2). С. 113–119.
107. Люзьяк М. Е., Бартош О. М. Інструменти грошово-кредитної політики НБУ та їх вплив на депозитний і кредитний ринки. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_21.
108. Лисенко Ж. П. Рівень впливу політики НБУ на стан грошово-кредитного ринку України та можливі шляхи її покращення, зважаючи на досвід закордонних країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2016. Вип. 18 (1). С. 174–180.
109. Інструменти монетарної політики. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/tools>.
110. Данилишин О. А. Сучасні інструменти грошово-кредитної політики як важливий чинник забезпечення економічного зростання в Україні. *Регіональна економіка*. 2008. № 2. С. 151–159.
111. Азаренкова Г. М., Головка О. Г. Узагальнений підхід щодо визначення оцінки фінансової стабільності розвитку банку. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 9. С. 18–21.

112. Коваленко В. В., Крухмаль О. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи. Суми : УАБС НБУ, 2007. 198 с.
113. Тимофеева З. А. Устойчивость коммерческого банка: содержание и специфика проявления на региональном уровне. *Экономические и социальные перемены в регионе*. 2002. Вып. 18. С. 43–50.
114. Руденко В. В., Білик А. В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «фінансова стійкість комерційного банку». URL: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/74742.doc.htm.
115. Косова Т. Д. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. Київ: ЦУЛІ, 2008. 486 с.
116. Петрик О. І. Система індикаторів стабільності фінансової системи. *Економіка та держава*. 2010. № 12. С. 176–179.
117. Вовченко О. С. Сучасні методичні підходи до оцінки фінансової стабільності банку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 5. С. 161–169.
118. Стратегія макропруденційної політики Національного банку України. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/zgNZIvZgKdapdeO>.
119. Про фінансову стабільність. Національний банк України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/about>.
120. Лесик В. О. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи : дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2018. 359 с.
121. Merton R. On the pricing of corporate debt: the risk structure of interest rates. *Journal of Finance*. 1974. No 29. P. 449–470.
122. Altman E. I., Danovi A., Falini A. Z-score models' application to Italian companies subject to extraordinary administration. *Journal of Applied Finance*. 2013. Vol. 04. P. 24–37.
123. Рассказов В. Е. Измерение финансового заражения на примере моделирования риска банковского дефолта. *Вестник Финансового университета*. 2016. № 3. С. 54–61.

124. Roy A. D. Safety first and the holding of assets. *Econometrica*. 1952. No 20 (3). P. 31–449.
125. Белова І. В., Греченок М. В. Оцінка фінансової стійкості банків України за допомогою методики Z-score. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2013. Вип. 37. С. 45–54.
126. Шумська С. С., П'ятницький Д. В. Тенденції розвитку та стійкість банківської системи України. *Управління розвитком*. 2015. № 3. С. 7–19.
127. Кияк А. Т. Фінансова стабільність банківської системи України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Т. 21. Вип. 3. С. 143–148.
128. Белова І. В. Методологічні засади управління системним фінансовим ризиком в Україні : дис. ... д-ра екон. наук. Суми, 2015. 525 с.
129. Тищенко Л., Чайбок А. Індекс фінансового стресу для України. *Вісник Національного банку України*. 2017. № 6. С. 5–14.
130. Щеглюк М. С. Пріоритети розвитку центрального банку в умовах фінансової інтеграції: дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2016. 269 с.
131. Щуревич О. І. Система банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України : дис. ... канд. екон. наук. Львів, 2017. 250 с.
132. Лепушинський В. Роль монетарної політики в забезпеченні фінансової стабільності. Національний банк України. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=92647605>.
133. Шкляр А. І. Макропруденційне регулювання як елемент забезпечення фінансової стабільності. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 3. С. 32–40.
134. Boissay F., Capiello L. Micro-versus Macro-prudential supervision: potential differences, tensions and complementarities. *Financial Stability Review*. 2014. May. P. 135–140.
135. Крилова В. В. Взаємозв'язки макропруденційної політики як підґрунтя її стратегічного бачення. *Соціально-еконо-*

- мічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір.* 2014. Вип. 1 (105). С. 247–253.
136. Науменкова С., Міщенко С. Стрес-тестування як інструмент діагностики фінансової стійкості банків. *Вісник Національного банку України.* 2008. № 5. С. 18–23.
137. Кишакевич Б. Ю., Юзьв'як О. А. Стрес-тестування банку: підходи, методи, світовий досвід. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2015. Вип. 25.1. С. 277–283.
138. Посохов І. М., Ходирева О. О. Стрес-тестування як актуальний інструмент ризик менеджменту сучасної банківської системи України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2018. Вип. 1. С. 53–61.
139. Дадашова П. Стрес-тестування банків як інструмент банківського регулювання. Національний банк України. Департамент фінансової стабільності. 19 червня 2020 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Stress-test_Dadashova_pr_2020-06-19.pdf?v=4.
140. Мищенко В. И. Стресс-тестирование риска ликвидности банка в условиях неопределенности финансовых рынков. *Банковское дело.* 2009. № 11. С. 6–9.
141. Прийдун Л. Стрес-тестування кредитного ризику банку: загальна характеристика та особливості практичного застосування. *Вісник THEU.* 2011. № 2. С. 67–74.
142. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України : постанова Правління Національного банку України від 6 серп. 2009 р. № 460. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09#Text>.
143. Огієнко В. І., Луняков О. В. Систематизація та аналіз індикаторів фінансової стійкості в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України.* 2013. № 1. С. 3–8.
144. Range of practices and issues in economic capital modelling. Basel Committee on Banking Supervision. Basel, August 2008. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs143.pdf>.

145. Ребрик М. А. Методичне забезпечення стрес-тестування ринкових ризиків банку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 1131–1137.
146. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління Національного банку України від 28 серп. 2001 р. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text>.
147. Крухмаль О. В. Оцінка фінансової стійкості банків: інформаційне і методичне забезпечення : дис. ... канд. екон. наук. Суми, 2007. 261 с.
148. Ребрик Ю. С. Експрес-діагностування фінансової стійкості банків на основі застосування методів непараметричної статистики. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4781>.
149. Іршак О. С. Удосконалення методики прогнозування фінансової стабільності банків. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 228–232.
150. Татарінова Л. В. Методические подходы к оценке финансовой устойчивости коммерческого банка. Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2013. 132 с.
151. Карпова Т. С. Рейтингові системи оцінки фінансового стану та регулювання фінансової діяльності банку. *Фінанси, облік, банки*. 2017. № 1(22). С. 103–110.
152. Оценка финансовой устойчивости кредитной организации : учебник / под ред. О. И. Лаврушина, И. Д. Мамоновой. Москва: КНОРУС, 2011. 304 с.
153. Дегтярьова Н. Впровадження ризик-орієнтованого нагляду за методологією SPER. Національний банк України. Київ. 05 груд. 2018. URL: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83337601>.
154. Кромонов В. С. Как составлять рейтинги коммерческих банков. *Эксперт*. 2006. № 20. С. 40–49.
155. Корнилюк Р. Рейтинг стійкості банків. Методика. Портал «Мінфін» : веб-сайт. URL: <https://minfin.com.ua/ua/banks/rating/method>.

156. Рейтингова методологія та процедура для оцінювання банків. URL: http://expert-rating.com/data/upload/methods/20160219/BANKS_2016_02_19.pdf.
157. Методика рейтингового оцінювання для комерційних банків. НРА «Рюрік»: веб-сайт. URL: http://www.rurik.com.ua/documents/methodology/metod_banks_Cut_final.pdf.
158. Рейтингова методологія для рейтингових оцінок за національною рейтинговою шкалою. РА «Кредит-Рейтинг»: веб-сайт. URL: https://www.credit-rating.ua/img/st_img/Press-release/2013/Metodologia_21_03_2016.pdf.
159. Бодрецький М. В. Оцінка банківських ризиків: теорія і реальність. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2370>.
160. Пшик Б. І. Актуальні проблеми рейтингового оцінювання діяльності банків в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 2 (20). С. 149–152.
161. Синиченко О. А. Анализ надежности крупнейших банков РФ по методике Кроморова В. С. *Региональные проблемы преобразования экономики*. 2019. № 1. С. 126–132.
162. Клаас Я. А. Сравнительный анализ зарубежных методик оценки финансовой устойчивости коммерческого банка. *Вестник ТИСБИ*. 2012. № 4. С. 163–169.
163. Яблоков А. І. Нечітко-множинний підхід в управлінні фінансовою стабільністю комерційного банку. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2012. Вип. 17. С. 209–231.
164. Паночишин Ю. М., Рум'янцева К. Є. Використання математичного апарату теорії нечітких множин і нечіткої логіки в задачі оцінки фінансової стійкості комерційних банків. *Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки*. 2011. № 2. С. 80–86.
165. Журавльова І. В., Філіпських О. С. Застосування апарату нечіткої логіки у системі діагностики ймовірності банкрутства банку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 1 (06). С. 118–123.

166. Altman E. I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*. 1968. Vol. 23. No 4. P. 589–609.
167. Вольська С. П. Порівняльна характеристика методів оцінювання фінансової стійкості банку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2015. Вип. 10. Част. 1. С. 178–181.
168. Біляєва В. Ю. Виявлення резервів забезпечення фінансової стійкості банків України. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1–2. С. 62–70.
169. Васильєва Т., Заруцька О. Розвиток структурнофункціонального підходу до аналізу фінансової стійкості в системі банківського нагляду. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 10. С. 28–35.
170. Долінський Л. Б., Мірошніченко І. В., Корчинський В. В. Кластерний аналіз надійності банківських установ в Україні. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2017. № 93. С. 49–73.
171. Біляєва В. Ю. Забезпечення фінансової стійкості банку засобами фінансового інжинірингу : дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2017. 356 с.
172. Лесик В. О. Удосконалення процедури експрес-оцінки фінансової стабільності банків. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 99–103.
173. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2016 року. Національний банк України : веб-сайт. URL https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2016R2.pdf?v=4.
174. Інформація про дати прийняття рішень Національним банком про визнання банків неплатоспроможними та про ліквідацію, рішень ФГВФО про запровадження тимчасової адміністрації з 2014 року. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/reorganizat-liquidat/reorganiz-history#2015>.
175. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

176. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2020 року. Національний банк України : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2020-H1.pdf?v=4.
177. Основні показники діяльності банків України. Дані наглядової статистики. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision>.
178. The World Bank Group Data Catalog «Bank Z-score». Global Financial Development. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=1250&series=GFDD.SI.01>.
179. Гірна О. Й. Оцінювання рівня фінансової стійкості банківського сектору України на основі Z-індексу. *Вісник Університету банківської справи*. 2018. № 3. С. 150–158.
180. Валовий внутрішній продукт. Макроекономічні показники. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>.
181. Yehorycheva S., Kolodiziev O., Prasolova S. Actual problems of the capital stability management in the Ukraine's banking system. *Banks and Bank Systems*. 2017. Vol. 12. № 2. P. 60–67.
182. Значення економічних нормативів в цілому по системі. Дані наглядової статистики. Національний банк України: веб-сайт URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>.
183. Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції. Національний банк України : веб-сайт. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>.
184. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих активів в цілому по системі. Дані наглядової статистики. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision>.
185. Висока частка непрацюючих кредитів (NPL) залишається значною проблемою банківського сектору. Рівень непрацюючих кредитів (NPL). Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>.

186. Індикатори фінансової стійкості та довідкові дані. Дані статистики фінансового сектору. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#4fsi>.
187. Національний банк визначив мінімальне обов'язкове значення LCR з грудня 2018 року на рівні 80 %. Національний банк України : веб-сайт. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=80799393.
188. Згруповані балансові залишки. Дані наглядової статистики. Національний банк України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>.
189. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2015 року. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 2 (228). С. 59.
190. Вовченко О. С. Діяльність комерційних банків і макроекономічна динаміка в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2010. Вип. 13. С. 280–286.
191. Default & Rating Analytics. Moody's. URL: <https://www.moody.com/Pages/Default-and-Recovery-Analytics.aspx>.
192. Разумовський П. А., Помазанов М. В. Штраф на капітал за концентрацію кредитного ризику. *Банковское дело*. 2010. № 2. С. 52–60.
193. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua/>.
194. Погореленко Н. П. Стабільність банківської системи: теорія, методологія, практика : монографія. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2018. 615 с.
195. Барановський О. І. Зміст трансформаційних процесів в економічних системах. *Вісник Університету банківської справи*. 2019. № 1 (28). С. 3–14.
196. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework : Basel Committee on Banking Supervision. 2004. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf>.

197. Про порядок визначення банками України мінімального розміру операційного ризику : Положення, затв. постановою Правління Національного банку України від 24 груд. 2019 р. № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0156500-19#Text>.
198. Єгоричева С. Б., Вовченко О. С. Трансформація системи управління ризиками банків як передумова забезпечення їх фінансової стабільності. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 3 (19). С. 56–63.
199. Методичні рекомендації щодо організації корпоративного управління в банках України : рішення Правління Національного банку України від 03 груд. 2018 р. № 814-рш. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text>.
200. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні : Закон України від 05 лип. 2018 р. № 2491-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-19#Text>.
201. Вовченко О. С. Формування ризик-культури банку як умова забезпечення його фінансової стабільності. *Фінансовий простір*. 2020. № 4 (40). С. 143–151. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/801/962>.
202. Деминг Э. Выход из кризиса: новая парадигма управления людьми, системами и процессами : пер. с англ. Ю. Адлер, В. Шпер. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. 307 с.
203. Guidance on Supervisory Interaction with Financial Institutions on Risk Culture. A Framework for Assessing Risk Culture. FSB Publications, Policy Documents, April 2014. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/140407.pdf>.
204. Guide to the internal capital adequacy assessment process (ICAAP). European Central Bank, 2018. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.icaap_guide_201811.en.pdf.
205. Пашков Р. В., Юденков Ю. Н. Внутренние процедуры оценки достаточности капитала (ВПОДК) банка : монография. Москва : РУСАЙНС, 2017. 250 с.

206. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : постанова Правління Національного банку України від 11 чер. 2018 р. № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>.
207. Yehorycheva S., Vovchenko O. Identification of significant risks of the bank as an important prerequisite for ensuring its financial stability: applied aspect. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6 (5). P. 92–99.
208. Розподіл кредитів, наданих фізичним та юридичним особам у національній та іноземній валютах, та розміру кредитного ризику за класами боржника відповідно до Положення № 351. Наглядова статистика. Національний банк України : веб сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>.
209. Про порядок визначення системно важливих банків : положення, затв. постановою правління НБУ від 25 груд. 2014 р. № 863. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14#Text>.
210. Погореленко Н. П., Калінін О. В. Методичні підходи до оцінки фінансової стабільності банку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 26. Ч. 2. С. 97–102.
211. Коваленко В. В. Методичні підходи до визначення рівня фінансової стійкості банківської системи. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 7(121). С. 232–240.
212. Максимова А. В. Оцінка фінансової стійкості банку: методичні підходи до аналізу та проблеми їх застосування. *Науковий вісник Національного університету ДПС України. Серія «Економіка, право»*. 2014. № 8. Ч. 3. С. 205–208.
213. Тищенко В. Ф., Попов І. І. Формування методичного підходу щодо оцінки фінансової стабільності банків України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. № 1. С. 24–31.

214. Головка О. Г., Олефір Є. А. Узагальнена оцінка фінансової стабільності банку: теорія і практика. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 3 (18). С. 153–158.
215. Перехрест Л. М. Теоретико-методологічні основи формування системи індикаторів фінансової стабільності банків. *Науковий вісник Національного університету ДПС України. Серія «Економіка, право»*. 2013. № 3 (62). С. 118–123.
216. Семенова В. Г. Математична модель оцінювання ефективності складових системи управління інтелектуальною власністю підприємств. *Економіка та держава*. 2015. № 8. С. 58–62.
217. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. – Вашингтон, округ Колумбия, США: Международный Валютный Фонд, 2007. 312 с. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>.
218. Стратегія макропруденційної політики Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/zgNZIvZgKdapdeO>.
219. Macrofinancial Stress Testing – Principles and Practices. International Monetary Fund. Prepared by the Monetary and Capital Markets Department. 2012. URL: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/082212.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Індикатори фінансової стійкості депозитних корпорацій

Базовий набір (основні індикатори)	Рекомендований набір (рекомендовані індикатори)
<p>Достатність капіталу Співвідношення нормативного капіталу до активів, зважених на ризик. Співвідношення нормативного капіталу першого рівня до активів, зважених на ризик. Співвідношення недіючих кредитів за вирахуванням створених резервів до капіталу.</p> <p>Якість активів Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів. Співвідношення розподілу кредитів за секторами до сукупних кредитів.</p> <p>Прибуток та рентабельність Норма прибутку на активи. Норма прибутку на власний капітал. Співвідношення прибутку за процентами до валового доходу. Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу.</p> <p>Ліквідність Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів (коефіцієнт ліквідних активів). Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань.</p> <p>Чутливість до ринкового ризику Співвідношення чистої відкритої валютної позиції до капіталу</p>	<p>Співвідношення капіталу до активів. Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу. Співвідношення географічного розподілу кредитів до сукупних валових кредитів. Співвідношення валової позиції за похідними фінансовими інструментами в активах до капіталу. Співвідношення валової позиції за похідними фінансовими інструментами в пасивах до капіталу. Співвідношення доходу від трейдингових операцій до сукупного доходу. Співвідношення витрат на персонал до непроцентних витрат. Спред між ставками за кредитами та депозитами. Спред між максимальною та мінімальною міжбанківською ставками. Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних кредитів (без міжбанківських). Співвідношення валютних кредитів до сукупних кредитів Співвідношення валютних зобов'язань до сукупних зобов'язань. Співвідношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу</p>

Джерело: побудовано авторами на підставі [217].

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Макропруденційні інструменти

Назва інструменту	Суть інструменту
<i>Інструменти капіталу</i>	
Контрциклічний буфер капіталу (countercyclical capital buffer, CCB)	Встановлення вищих вимог до капіталу (буфера) у період кредитної експансії з можливістю зниження вимог або повної його деактивації у моменти економічного спаду, коли системні ризики матеріалізуються
Буфер системної важливості (buffer for systemically important banks)	Встановлення додаткових вимог до капіталу системно важливих банків
Буфер системного ризику (systemic risk buffer, SRB)	Формування додаткового запасу капіталу для зменшення вразливості до довгострокових структурних (нециклічних) системних ризиків
Буфер консервації капіталу (capital conservation buffer, CCB)	Створення запасу капіталу у нестресовий період понад мінімальні обов'язкові вимоги для покриття можливих збитків та недопущення порушення мінімальних вимог до достатності капіталу у майбутньому
Коефіцієнт левериджу (leverage ratio)	Співвідношення капіталу першого рівня до всіх активів (балансових та позабалансових), незважених на ризик
<i>Інструменти ліквідності</i>	
Коефіцієнт покриття ліквідністю (liquidity coverage ratio, LCR)	Співвідношення суми наявних у банку ліквідних активів до чистих відпливів коштів, що очікуються протягом тридцяти днів у разі виникнення кризових явищ
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR)	Визначається як мінімальна частка стабільного (довгострокового) фондування залежно від ліквідності та залишкової строковості активів банку
Встановлення граничного співвідношення розміру кредиту та вартості забезпечення (loan-to-value ratio, LTV)	Обмеження максимального розміру кредиту домогосподарствам залежно від вартості забезпечення, що банк отримує за кредитом

Продовж. дод. Б

Продовж. табл. Б.1

Назва інструменту	Суть інструменту
Встановлення граничного співвідношення суми обслуговування боргу та доходу позичальника (debt-service-to-income ratio, DSTI) або загальної суми кредиту та доходу (debt-to-income ratio, DTI)	Обмеження максимальної суми кредиту, що може отримати домогосподарство, залежно від рівня його доходів. Інструмент дозволяє запобігти надмірному зростанню іпотечного або споживчого кредитування та заборгованості домогосподарств
Підвищені вимоги до розкриття інформації	Регулятор може вимагати від банків частіше або детальніше розкривати певну інформацію. Додаткове розкриття інформації підвищує якість оцінювання ризиків учасниками фінансового ринку, зокрема ризиків платоспроможності та ліквідності контрагентів

Джерело: побудовано авторами на основі [218].

Додаток В

Таблиця В.1 – Типологія стрес-тестів

Ознака	Макропруденційний нагляд	Мікропруденційний нагляд	Антикризове управління	Внутрішній ризик-менеджмент
Основна мета	Виявити джерела системного ризику та вразливості у контексті нагляду та регулярного загальносистемного моніторингу	Оцінити стабільність окремої установи з регуляторною метою	Виявити джерела докапіталізації банків та створити план реструктуризації бізнесу	Управління ризиками з існуючого портфеля, що є передумовою для бізнес-планування
Організатори	Центральні банки, органи макропруденційного нагляду, МВФ	Регуляторний орган мікропруденційного нагляду	Макро- та мікропруденційні органи нагляду	Фінансові установи
Охоплення установ	Фінансовий сектор, банківський сектор, особливо системно важливі установи	Окремі фінансові установи, що контролюються	Фінансові установи, що перебувають у кризовому або передкризовому стані	Окремі фінансові установи
Частота проведення	Щороку або два рази в рік	Окремі фінансові установи тестуються за потребою. Все більша кількість керівників проводять регулярні стрес-тести	По мірі необхідності	Щоденно або щотижнево для ринкових ризиків, рідше у розрізі всього підприємства
Характер шоків	Системні та загальні потрясіння в установах. Шоки, як правило, екстремального характеру	Часто індивідуальний характер; загальні макроприпущення іноді виконуються для горизонтальної або тематичної перевірки між установами	Постійний системний стрес (базовий рівень) або відносно помірні потрясіння, головним чином зосереджені на ризиках платоспроможності	Індивідуальний або системний (що, має значення для конкретної установи)
Здатність врахувати системні ризики	Через шоки на макро- та ринковому рівні та	Через макро- та ринкові шоки	Через макро- та ринкові шоки	Через макро- та ринкові шоки

Продовж. дод. В
Продовж. табл. В.1

Ознака	Макропруденційний нагляд	Мікропруденційний нагляд	Антикризове управління	Внутрішній ризик-менеджмент
	додаткові загальносистемні функції (наприклад, мережеві ефекти)			
Ймовірність прояву передбачених шоків	Низька	Низька	Висока	Змінюється
Критерії оцінки (мінімально прийнятна норма прибутку)	Поточні чи перспективні нормативні вимоги або альтернативні критерії за необхідності	Поточні чи перспективні нормативні вимоги або альтернативні критерії за необхідності	Поточні чи перспективні нормативні вимоги або альтернативні критерії за необхідності	Внутрішні показники допустимого відхилення та нормативні вимоги
Ключові показники	Сукупні показники для системи та їх розподіл	Індивідуальні показники фінансової установи	Індивідуальні показники фінансової установи	Індивідуальні показники фінансової установи
Подальші заходи після тестів	Зазвичай відсутні подальші заходи для окремих фінансових установ. Часто використовується як основа для обговорення потенційних макропруденційних або загальносистемних заходів	Надання пояснень та вжиття управлінських заходів за розпорядженням керівників фінансових установ із слабкими результатами	Вжиття серйозних управлінських дій установами із низькими результатами, таких як докапіталізація, можливо за державної підтримки,	Може вимагати або не вимагати управлінських дій
Опублікування	Часто	Рідко	Варіюється	Ніколи
Приклади	FSAP, GFSR, Звіти про фінансову стабільність	CCAR (США), тести за вимогами Базельського комітету, CEBS/EBA	SCAP (США), CEBS/EBA (2010, 2011), звіти виконання програм МВФ деякими країнами (наприклад, Греція, Ірландія)	RiskMetrics (модель Ж. Морган'с Вара)

Джерело: [219].

Додаток Г

Таблиця Г.1 – Економічні нормативи банківської діяльності

Назва нормативу	Порядок обчислення	Нормативне значення
Регулятивний капітал банку (Н1)	Регулятивний капітал банку – сукупність основного (1-го рівня) капіталу та додаткового (2-го рівня) капіталу	200 млн грн
Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)	Співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику після їх зменшення на суму забезпечення	Не менше 10 % (для діючих банків)
Норматив достатності основного капіталу (Н3)	Співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику (далі – загальний обсяг ризику)	Не менше 7 %
Буфер запасу (консервації) капіталу	Буфер запасу (консервації) капіталу у розмірі 2,5 %	Рішення про дату початку формування банками буфера запасу (консервації) капіталу та графік поетапного досягнення встановленого розміру приймається Правлінням Національного банку
Контрциклічний буфер капіталу	Розраховується від загального обсягу ризику в розмірі 0–2,5 %	Розмір встановлюється за рішенням Правління Національного банку у разі значної кредитної активності банків із урахуванням ризиків, пов'язаних із надмірним зростанням кредитування

Продовж. дод. Г

Продовж. табл. Г.1

Назва нормативу	Порядок обчислення	Нормативне значення
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	Співвідношення активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року	Не менше 60 %
Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR)	Співвідношення високоякісних ліквідних активів до чистого очікуваного відпливу грошових коштів	Не менше 100 %
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	Співвідношення обсягу наявного стабільного фінансування (ASF) до обсягу необхідного стабільного фінансування (RSF)	Не менше 100 %
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	Співвідношення суми всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку	Не більше 25 %
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	Співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків щодо контрагентів, груп пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб до регулятивного капіталу банку	Не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу банку
Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9)	Співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаних із банком осіб, до загального розміру капіталу 1-го та 2-го рівнів, зменшеного на балансову вартість активів, зазначених у підпунктах «а» – «е» пункту 1.8 глави 1 розділу II цієї Інструкції НБУ № 368	Не більше 25 %

Продовж. дод. Г

Продовж. табл. Г.1

Назва нормативу	Порядок обчислення	Нормативне значення
Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11)	Співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою, до статутного капіталу банку	Не більше 15 %
Норматив загальної суми інвестування (Н12)	Співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи, до статутного капіталу банку	Не більше 60 %

Джерело: [146].

Додаток Д

Таблиця Д.1 – Результати подвійної фільтрації показників загрози фінансовій стійкості банків за «сигнальним» підходом

Показник	Вектор негативної дії показника	<i>KPC_i</i>	Середнє граничне значення, %	Ваговий коефіцієнт
Темп приросту кредитного портфеля	Зменшення	0,59	9,86	0,22
Відношення первинної ліквідності до активів	Зменшення	0,01	4,98	0,45
Частка споживчих кредитів у кредитах	Зростання	0,11	22,67	0,37
Частка основних засобів у активах	Зростання	0,22	5,65	0,27
Темп приросту зобов'язань	Зменшення	0,56	12,58	0,19
Темп приросту депозитів клієнтів	Зменшення	0,15	8,40	0,29
Відношення зобов'язань до власного капіталу	Зростання	0,33	713,00	0,21
Частка статутного капіталу у власному капіталі	Зменшення	0,30	45,13	0,39
Рентабельність активів	Зменшення	0,67	0,61	0,32
Темп приросту чистого прибутку	Зменшення	0,44	18,52	0,30
Відношення обсягу відрахувань до резервів за активними операціями до активів	Зростання	0,01	7,42	0,27
Всього показників				11
Частка адекватних показників, %				29,72

Джерело: [148].

Додаток Е

Таблиця Е.1 – Ключові показники ризик-культури

Індикатор	Показники	
Глибина залученості вищого керівництва	Керівний орган	<ul style="list-style-type: none"> – Правління та вищий менеджмент через контроль ризик-культури та реагування на погіршення; – правління та вищий менеджмент просувають ризик-культуру через поведінку, дії та слова; – правління та вищий менеджмент розробляють, контролюють та підтримують методологію визначення готовності до прийняття ризику, яка інтегрована у стратегію; – розвиток персоналу, планування правонаступництва, задля уникнення домінування малих груп; – правління та вищий менеджмент оперує тотожними поняттями щодо доброчесності, управління ризиками та ризик-культури, що і працівники.
	Оцінка визнаних цінностей	<ul style="list-style-type: none"> – Правління та вищий менеджмент систематично оцінює чи повідомляються та пропонуються рекламовані цінності керівництвом та персоналом; – правління та вищий менеджмент оцінює, чи чітко розуміються методологія визначення готовності до прийняття ризику та бізнес-стратегія.
	Розуміння та обізнаність	<ul style="list-style-type: none"> – Відповідний механізм гарантує, що готовність до прийняття ризику, управління ризиками та стратегія відбиваються та включаються у процес прийняття рішень на всіх рівнях; – правління та вищий менеджмент мають чіткі погляди на напрямки бізнесу, які є більш складними в управлінні ризиками (наприклад, напрямки роботи з сумнівними результатами або з нефінансовими ризиками, які неможливо визначити кількісно); – правління та вищий менеджмент контролює, чи керівництво вирішує проблему ризику, порушену правлінням, наглядовими органами та функціями контролю

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.1

Індикатор	Показники	
Глибина залученості вищого керівництва	Навчання на минулому досвіді	<ul style="list-style-type: none"> – Прогаляни в процесі управління ризиками розглядаються на відповідних рівнях; – оцінка та передача негативного досвіду розглядається як можливість покращити ризик-культуру
Підзвітність	Право власності на ризик	<ul style="list-style-type: none"> – Визначаються чіткі очікування щодо моніторингу та звітування та реагування на поточну та нову інформацію про ризики; – встановлені механізми для обміну інформацією щодо нових, малоїмовірних та великих ризиків; – усі члени установи несуть відповідальність за його дії, не узгоджені з цінностями установи, незалежно від фінансового результату
	Процес ескалації (загострення)	<ul style="list-style-type: none"> – Систематичні оцінки обізнаності працівників та екологічної відкритості; – механізм для працівників повідомляти про проблеми у зв'язку з продуктами чи практикою; – процедури повідомлень про порушення
	Очевидні наслідки	<ul style="list-style-type: none"> – Наслідки чітко встановлені, та сформульовані для тих, хто підтримує надмірний ризик, незалежно від отриманого результату; – під недоотриманням розуміється потенційний вплив на винагороду та обов'язки персоналу, його кар'єрний розвиток або припинення. Це може призвести до припинення
Ефективність комунікації та готовність до викликів	Відкритість до альтернативних поглядів	<ul style="list-style-type: none"> – Альтернативні погляди заохочуються, цінуються і мають місце на практиці; – еханізми дії та альтернативні погляди мають однакий вплив.
	Статус функції управління	<ul style="list-style-type: none"> – Контрольна функція має такий статус як і бізнес-напрямок, і вона активно бере участь у прийнятті рішень; – контрольна функція працює самостійно; – контрольна функція має достатній статус для ефективного виконання контрольних завдань

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.1

Індикатор	Показники	
Важелі стимулювання	Винагорода	<ul style="list-style-type: none"> – Структура винагороди підтримує основні цінності та розумну поведінку щодо ризику; – структура винагороди підтримується задокументованим процесом; – показники оплати праці та результативності послідовно підтримують бажану поведінку щодо прийняття ризику, та заохочує працівників діяти в інтересах загального блага компанії, а не заради себе чи своєї діяльності; – щорічний огляд результатів діяльності та встановлення цілей пов'язані з просуванням цінностей та бажаною поведінкою; – програми заохочення систематично включають дотримання працівниками та групами працівників основних цінностей фінансової установи, культури ризиків та співпраці з функціями внутрішнього контролю та наглядовими органами та дотримання обмежень ризику
	Планування правонаступництва	Процеси планування правонаступництва на ключових керівних посадах включають досвід щодо управління ризиками, а не лише досягнення, засновані на доходах
	Розвиток персоналу	<ul style="list-style-type: none"> – Розуміння ключових ризиків, основних елементів управління ризиками та культури установи вважається критичним набором навичок для працівників; – ротація робочих місць між функціями управління та напрямками діяльності; – навчальні програми доступні для всього персоналу для розвитку компетенцій з управління ризиками

Наукове видання

ВОВЧЕНКО Оксана Сергіївна
ЄГОРИЧЕВА Світлана Борисівна

**ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ
БАНКІВ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО
МАКРОЕКОНОМІЧНОГО
СЕРЕДОВИЩА**

МОНОГРАФІЯ

Головна редакторка *М. П. Гречук*
Комп'ютерне верстання *О. С. Корніліч*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 13,5.
Тираж 300 пр. Зам. № 194/1938.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
к. 115, вул. Ковалю, 3, м. Полтава, 36014; ☎(0532) 50-24-81

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.